

BRUSSEL GETOETST OP INSPRAAK
DE WIJKCONTRACTEN ALS OEFENINGEN

MATHIEU BERGER – PAULINE BEUGNIES

MATHIEU BERGER voltooit een doctoraat in de sociologie aan het onderzoekscentrum METICES van de Université Libre de Bruxelles. Als onderzoeker is hij sinds 2007 verbonden aan het Centre d'Etude des Mouvements Sociaux in Parijs (EHESS) en tijdens de winterperiode 2008/2009 is hij gastonderzoeker bij het Departement sociologie van de UCLA (University of California, Los Angeles). Zijn doctoraat, getiteld Répondre en citoyen ordinaire, bespreekt de manier waarop leken tussenkomen in instellingen van technische democratie zoals de Plaatselijke Commissies voor Geïntegreerde Ontwikkeling (PCGO) in Brussel. Tijdens de eerste drie jaar van zijn onderzoek heeft hij een honderdtal participatieve vergaderingen bijgewoond, hoofdzakelijk in het kader van de Wijkcontracten. Hij schreef verschillende artikels over deze kwestie en bereidt een werk voor dat verschijnt in 2008/2009, Ethnographies du politique (met D. Céfaï, C. Gayet en J. Stavo-Debauge). Daarnaast werkt Mathieu Berger als onafhankelijk expert bij tal van overheden, studiebureaus, verenigingen en burgerinitiatieven.

PAULINE BEUGNIES studeerde in 2005 af aan het Institut des Hautes Etudes des Communications Sociales in Brussel binnen de richting journalistiek. Sindsdien heeft ze al heel wat ervaring opgedaan als documentairefotografe. Ze maakte verschillende reportages in België, de Democratische Republiek Congo, Bangladesh en Albanië die gepubliceerd werden in tal van magazines waaronder La Libre Match. In 2007 kreeg ze als laureaat een beurs toegekend van de Belgische Stichting Roeping. Naast haar persoonlijke werk is Pauline Beugnies ook actief binnen een collectief met vier andere fotografen. Het collectief Out of Focus biedt fotografische verhalen aan in een openbare ruimte. Er vonden reeds verschillende tentoonstellingen plaats in Brussel, Charleroi en Luik (www.outoffocus.be)

BRUSSEL GETOETST OP INSPRAAK
DE WIJKCONTRACTEN ALS OEFENINGEN

MATHIEU BERGER – Photographies : PAULINE BEUGNIES

Deze uitgave werd gepubliceerd met de steun van
Minister-President Charles Picqué, bevoegd voor Stadsvernieuwing.

Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
Bestuur Ruimtelijke Ordening en Huisvesting
Directie Stadsvernieuwing

Coördinatie: Myriam HILGERS
Directie Stadsvernieuwing

Productie: Kaligram

Vertaling: Veerle PATTYN

Verantwoordelijke uitgever: Patrick CRAHAY, Directie Stadsvernieuwing, CCN - Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel

© Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Alle rechten voorbehouden

INHOUDSTAFEL

6	Vier vragen aan Charles Picqué	77	Deel 2: De stem van de burger getoetst op stadsvernieuwing
9	Inleiding	81	Antwoorden
20	Deel 1: Stadsvernieuwing getoetst op de stem van de burger	85	Publiek engagement
25	Informeren – Uitnodigen	91	Zich gedragen in het openbaar
31	Verzamelen	95	Spreken in het openbaar
35	Verwelkomen	101	Begrijpen
39	Ontmoeten	103	Ad rem spreken
41	Kaderen	111	Bij zijn rol blijven
45	(Zich) uitrusten	117	De juiste woorden vinden
49	Een diagnose stellen	123	Volgen
53	Vertalen	127	Vertegenwoordigen
57	(Overeen) stemmen	133	Een onderzoek instellen
63	Vooruitgaan	137	Zichzelf testen
67	Beslissen – Rechtvaardigen	147	Deel 3: Wijkcontracten leren kennen: voor een meer doordachte inspraak
71	Beheren		

Vier vragen aan Charles Picque

Quel bilan général faites-vous de 15 années de participation dans les Contrats de quartier ?

A la création de la Région en 1989, nous avons très vite mis en place des procédures qui ont permis aux habitants et usagers de la ville de s'impliquer dans la conception des projets. Les Contrats de quartiers ne visent pas que des projets physiques, ils visent aussi à promouvoir le lien social et la citoyenneté. Ils doivent être l'exemple d'une culture de proximité et de participation. Une prise de conscience commune du "vivre ensemble", dans l'élaboration du Contrat de quartier, permet de dépasser le simple phénomène NIMBY que l'on rencontre dans certains projets. Cette prise de conscience permet de susciter une réflexion prospective plus globale, à l'échelle de tout un quartier. On peut néanmoins regretter que parfois la composition sociologique des Commissions Locales soit trop peu diversifiée.

Va-t-on ces prochaines années avec les Contrats de quartier vers une participation toujours plus approfondie ? Si c'est le cas, par quels moyens ? Si ce n'est pas le cas, où placez-vous la limite, au-delà de laquelle la participation "irait trop loin" ?

La réglementation fixe clairement le cadre et les exigences de cette participation. La décision finale, par contre, appartient toujours au pouvoir communal (définition de la programmation) et régional (vérification des réponses aux priorités).

La mise en oeuvre de la participation est la mission des communes. Ce sont elles qui l'organisent et la développent en fonction de la réalité socio-économique et urbanistique de leurs quartiers.

Tout ce qui permet d'améliorer ce processus doit être soutenu. Mais les Contrats de quartiers doivent, même s'ils ont une finalité locale, s'insérer dans une vision plus générale du développement de la ville.

Quels moyens vous donnez-vous devant la qualité parfois inégale de la participation, d'une commune bénéficiaire à l'autre?

La participation a fortement évolué en 15 ans. Nous encourageons aujourd'hui le développement de nouvelles méthodes participatives, comme des promenades de quartiers, des enquêtes, des sondages ou encore des événements publics. Ces méthodes plus attractives permettent à la fois de mobiliser les habitants mais aussi de les atteindre plus directement.

Il ne faut évidemment pas négliger le fait que les Contrats de quartiers se déroulent dans les zones les plus fragilisées de la Région. Au delà des problèmes très locaux, les habitants ont l'occasion de questionner les autorités sur des problématiques plus larges comme la mobilité régionale, le développement économique, le fonctionnement des institutions régionales et communales... Le rôle des élus est alors primordial pour que la participation citoyenne soit efficace.

Faut-il insister devant les difficultés à mobiliser autour des Contrats de quartier les populations les plus fragilisées de Bruxelles? Comment procéder?

La démocratie représentative a pour but de représenter et défendre les intérêts de toutes les populations, et en particulier les plus fragilisées. Le Conseil communal et le Gouvernement régional sont là pour être les garants de l'intérêt public, c'est à dire, de tous les habitants.

Que les processus participatifs ne parviennent pas à toucher tous les citoyens est une réalité sur laquelle nous devons travailler. C'est toute la population qu'il faut convaincre de participer. C'est un énorme défi, à l'image de la nécessaire confiance de la population dans ses institutions.

Inleiding

Dit boek maakt deel uit van een reeks rond Wijkcontracten waarvan het eerste deel verscheen in 2007. *In Brussel, dicht bij ons. Architectuur in de Wijkcontracten*¹, met tekst en beeld van Maurizio Cohen en Marie-Françoise Plissart, gaat over de architecturale verwezenlijkingen in het kader van de stadsvernieuwingsprogramma's (Wijkcontracten) in de meest kwetsbare gebieden van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dit nieuwe deel wil de reflectie verder zetten en naast de architecturale en stedenbouwkundige verwezenlijkingen, ook het resultaat onderzoeken van vijftien jaar Wijkcontracten op het vlak van collectivisering van de activiteiten die gepaard gaan met stadsvernieuwing.

Naast de impact op de stad willen we stilstaan bij de impact van de Wijkcontracten en hun participatieve dimensie op *de manieren om de stad te bedenken en te maken*. Om deze minder zichtbare en moeilijker weer te geven evoluties van politieke aard, te kunnen onderscheiden moeten we de verschillende actoren van de Wijkcontracten van dichtbij volgen. Sinds 1994 hebben de verschillende actoren elkaar onderling *op de proef gesteld*.

Zowat overal in het Brusselse Gewest werden beleidsverantwoordelijken en stadsontwikkelingsexperts geconfronteerd met de stem van de burgers, gewone bewoners en niet-specialisten, en moesten ze hun manier van communiceren en werken zodanig aanpassen dat de stem van de burgers zo ruim mogelijk gehoord kon worden. De kritiek die soms geuit wordt op het instrument van de Wijkcontracten en op hun beperkingen op het vlak van inspraak mag ons niet beletten oog te hebben voor die aanpassingen die met vallen en opstaan naar alsmear meer veeleisende vormen van overleg leiden.

Zo mogen we door het discours over inspraak – of het nu kritisch of bevestigend is – ook het engagement en de standvastigheid niet uit het oog verliezen van de talrijke Brusselse actoren die zich verzamelen rond een instrument zoals het Wijkcontract.

WIJKCONTRACTEN : STADSVERNIEUWING EN INSPRAAK

Acties

Wijkcontracten zijn vierjaarlijkse programma's rond stadsvernieuwing. Ze werden in 1994 opgestart door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en sindsdien worden ze toegepast in verschillende kwetsbare wijken in Brussel, steeds in samenwerking met de gemeenten die belast zijn met hun uitvoering². De programma's voorzien verschillende acties binnen een bepaalde stadsperimeter en zijn opgesplitst in vijf "luiken". De luiken 1 tot 3 hebben betrekking op de huisvesting: huisvesting gelijkgesteld aan sociale huisvesting (luik 1), conventionele of "gemiddelde" huisvesting (luik 2), huisvesting via publiek-private samenwerkingen (luik 3). Luik 4 heeft betrekking op acties rond oprichting, herstel of heraanleg van openbare ruimtes. Luik 5 beoogt tot slot de socio-economische herwaardering van de wijk en bestaat uit twee delen. Het eerste deel heeft betrekking op de oprichting of de versterking van wijkinfrastructuur en -voorzieningen (sociaal, cultureel of sportief) die ter beschikking staan van de buurtbewoners. Het tweede deel van luik 5 heeft betrekking op de acties die bijdragen tot de socio-economische herwaardering van de wijk door initiatieven rond vorming, tewerkstelling en herintegratie op de arbeidsmarkt. Het zijn vooral de initiatieven die in het vijfde luik ondersteund worden die ervoor zorgen dat het een instrument van stadsvernieuwing is en niet alleen van renovatie.

Financiering

Tussen 1994 en 2008 werd een half miljard euro geïnvesteerd in tweeënvijftig Wijkcontracten. In 2007 bijvoorbeeld bedroeg het budget voor de vier nieuwe Wijkcontracten meer dan 52 miljoen euro. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest draagt het grootste gedeelte bij (36.000.000€, namelijk 69% van het totale budget), aangevuld met 12.500.000€ (24% van het totale budget) uit het akkoord tussen de federale Staat en het Gewest, en met een voorschot van 3.600.000€ van de begunstigde gemeenten (namelijk 7% van het totale budget en 10% van het gewestelijke deel).

Procedure

De regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest stelt jaarlijks een lijst op van vier kwetsbare wijken die het daaropvolgende jaar een nieuw Wijkcontract toegewezen krijgen. Bij haar keuze houdt ze rekening met bepaalde criteria van kwetsbaarheid die betrekking hebben op de toestand van de gebouwen (concentratie van vervallen of leegstaande gebouwen), de toestand van de openbare ruimtes, alsook de specifieke eigenschappen van de buurtbewoners (dichtheid, scholingsgraad, werkloosheid,...). In samenwerking met een studiebureau dat ze zelf aanstelt, werkt de gemeente op haar beurt een ontwerpprogramma voor stadsvernieuwing uit. Opdat het programma zo goed mogelijk zou beantwoorden aan de behoeften van de wijk, houdt de gemeente rekening met de mening van de mensen die in de wijk wonen, die er een handelzaak of vereniging hebben.

Deze adviezen worden verzameld in de algemene wijkvergaderingen en in de vergaderingen van de Plaatselijke Commissie voor Geïntegreerde Ontwikkeling (PCGO). Het ontwerp beschrijft redelijk gedetailleerd alle acties die uitgevoerd zullen worden. Om gefinancierd te kunnen worden door het Wijkcontract moet een actie opgenomen worden in het programma. Zodra het ontwerp werd voorgelegd aan de verschillende adviesorganen (PCGO, overlegcommissie...), spreekt de gemeenteraad zich uit en overhandigt ze het ontwerp aan het Gewest. De gewestregering keurt het programma al dan niet goed, eventueel met bepaalde voorwaarden of aanbevelingen. Zodra het programma goedgekeurd is, kan de uitwerking van start gaan. De gemeente heeft dan vier jaar tijd om alle acties voorzien in het programma uit te voeren. Elk Wijkcontract kent dus twee verschillende grote fases: (1) de periode voor de uitwerking van het basisprogramma die negen maanden duurt en (2) de uitwerkingsperiode van het programma die vier jaar duurt (plus een eventuele verlenging van twee jaar voor de afwerking van de laatste werven).

Inspraak

De Wijkcontracten betekenen een keerpunt op het vlak van openbaar beleid rond stadsontwikkeling door de invoering van een almaar belangrijker participatieve dimensie. In de ordonnantie van 1993 houdende de organisatie van de Wijkcontracten staat reeds vermeld dat de inspraak van de bewoners en verenigingen van de wijken in kwestie meer geformaliseerd wordt in latere regeringsbesluiten (waaronder die van 20 september 2001), die met name een minimumsamenstelling vastleggen in de Plaatselijke Commissie voor Geïntegreerde Ontwikkeling (PCGO) alsook een minimumfrequentie voor de verschillende openbare vergaderingen tijdens dewelke de inspraak plaatsvindt. Om ervoor te zorgen dat alle wijkbewoners voortdurend geïnformeerd worden, vindt er minstens drie keer een algemene vergadering plaats tijdens de uitwerking van het ontwerpprogramma en twee keer per jaar tijdens de eigenlijke uitvoering. Ze stelt tevens aan het begin van elk Wijkcontract de vertegenwoordigers van de bewoners (minstens acht per Wijkcontract) en van de verenigingen aan die samen met andere officiële actoren en experts de PCGO vormen. Zo telt men sinds 1994 minstens 400 burgers die deelgenomen hebben aan de Wijkcontracten als lid van een PCGO, zonder hierbij rekening te houden met de honderden extra mensen die regelmatig deelnemen aan de algemene wijkvergaderingen. Dit overlegorgaan komt minstens vier keer samen tijdens de uitwerkingsfase van het ontwerpprogramma en vervolgens acht keer per jaar tijdens de eigenlijke uitvoering. Het officiële inspraakproces wordt steeds vaker verlengd met bijkomende en facultatieve initiatieven (themawerkgroepen, collectieve terreinbezoeken, participatiedagen, sociologische enquêtes, verzamelen van ideeën en voorstellen in de wijk...). Na de uitwerkingsfase komt het openbaar onderzoek. Gedurende minstens twee weken heeft de bevolking opnieuw de mogelijkheid om het project te raadplegen en eventuele opmerkingen te formuleren.

MEER DAN EEN UITEENZETTING ROND INSpraak

We trachten in dit boek het karikuraal denken en een zeker standaarddenken te doorbreken. Zo pogen we de inspraak ernstig te nemen zoals ze beleefd en waargenomen wordt en trachten we eveneens beter te begrijpen wat dit van de mensen vergt – uiteraard van de burgers, maar ook van de gemeenteraadsleden, de verkozenen, de experts, enz. De meeste filosofieën rond inspraak in Wijkcontracten komen namelijk tot stand door herleiding en vervorming van de praktijk, door afzwakking of overdrijving van de plaatselijke gevolgen. Laten we even kijken naar deze verschillende dominante vormen van denken, in hun meest karikaturale vorm.

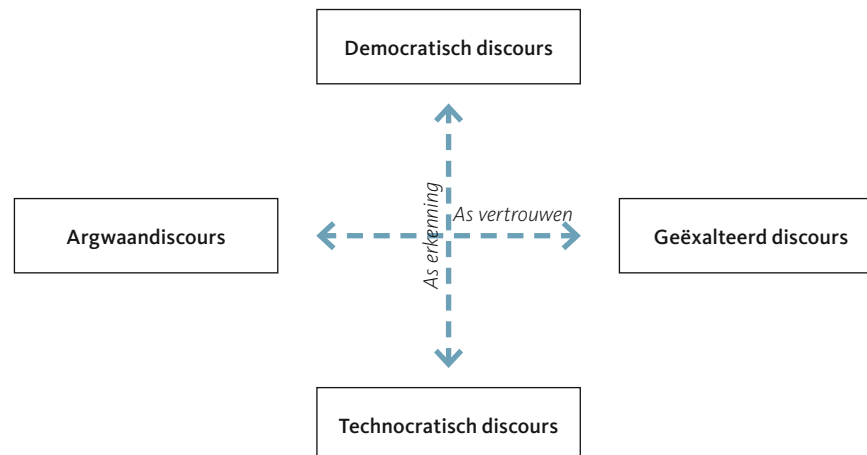
In naam van een zeker realisme –in de meest pejoratieve zin van het woord–, kent een eerste denken, dat we *technocratisch discours* kunnen noemen, slechts een beperkt belang toe aan de initiatieven die inspraak van de bewoners beogen. Voor de aanhangers van dit discours is het des te plezanter om eenvoudige mensen, gewone burgers bezig te zien die proberen voor een publiek te spreken en hun mening te geven over uiterst technische projecten en zelfs zelf voorstellen te doen. De inspraak, die er vooral op neer komt leken in te lichten over de initiatieven die de experts nemen, wordt hier opgevat als een onschuldige en ongevaarlijke activiteit. Voor dit eerste denken is stadsvernieuwing een ernstige kwestie die als dusdanig uitsluitend de zaak blijft van stadsexperts en politici.

Een tweede soort gangbaar denken, het *argwaanddiscours*, geeft even weinig krediet als het eerste aan de belangen van een participatief herwaarderingsbeleid. Voor de mensen die putten uit dit karikaturale denken is de inspraak in de Wijkcontracten bovenal een politiek instrument. Het betreft een manipulatiestrategie die cynische politici, bijgestaan door ambtenaren en experts die hun bevelen opvolgen, gebruiken om de bewoners de pil te doen slikken van verlengde openbare werken en van de gentrificatie van hun wijk. Volgens dit discours zijn de aanwezige bewoners niet alleen de dupe, ze zijn tevens niet representatief: het gaat niet om echte bewoners. Het argwaanddiscours over inspraak gaat te werk via onthulling; het wil ons tonen dat de inspraak zoals voorgesteld in de Wijkcontracten niet authentiek maar enkel schijn is. Het zou niet gaan om een “echte” vorm van inspraak, aangezien de verkozenen niet “echt” de intentie hebben om te participeren en zich in deze context niet richten tot “echte” gewone burgers.

Tegenover deze eerste twee filosofieën (de eerste in het beste geval onverschillig, de tweede fundamenteel pessimistisch) is er een derde gangbaar denken, het *geëxalteerde* discours, dat op zijn beurt zondigt door optimisme en een overdreven vertrouwen. Hiervoor is elk inspraakinitiatief goed voor zover ze de stadspolitici leidt naar meer democratie. Dit discours verschuift de krachtverhoudingen naar de achtergrond en privilegieert een kalmerende en geëxalteerde lectuur van de betrekkingen tussen de verzamelde partners. De nadruk ligt op het belang en democratische ervaringen beleven en delen; de inspraak die het voor de verschillende partners mogelijk maakt om elkaar te ontmoeten en tot elkaar toe te treden als “mensen” over alle ideologische kloven en statuten heen.

Tot slot dan het *democratische discours*³ (gevoelig verschillend van de voorgaande, maar tevens uiterst idealistisch) beoogt het evenwicht te herstellen – zelfs om te keren – van de traditionele krachtverhouding tussen specialisten en niet-specialisten. Dit door een beetje kortweg te veronderstellen dat de bewoners specialisten zijn zoals de anderen, zelfs betere specialisten. Dit discours zondigt door het quasi-héroïsme waar het de bewoners mee zegent, alsook door de morele superioriteit die het hen toekent –. Die morele superioriteit zou de bewoner doen gelden op de verkozene en de expert.

fig. 1 De ruimte van het denken met betrekking tot de inspraak

Als we deze filosofieën in polen zouden weergeven, staat op een eerste **as van erkenning** het technocratische discours (volgens hetwelke de deskundigheid van de stadexperts en van de politici superieur is aan en niet te vergelijken is met die van de burgers) tegenover het democratische discours (de deskundigheid van de burgers is minstens evenveel waard als deze van de stedenbouwkundigen en verkozenen). Op een tweede as, een **vertrouwensas**, staat het argwaandiscours (volgens hetwelke de ontmoeting van de verschillende partners absoluut geen zin heeft) uiteraard diametraal tegenover het geëxalteerde discours (de ontmoeting van de verschillende partners is het enige wat telt). Deze vier modellen trekken de kaart van de vereenvoudigde weergave. Tussen deze ideologische herleidingen is er volgens ons ruimte voor interpretatie en onderzoek, alvorens we ons uitspreken over een normatief plan en alvorens we bepaalde richtsnoeren naar de toekomst toe suggereren.

Met oog voor de beperkingen die gepaard gaan met elk van deze vier filosofieën hebben we ons onderzoek gevoerd. Om dit onderzoek te voeren en de inspraakvoorwaarden beter te begrijpen, volstond het dus niet om gewoonweg te weten welke filosofieën de verschillende actoren over elkaar en over hun engagement hadden. We moesten ter plaatse zijn in de Plaatselijke Commissies voor Geïntegreerde Ontwikkeling (PCGO), de algemene vergaderingen (AV) en de werkgroepen om de inspraak te kunnen waarnemen en beleven in de praktijk. Het is deze praktische en tastbare dimensie van inspraak – alleen gekend door *zij die zich*, in meerdere of mindere mate, *engageren* – die maakt dat ze ontsnapt aan deze filosofieën die men haar te snel wil aansmeren. We bevestigen immers dat voor de grote meerderheid van de mensen die in één of andere hoedanigheid (als burger, verkozene, projectleider, stedenbouwkundige,...) actief zijn in deze vergaderingen en commissies, de inspraak in de Wijkcontracten niet zo onecht is als het argwaandiscours beweert en ook niet zo zinloos als het technocratische discours beweert. Ook al is ze anderzijds niet zo rooskleurig en niet zo zinvol als respectievelijk het geëxalteerde discours en het strikt democratische discours beweren.

TUSSEN VERTROUWEN EN ERKENNING

Deze weergave, nl. dat voor geëngageerde actoren de deelname aan een Wijkcontract zwart noch wit is, moet ons leiden tot het centrale concept van het werk: het begrip *taak*⁴.. Eén van de gemeenschappelijke eigenschappen van de verschillende filosofieën die we overlopen hebben in het vorige punt is dat ze een reeks *a-priori's* stellen die slechts weinig ruimte laten voor de inspraak zelf en voor de taken die ze de verschillende partners effectief oplegt.

Voor het technocratische discours zouden de burgers a-priori leken zijn die niet in staat zijn tot uitspraken van een technicus. Fout: De praktijk toont soms verbazingwekkende vormen van samenwerking tussen het studiebureau en de bewoners over uiterst technische dossiers. Voor het strikt democratische discours zouden de burgers in tegendeel a-priori specialisten zijn, of zelfs betere specialisten. Opnieuw fout! Iedereen die een PCGO of een AV bijwoont zal er minstens een aantal burgers ontmoeten die er niet zijn als specialist, die niets doen of zeggen dat als expertise beschouwd kan worden.

Voor het argwaandiscours zou de inspraak altijd en a-priori een zaak van dominantie en manipulatie zijn waarin geëngageerde burgers zich systematisch zouden laten beduvelen. Deze opvatting is opnieuw fout (en zelfs beledigend voor de mensen die zich oprecht en vol vertrouwen engageren⁵). Er zijn immers verschillende voorbeelden van programmaprocessen waarbij burgers of groepjes burgers hun ideeën hebben kunnen voorstellen en waarbij die vertaald werden in concrete projecten. Volgens het geëxalteerde discours tot slot zou inspraak a-priori een succes zijn, het zou a-priori een echte ontmoeting garanderen tussen mensen die geven om hun naaste en die in staat zijn zich in de plaats van de ander te stellen, het zou een verrijkende democratische ervaring beloven, enz. Uiteraard fout: vaak zal dat niet het geval zijn.

Of ze nu positief of negatief zijn, optimistisch of pessimistisch, met deze filosofieën rond inspraak is het onmogelijk te begrijpen dat deze vragen rond erkenning en vertrouwen afhangen van de taken op het terrein, van het geval en van de actoren van de Wijkcontracten. Zo worden de verschillende partners door inspraak getoetst op het vlak van *vertrouwen en erkenning*. Deze taken worden tegelijkertijd door specialisten (verkozenen, stedenbouwkundigen, ambtenaren...) en niet-specialisten (burgers) ervaren en aangegaan.

Voor de niet-specialisten komt het erop aan om erkend te worden als bekwame en geloofwaardige partners in de ogen van de specialisten, om hen tegelijkertijd te vertrouwen en vertrouwen te hebben in het kader dat ze voorstellen en in de vorm van gezag die ze vereisen. Voor de specialisten is het belangrijk het vertrouwen te winnen van de niet-specialisten, zonder te vergeten om actief de capaciteiten van deze laatsten te erkennen.

Merk op dat die blijkbaar passievere taken van *erkend te worden*, voor de niet-specialisten, en *het vertrouwen winnen*, voor de specialisten daarom niet minder een echte taak zijn. Voor de ene gaat het immers steeds om de erkenning te verdienen en voor de andere om vertrouwen te verdienen. Volgens ons krijgt een engagement in het inspraakproces van een Wijkcontract dan ook vooral zin door dat subtiele spel tussen vertrouwen en erkenning en die wisselwerking tussen de taken voor de specialisten en de niet-specialisten.

EEN SYMMETRISCHE EN TRANSVERSALE AANPAK

Laten we even stilstaan bij de keuze van de hoofdtitel: *Brussel getoetst op inspraak*. Door Brussel voor te stellen als stedelijke en politieke gemeenschap, wensen we de klemtoon te leggen op wat de verschillende mensen en organisaties actief in de Wijkcontracten bindt en samenhoudt, en niet op wat hen van elkaar onderscheidt. *Brussel* staat zowel voor de mensen en de organisaties die officieel toezien op de werking van de instellingen, als voor de mensen en de organisaties die te maken hebben met deze instellingen en eraan deelnemen. In dit boek hebben we de inspanningen willen aantonen die samenwerking van elk van de geëngageerde partijen vergt, *aan weerszijden van de overlegtafel*; deze verscheidenheid aan oefeningen waar enerzijds de actoren belast met de openbare dialoog (de politici en de stadsexperts) zich op toeleggen en anderzijds de gewone deelnemers, zijnde de bewoners van de wijk in hun hoedanigheid van gewone burgers en niet als specialisten. De eerste twee delen van het boek zijn dan ook symmetrisch. Op het eerste deel van het boek, getiteld *Stadsvernieuwing getoetst op de stem van de burger*, volgt een tweede deel, *De stem van de burger getoetst op stadsvernieuwing*. Tussen de institutionele voorzieningen en de deelnemers die ze toepassen zijn de aanpassingen inderdaad wederzijds, of zouden dat toch moeten zijn. Zo moeten de overlegvoorzieningen ingevoerd in het kader van de Wijkcontracten in functie van de competenties van de deelnemers vaak aangepast worden. Anderzijds zorgen de bekwame inspraak van burgers een beetje overal in het Brusselse Gewest en de aanpak van aftastend experimenteren dat dit de nodige aanpassingen impliceert bij de voorzieningen en opgemaakte overlegmodellen, of het nu microlokaal, gemeentelijk, of gewestelijk is⁶.

Elk van de partijen wordt geconfronteerd met kleine en grote taken bij hun samenkomst en gezamenlijke verbintenis in openbare overlegstructuren (de AG, de PCGO...). Door een opsomming hiervan willen we een overzicht geven van *al het politieke werk* dat verricht werd ter gelegenheid van het Wijkcontract. We hebben gekozen voor een analytische en transversale aanpak in plaats van een strikt historische of verhalende aanpak. In plaats van “het” relaas van “de” inspraak in de Wijkcontracten sinds 1994 te doen, hebben we ervoor geopteerd om vanuit talrijke invalshoeken en perspectieven te observeren. De doelstelling bestaat erin om de mensen materiele, cognitieve en communicatieve acties te tonen die zowel bij de actoren als bij de deelnemende burgers voorkomen.

METHODE

Onderhavig werk bestaat uit een proef verrijkt door vier jaar terreinonderzoek (2004-2008) waarbij sinds 2004 een honderdtal participatieve verenigingen geobserveerd werden in het kader van de Wijkcontracten in de gemeenten Elsene, Schaarbeek, Molenbeek en Anderlecht, maar tevens in andere overlegstructuren in Brussel en elders in België. Merk op dat we ons voor deze waarnemingen hoofdzakelijk gericht hebben op de eerste ontwikkelingen van elk Wijkcontract, op de beginfase, de zogenaamde “uitwerking van het basisprogramma”.

In aansluiting op een sociologisch onderzoek gewijd aan de mogelijkheden om als leek tussen te komen in een technische discussie, wilden we een aantal van onze vaststellingen en ontwikkelingen herformuleren en ze in een minder strikt academisch formaat gieten om ze te delen met een breder en meer verscheiden publiek van lezers en gesprekspartners.

Hoewel alleen de auteur verantwoordelijk is voor de beschrijvingen, analyses, standpunten en perspectieven die hij inneemt, is het belangrijk gebleken om het werk in dialoogvorm te gieten. Deze doelstelling werd in een eerste stadium nagestreefd via de complementariteit tussen sociologisch en fotografisch onderzoek, tussen tekst en beeld. In een tweede stadium hebben we getracht het boek vol te stoppen met uittreksels van gesprekken met verschillende eerstelijnsactoren van de Wijkcontracten, een twintigtal gemeentecoördinatoren, projectleiders en projectauteurs die elkaar ontmoetten op 22 mei 2008 voor een collectief reflectiemoment. Tijdens deze workshop konden we onze teksten voorstellen aan een aantal hoofdactoren van de Wijkcontracten en was er ruimte voor opmerkingen en debat. Deze gesprekken werden vervolgens opgenomen in de eindtekst, samen met toelichtingen en illustraties. De besprekingen verrijken het eerste deel van het boek, gewijd aan de taken die de actoren belast met inspraak gewoonlijk tegenkomen, en het laatste deel van het werk, waar we een aantal perspectieven en mogelijke evoluties onderzoeken en bespreken rond inspraak in de Wijkcontracten.⁷

Het tweede deel dat is gewijd aan de inspanningen van de deelnemende burgers werd niet collectief besproken door de burgers en verenigingen van de Wijkcontracten. Het werd opgesteld op basis van gegevens en analyses van ons doctoraatsonderzoek. In dit doctoraat, getiteld *Répondre en citoyen ordinaire*, hadden we ons met name gericht op het engagement en de inspraakcapaciteit van de burgers. Naast een veeleisende observatie hebben we in de loop van dit onderzoek een dertigtal gesprekken gehad met bewoners en vertegenwoordigers van plaatselijke verenigingen actief in verschillende Wijkcontracten. Uittreksels van deze gesprekken zijn opgenomen in de loop van de tekst of in een aantal kaders met korte portretten van bewoners. De tientallen burgers en leden van verenigingen die hebben deelgenomen aan de ontmoetingen, interviews en observaties in de voorbije jaren bedanken we hier dan ook oprecht.

Nota's

¹ Maurizio Cohen en Marie-Françoise Plissart, 2007, *In Brussel, dicht bij ons. Architectuur in de wijkcontracten*, Brussel, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

² De tekst van dit kadertje is een samenvatting van de algemene presentatie van de Wijkcontracten op de officiële website: www.quartiers.irisnet.be

³ Bedoeling is niet om hier een "anti-democratische" uiteenzetting te houden natuurlijk. We trachten alleen de nadruk te leggen op de ontsporing en de vereenvoudiging van een *te strikt democratische discours* dat, grenzend aan het populisme, de rol van de technici veroordeelt. Het is in het spanningsveld tussen zo'n democratisch discours en de technocratische tegenpool dat er een ambitieuze positie schuilt in termen van opening, alsook een redelijke positie, gelet op de nodige technische deskundigheid voor het vervullen van een stadsvernieuwingproject.

⁴ Merk op dat we de notie van "taak" op een losse manier gebruiken. Voor precieze definitie van het concept verwijzen we u graag naar de werken van Luc Boltanski, Laurent Thévenot, of naar de sociologie van de sociotechnische controverses van Michel Callon en Bruno Latour. Voor een goede inleiding

kan u ook even het videoseminarie raadplegen van Cyril Lemieux "Société critique et sociologie des épreuves".

⁵ Mooie argumenten tegen dit karikaturale denken vindt u terug in: Christophe Mercier & Benoît Moritz, 2008, "Logements sociaux: du 'nimbysme' au 'wimbysme'", *La Revue Nouvelle*, nr 2 (februari).

⁶ Voor een theorie rond structureren, wederzijdse invloedverhoudingen tussen structuren en sociale partners, zie: Anthony Giddens, 2005 (1984), *La constitution de la société*, Paris, PUF (Quadrige – Grands textes), 473 p. Voor de toepassing van de theorie van Giddens op de praktijk van ruimtelijke ordening, zie: Patsy Healey, 1997, *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*, Palgrave (Planning-Environment-Cities), 338 p.

⁷ Met dank aan alle mensen aanwezig tijdens de namiddagzitting van 22 mei (alfabetisch): *Nathanaël Bailly* (onderzoeker aan het Stedelijk Onderzoekscentrum van de ULB), *Stefan Bendiks* (studiebureau Artgineering), *Camille Bredael* (projectleider van het wijkcontract Malibran te Elsene), *Pierre Burniat* (projectleider van het Wijkcontract Leopold), *Nadine Chanvillard* (studiebureau L'Escaut), *Vincent Degrun* (projectleider van

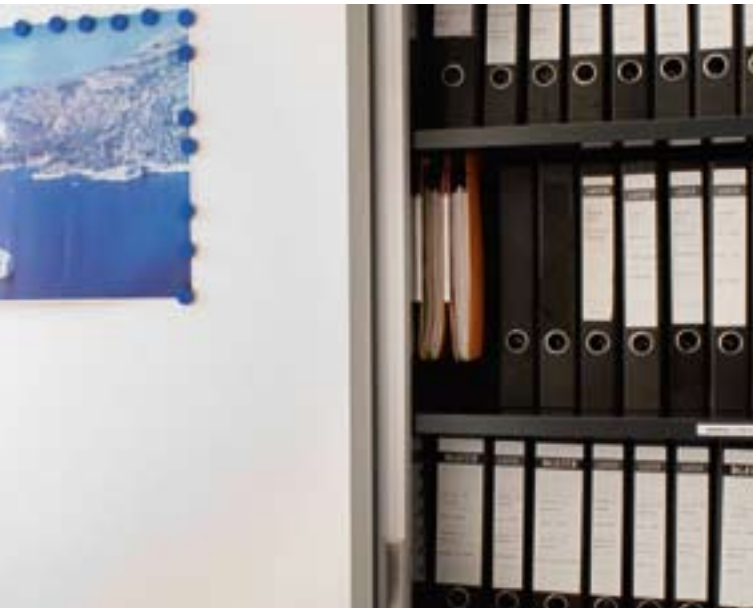
het wijkcontract Schelde-Maas te Molenbeek), *Myriam Hilgers* (Directie Stadsvernieuwing, Brussels Hoofdstedelijk Gewest), *Cristel Despy* (projectleider van het Wijkcontract Navez-Portaels te Schaarbeek), *Françoise Deville* (coördinatrice methodologie-communicatie van RenovaS, Schaarbeek), *Francis Dewarichet* (coördinator van de Wijkcontracten in Sint-Gillis), *Aurore Gilson* (projectleider van het Wijkcontract Roodhuis in de stad Brussel), *Myriam Hilgers* (Directie Stadsvernieuwing, Brussels Hoofdstedelijk Gewest), *Vanessa Hoscheit* (projectleider van het Wijkcontract De Kaaien in de stad Brussel), *Jean-François Kleykens* (algemeen coördinator van RenovaS, Schaarbeek), *Mohamed Metougui* (projectleider van het Wijkcontract Westoeverers te Molenbeek), *Laurent Michiels* (projectleider van het Wijkcontract Lehon-Kessels te Schaarbeek), *Benoît Moritz* (studiebureau M.S.A.), *Anne-Marie Nicolas* (projectleider van het Wijkcontract Prinses Elisabeth te Schaarbeek), *Nathalie Renier* (Directie Stadsvernieuwing, Brussels Hoofdstedelijk Gewest), *Evelyne Vincke* (studiebureau Urban Platform), *Natasha Wyns* (projectleider van het Wijkcontract Vanhuffel te Koekelberg).

EERSTE DEEL

Stadsvernieuwing getoetst

op de stem van de burger

Stadsvernieuwing getoetst op de stem van de burger

EERSTE DEEL

Het Wijkcontract zag in 1994 het levenslicht en werd ondertussen het belangrijkste instrument voor stadsvernieuwing in het Brussels Gewest. Er leefde de wil om een vollediger antwoord te bieden op stedenbouwkundige kwesties van wijken in moeilijkheden. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest voerde toen door middel van het Wijkcontract, de principes in van een allesomvattend beleid waarbij in de Plaatselijke Commissie voor Geïntegreerde Ontwikkeling (PCGO) vertegenwoordigers van de gemeentelijke politieke overheid, van de gewestelijke en communautaire besturen, gemeentelijke coördinatoren, experts van studiebureaus, leden van verenigingen en wijkcomités, en bewoners elkaar wederzijds beïnvloeden. Aan het einde van deze twintigste eeuw waar stadscrisis en politieke crisis naar boven komen, stelt het Wijkcontract zich op als een poging tot stadsvernieuwing en democratisering van het lokale beleid. Op basis van de talrijke gewestelijke PCGO's maakten de aanpassing van het instrument Wijkcontract en het voortdurende plaatselijke overleg in de loop der jaren soms plaats voor een aantal interessante evoluties. Een gewestelijke reglementering om de inspraak te versterken, de oprichting van gespecialiseerde paragemeentelijke interfaces met een zekere autonomie¹, de oprichting van themawerkgroepen en informelere overlegplatformen, levendige en meer toegankelijke technische uiteenzettingen door sommige studiebureaus, de zoektocht naar nieuwe populaire informatiekkanalen (...), allemaal initiatieven die getuigen van een nieuwe kennis van zaken en die hier en daar de voorwaarden voor een dialoog hebben geschapt.

Sinds 1994 werden de actoren belast met inspraak immers *op de proef gesteld* door de stem van de burger en hun eigen eisen om burgers, bewoners en leken te laten deelnemen. Deze deelnemende burgers, soms zeer gemotiveerd en geëngageerd, hebben hen eraan herinnerd hoe veeleisend een overleg dat zijn naam waardig is, wel is voor de organisatoren en verantwoordelijken. Terwijl het tweede deel van het boek eerder een pleidooi is voor een veelomvattende aanpak van de problematische engagementen die een burger ondervindt wanneer hij wil tussenkomen in een PCGO, toont het eerste deel van het werk ons voorafgaandelijk dat “burgers inspraak geven” veel werk vergt, op verschillende niveaus, en dat het van de kant van de projectleiders, de projectauteurs en van de plaatselijke verkozenen, een verscheiden waaier aan competenties vereist. Uiteraard zijn deze uitdagingen, waaraan de actoren van deze stadsvernieuwingprogramma’s het hoofd moeten bieden niet overal even intens, toegewijd en vastberaden toegepast. We kunnen immers verschillende “slechte leerlingen” aanwijzen tussen de Brusselse gemeenten met Wijkcontracten. Maar over het algemeen komt het erop neer om de complexiteit en heterogeniteit van de praktische activiteiten die door de belaste actoren moeten uitgevoerd worden, na te gaan. Het gaat soms om ondankbare taken of taken waarbij ze in een slecht daglicht komen te staan in de ogen van de deelnemende burgers (dat is onvermijdelijk wanneer er knopen moeten doorgemaakt worden, wanneer er beslissingen moeten genomen worden of keuzes gemaakt worden om het proces te versnellen).

We hebben het al aangekondigd dat we door de opsomming van deze taken meer symmetrie trachten te krijgen in de studie van “de competenties om deel te nemen”. Het ontkracht tegelijkertijd het simplistische denken dat, precies omdat ze het engagement van de deelnemende burgers met zelfingenomenheid en een gebrek aan realisme beschouwen, in één trek het omvangrijke werk veroordeelt en onteert, dat werd geleverd door de mensen belast met de organisatie, de animatie en de voorziening van het overlegproces.

Op de volgende pagina’s vindt u een overzicht van de verschillende acties opgenomen door de institutionele spelers en experts. Dit gebeurt over het algemeen in de chronologische volgorde waarin ze voorkomen tijdens de uitwerking van het “basisprogramma” van een Wijkcontract. *De bevolking informeren en uitnodigen; de burgers verzamelen en verwelkomen, alsook de andere spelers van het maatschappelijke middenveld; toestappen op de mensen die niet spontaan deelnemen; een kader schetsen voor het overleg; de sprekers de nodige voorwerpen en teksten bezorgen; een wetenschappelijke diagnose uitwerken; dit alles vertalen in publieke termen en vormen; de partners coördineren en ze overeen laten komen om te zorgen voor een continuïteit in hun debatten; het overleg vooruit laten gaan of de procedure versnellen om zo de deadlines te halen; beslissingen nemen rond het programma en de besluiten verantwoorden naar de teleurgestelde partners toe; het programma van het Wijkcontract goedkeuren met het oog op de uitwerking en de evaluatie van het ondernomen overleg...* Deze volgorde stellen we voor om even stil te staan bij het werk van deze mensen belast met een Wijkcontract en het openbaar overleg waarvan het deel uitmaakt.

VENEZ-PORTAELS

**AVEZ HABITANTS, COMMERCANTS, ECOLES
ET ASSOCIATIONS DU QUARTIER**

ASSEMBLEE GENERALE
Mardi 24 juin - 20:00
 Institut Cardinal Ponce - rue Portaels, 63

Au menu du jour :
 Présentation du projet de programme
 du contrat de quartier 2009-2012
 VENEZ NOMBRES !

Projet de contrat de quartier 2009-2012 - 15.05.2009

01

INFORMEREN, UITNODIGEN

De uitwerking van een Wijkcontract begint voor de gemeentelijke coördinatoren en de projectleiders eerst en vooral met het informeren van de bewoners van de wijk. Het opkomen van inspraak is in België historisch verbonden aan de vraag naar kwalitatieve informatie over de inhoud en de gevolgen van openbare projecten van ruimtelijke ordening. De inspraak die we momenteel kennen in de Wijkcontracten is op die manier in zekere zin het hedendaagse verlengstuk en de intensifiëring van een vroegere verplichte zichtbaarheid of transparantie. Die leidde vanaf het einde van de jaren 1970 tot het ontstaan van procedures rond openbaar onderzoek en het oprichten van overlegcommissies. Sindsdien moeten de bewoners *op de hoogte* gehouden worden van wat er in hun wijk gebeurt of zal gebeuren, alsook van de beroepsmogelijkheden die ze ter beschikking hebben om hun stem of mening te laten horen.

★ Zie [Vertalen]

★ Zie [Ontmoeten]

In dat opzicht is een Wijkcontract een echt informatiefabriekje. Het leeft grotendeels via deze grote hoeveelheid informatie die zich in drie vormen profileert. Eerst heb je de documentaire informatie, overgemaakt aan de burgers *zonder dat een ontmoeting zich opdringt*. Het is zelfs de bedoeling dat deze media de persoonlijke ontmoeting vervangen. Dit geldt bijvoorbeeld voor brochures, pamfletten, affiches, advertenties, meertalige wijkkranten, videokranten, verklarende DVD's, nieuwsbrieven, e-mails, gemeentelijke en gewestelijke websites, downloadbare documenten, officiële brieven, dossiers die je kan inkijken op de gemeente, plans, processen-verbaal enz. Ten tweede is er de informatie die voortkomt uit een *openbare ontmoeting* van een zekere omvang, tijdens een algemene vergadering, een PCGO of een werkgroep. Woord en beeld vullen elkaar hier aan, vaak onder de vorm van uiteenzettingen of Powerpoint-presentaties. ★ Tot slot komt er informatie voort uit *micro-ontmoetingen*: de permanenties op de gemeente en de informatiestands in de straat, maar tevens toevallige ontmoetingen en mond-aan-mondreclame. ★

Gesprekken

- *Het is moeilijk om op de mensen toe te stappen zonder hen te overspoelen met informatie. Ikzelf ben hoe langer hoe minder overtuigd van “huis-aan-huis” technieken...*
- *De mensen gaan niet in op een uitnodiging die ze in hun brievenbus vinden voor een vergadering op het gemeentehuis. Ze reageren bijvoorbeeld ook niet op een uitnodiging voor een workshop. « Workshop » is toch een redelijk ingewikkeld woord, dat misschien veel betekent voor een architect, maar niet voor iedereen...*
- *We hebben vaak te maken met momenten waarop we ons in het « conceptuele » bevinden, met dingen gepland in de toekomst waarvoor we vragen een beeld te vormen en technische woordenschat te gebruiken. Om dat te overschrijden en efficiënter te zijn, moet je absoluut rechtstreeks contact met de mensen ontwikkelen, wat de dingen minder abstract maakt...*
- *Bijvoorbeeld de term « PCGO », klinkt hen altijd een beetje vreemd in de oren... Ik vind het altijd ongelofelijk moeilijk om uit te leggen wat een Wijkcontract is...*
- *Het is intrigerend dat er een hele reeks dingen zijn waaraan een groot aantal mensen willen deelnemen en die onmiddellijk door iedereen begrepen worden: televisiespelletjes, reality shows, enz. Dat heeft allemaal ongelofelijk veel succes! Het is gewoon een toespeling maar wanneer we een proces ontwikkelen met verschillende doelstellingen dan moeten we dat in gedachten houden en oog hebben voor die sensibiliseringstechnieken, zelfs al lijken ze banaal of populistisch...*

Deze informatie vraagt werk, tijd en energie. De projectleider van een Wijkcontract is niet alleen belast met de uitwerking van een vernieuwingsprogramma; hij moet tevens gelijktijdig gedi- versifieerde informatie leveren met betrekking tot vooruitgang van het project. Deze dubbele taak blijkt meestal zwaar. In sommige Wijkcontracten wordt de projectleider in zijn communica- tietaak dan ook bijgestaan door een “communicatie- en infor-

matieverantwoordelijke”. In andere Wijkcontracten wordt er dan weer een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de gemeen- telijke ambtenaar als “technisch coördinator” van het Wijkcontract, en de “sociale coördinator”. De teams van de Wijkcontracten worden daarom samengesteld uit mensen die niet alleen gezocht worden om hun technische en beheerscapa- citeiten, maar tevens om hun communicatieve en relationele

vaardigheden. Deze nieuwe posten worden steeds vaker bezet door gemotiveerde en dynamische jongeren, die pas afgestudeerd zijn (waaronder veel jonge vrouwen).

Merk op dat informatie – haar kwaliteit, toegankelijkheid en efficiëntie – de laatste jaren één van de basispijlers van de Wijkcontracten is geworden. Zo werd bijvoorbeeld, tijdens het forum dat het Gewestelijk Secretariaat voor Stedelijke Ontwikkeling (GSSO) in mei 2004 organiseerde, het opstellen van “communicatieplannen” de hoofdprioriteit van de Wijkcontracten. Maar de opzet van een dergelijke verbeterde communicatie blijft tamelijk vaag. Wat is eigenlijk de reden van een dergelijke intensifiëring en diversificatie van de informatie? Deze vraag wordt gerechtvaardigd voor zover er onduidelijkheid bestaat bij de actoren van de Wijkcontracten over de betekenis van efficiënte informatie. Is het de bedoeling om via die informatiestroom iets te *laten weten* aan de bewoners of om hen iets *te laten doen*? De mensen belast met de Wijkcontracten associëren vaak de zwakke mobilisatie van de bewoners van een wijk met een gebrek aan informatie of communicatieproblemen. Terwijl deze veronderstelde correlatie tussen informatie en mobilisatie (veel informatie = sterke mobilisatie) niet vanzelfsprekend is.

Er moet in feite rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat mensen die duidelijk kennis hebben van het bestaan van de Wijkcontracten en van de verschillende begeleidende activiteiten niet noodzakelijk de intentie hebben om aan deze activiteiten deel te nemen, er de behoefte of verplichting niet van erkennen, er de mogelijkheid niet toe hebben of zich niet bekwaam voelen. *Weten, willen, moeten en kunnen* zijn verschillende modaliteiten van de verhouding tot de buitenwereld².

Misschien moeten we de beoordeling in vraag stellen die wil dat informatie die niet voldoende volk naar een vergadering mobiliseert inefficiënt is. Het is mogelijk dat sommige bewoners via deze informatie meer kennis hebben van wat er in hun wijk gebeurt of zal gebeuren. Dat is één zaak. De ontevredenheid komt voort uit het feit dat in de manier waarop de communicatie in de Wijkcontracten is uitgedacht en beoefend, *informer* overeenstemt met *uitnodigen*; wat wil zeggen dat elke vorm van informatie die de bewoners ontvangen een expliciete of stilzwijgende uitnodiging bevat. Volgens deze aanpak volstaat informeren niet. De mensen moeten zich op deze basis mobiliseren, ze moeten present zijn, naar de vergaderingen gaan en aan de voorgestelde activiteiten deelnemen. Als deze verwachte effecten niet of onvoldoende gebeuren, zijn de mensen van het informatie-initiatief teleurgesteld.

In de schriftelijke communicatie van de plaatselijke overheid die belast is met het Wijkcontract, lijkt de basisfunctie van overdracht van informatie-elementen naar de achtergrond te verschuiven, waar ze verdwijnt achter een oproep- en verzoekfunctie. Het is interpellierend vast te stellen dat als mensen ingaan op de verzoeken het meestal is om vergaderingen bij te wonen waarbij de informatieve dimensie pregnant is. Met andere woorden, men gaat van een communicatiemodel waar de mensen informatie ontvangen naar een model waar de mensen *uitgenodigd worden om zich te komen informeren*. Uiteindelijk is het mogelijk dat deze tweede manier van werken betrekking heeft op een kleiner publiek en minder impact heeft dan een communicatie opgesteld in formaten die nog vastgesteld moeten worden, maar dan als loutere informatieoverdracht. Terwijl een communicatie bedoeld om mensen uit te nodigen geëvalueerd wordt op basis van duidelijke indicatoren (de grotere of kleinere aanwezigheid van bewoners op de vergadering), is dat minder het geval met een communicatie die louter *informatie verstrekt aan de burgers*. Deze is echter niet minder zinvol. Naast belangrijke inspanningen bedoeld om een maximum aan actoren te mobiliseren voor wijkvergaderingen, situeert de uitdaging van een betere informatie over stadsvernieuwing zich tevens op lagere niveaus van openbaarheid, op het niveau van het gebruik door de gezinnen en de buurt. Op dat vlak is de informatie gecommuniceerd binnen de context van de micro-ontmoetingen (permanenties, informatiestands, voorbijgangers aanspreken op het marktplein, mond-aan-mond, buurtvergaderingen...) blijkbaar een redelijk efficiënte strategie. Merk op dat deze een tegengestelde beweging vraagt dan deze die traditioneel wordt voorgesteld: in dit geval zijn het de verantwoordelijken die naar de wijken komen en de informatie verspreiden. Deze overgangs-

structuren tussen de privéruimte thuis en de institutionele en officiële ruimte van de vergaderingen bevorderen de rechtstreekse band, vergemakkelijken een hervorming van de technische, administratieve en conceptuele informatie en laten toe haar vreemd karakter te beperken.

Als we ons nu beperken tot de verzoeks- of uitnodigingsfunctie van de berichtgeving, dan kunnen we in sommige gemeenten duidelijke gebreken onderstrepen. Gemeenten die te weinig inspanningen leveren om de bewoners te verzamelen en ze bij de activiteiten van het Wijkcontract te betrekken. Maar in andere gemeenten kan het risico op *te veel «dringende verzoeken»* ons ook zorgen baren. Het risico om mensen lastig te vallen en te veel verantwoordelijkheid te geven is misschien groter dan het risico om *«de mensen met informatie te overstelpen»*. Deze oefening rond uitnodiging en oproep moet sommige regels kunnen volgen. Hoe kan je de bewoners van de wijk voldoende bereiken zonder te overdrijven, zonder dat die contacten te sterk aangroeien en allesoverheersend of beklemmend worden? Bepaalde agressieve vormen van sensibiliseren, die in naam van de participatieve democratie, de bewoners zouden opleggen om “actor van hun wijk” te worden en zich te hoeden voor de idee, dat zij die geen verantwoordelijkheid opnemen, in het kader van het Wijkcontract onverantwoorde burgers zijn, een soort halfburgers, moeten inderdaad vermeden worden. Te sterke aanmaningen om deel te nemen zijn misschien nog meer dubbelzinnig wanneer ze plaatsvinden in zeer kwetsbare wijken, waar men soms het meest vraagt van zij die tot het minst in staat zijn.

Gesprekken

- *Ik wil eraan herinneren dat de vraag rond opvoeding en school hoofdzakelijk ontbreekt in deze gedachtegang. De meeste mensen weten niet wat een overlegcommissie is, wat een openbaar onderzoek is, en van de ene dag op de andere wordt hen gevraagd om, «actoren van hun stad te worden» terwijl ze er niets van kennen, ze niet weten hoe een plan te hanteren. Eigenlijk zou je dat al op school moeten kunnen leren... Dat zou een duidelijk gebaar voor de inspraak zijn.*
- *Hier kunnen we een video vermelden die door Arkadia gemaakt werd en die in de scholen bekeken wordt door de kinderen van het 5de en 6de leerjaar om hen te leren wat dit soort proces is. Alle thema's van stedelijke ontwikkeling werden behandeld: hoe een plan lezen, welke argumenten moet men voorleggen om zijn mening te geven, om een keuze te maken tussen twee projecten,...*
- *Als reactie op deze ideeën vraag ik me echt af of de vorming van de jongsten – zelfs van kleine kinderen – over deze vragen van burgerschap zo'n goed idee is. Op die manier verhoog je de druk op de mensen van de minder gegoede wijken, op soms verzwakte mensen of mensen die geen tijd hebben. Als volwassenen worden ze al onder druk gezet, aangespoord om deel te nemen. En nu zou men dat met kinderen willen doen? Het gaat immers over redelijk sterke aanmaningen tot verantwoordelijkheid opnemen, zich bezighouden met het openbare leven, aanmaningen die vreemd genoeg gericht zijn tegen de arme wijken en de mensen die er wonen...*
- *Ik denk dat je de mensen moet laten kiezen of ze deelnemen of niet. En om deel te nemen wanneer ze zin hebben en zo vaak ze willen. Dat is uiteraard niet eenvoudig. Als men de mensen laat deelnemen wanneer ze willen, dan gebeurt het dat ze komen en gaan, afhaken, niet meer kunnen volgen en komen aandraven met eisen waar we geen rekening mee kunnen houden omdat ze te veel afwijken van het programma.*

VERZAMELEN

De definitie van inspraakplatformen rond de uitwerking van programma's voor stadsvernieuwing draait rond *pluralisme*. Het komt er immers op neer om een veelheid aan actoren – of categorieën actoren – te *verzamen* die elk in een bijzondere hoedanigheid (als verkozenen, stedenbouwkundige, gebruiker, handelaar, bewoner, artiest, vrouw, moeder, oudere...), een verschillende band hebben met de stad, en verschillende opvattingen ontwikkelen over wat precies zou kunnen overeenstemmen met “de juiste stad” of “de eerlijke stad”. Het invoeren van een zekere inspraak in de Wijkcontracten komt blijkbaar voort uit een dergelijke intentie om de discussie over de wijk en haar mogelijke vernieuwing *open te trekken* door een “uitbreiding van het collectief”³ belast met die besprekingen. Deze inspanningen tot samenbrengen zijn uiteraard een taak van het gemeentelijke team belast met de organisatie en het overleg, en van de projectleider in het bijzonder. De projectleider contacteert elk van de actoren, zendt hen de uitnodigingen, de verslagen van de vorige vergaderingen, terwijl hij/zij de beschikbaarheid en reservatie van een zaal controleert waar de vergadering kan doorgaan. Ervoor zorgen dat de verschillende deelnemers samenkomen op eenzelfde plaats en op eenzelfde moment zodat gedurende de tijd van een sessie een discussiecollectief tot stand komt, is dus een andere uitdaging die de projectleiders dus telkens moeten aangaan.

* Zie

[Ver-tegenwoordigen]

Dan stelt zich de vraag: *wie* verzamelen. Deze vraag wordt op een eerste niveau behandeld door de teksten die de deelname aan een PCGO regelen en die een minimumsamenstelling voorzien. Onder dat minimum aantal wordt een dergelijke samenvoeging niet officieel nageleefd. Merk op dat, op een paar uitzonderingen na, de vergadering toch plaatsvindt als de minimumsamenstelling niet bereikt wordt. Wanneer een vergadering geannuleerd wordt en de deelnemers naar huis worden gestuurd, is dat meestal niet omdat het minimumaantal niet bereikt is, maar omdat het aantal aanwezigen belachelijk laag is en een ernstige overlegactiviteit *niet mogelijk is*. Die beoordeling wordt uiteraard telkens overgelaten aan de organisatoren. Dat wil zeggen dat er andere vereiste niveaus bestaan, die niet officieel zijn. Een ervan gaat over diversiteit, of wat men vaak, volgens ons onterecht, de “representativiteit” van de aanwezige deelnemende burgers en verenigingen noemt. * Deze vraag, die blijkbaar iedereen kent, blijkt heel complex. Zo zou je verwachten dat in een “multiculturele” wijk de mensen uit de culturen en gemeenschappen die er sterk aanwezig zijn in voldoende aantal naar de vergaderingen kunnen komen om deel te nemen aan de activiteiten van de Wijkcontracten. Maar als bijvoorbeeld drie mensen van Congolese oorsprong zich aandienen op een vergadering van een Wijkcontract, volstaat hun aanwezigheid dan om de “Congolese gemeenschap” of de “Afrikaanse gemeenschap” van de wijk, of zelfs de “categorieën van mensen met een donkere huidskleur” uit de wijk te vertegenwoordigen?

Hoe zit het dan met de mensen van Rwandese oorsprong die in de wijk wonen maar niet aanwezig zijn op de vergadering? Zijn zij vertegenwoordigd in hun “Afrikaan zijn” door die deelnemers van Congolese oorsprong? Hoe zit het dan met de zwarten die zich noch Afrikaan, nog Congolees voelen? Zijn zij bijgevolg vertegenwoordigd? Zelfs de bewoners van Congolese oorsprong die deze drie mensen niet kennen, en die zich niet zouden kunnen vinden in hun zienswijze met betrekking tot de mogelijkheden tot vernieuwing in de wijk? Zijn zij vertegenwoordigd? Als de actoren belast met de inspraak de “duidelijk Belgische” deelnemers inlichten dat ze slechts zichzelf vertegenwoordigen wanneer ze tussenkomen in de PCGO, of dat ze omwille van één of andere reden de bewoners van de wijk niet kunnen vertegenwoordigen, waarom zouden ze dan de burgers uit andere gemeenschappen anders behandelen?

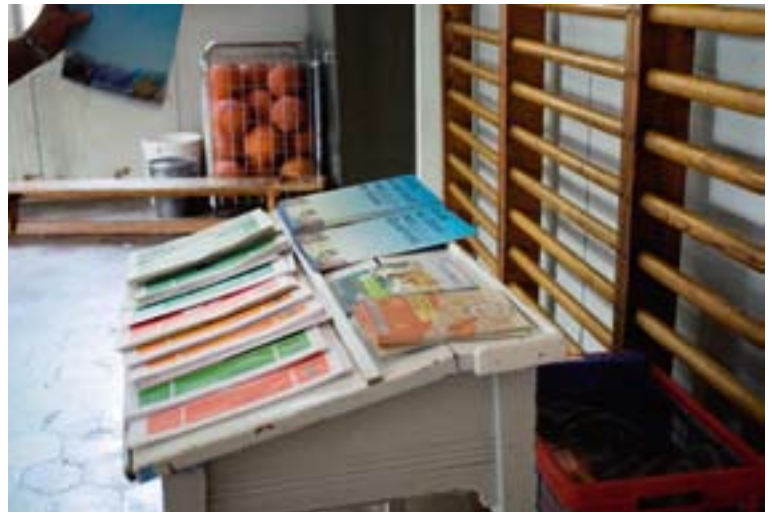
Een manier om die hersenbreker te omzeilen en de kwestie van de grenzen en de omlijning van deze politieke gemeenschap die verzameld moet worden rond een Wijkcontract te vereenvoudigen bestaat erin voorrang te geven aan de vraag *wat?* op de vraag *wie?* Zo is het in onze ogen niet doorslaggevend *wie* een participatieve vergadering bijwoont of te weten *wie* deze persoon verondersteld wordt te vertegenwoordigen. Het is belangrijker te weten *wat* de persoon komt doen; *waarom* ze daar is, eerder dan *voor wie*. De vraag rond de vertegenwoordiging en de gemeenschap die verzameld moet worden komt zo plots in een ander daglicht. In dat opzicht is het minder belangrijk dat alle culturele groepen, subgroepen, subsubgroepen (...) vertegenwoordigd zijn dan wel zich ervan te vergewissen dat *een veelheid aan relaties met de wijk en de stad* verenigd zijn en dat ze uitgedrukt kunnen worden via tussenkomsten van de verschillende aanwezige actoren ⁴.

Deze verschillende relaties met de stad zijn uiteraard ontelbaar in al hun specificiteit. Als men ze echter beschouwt in hun meest typische karakteristieken, is het mogelijk hun pluraliteit af te bakenen. De Franse sociologen L. Boltanski en L. Thévenot hebben een inventaris opgesteld van de verschillende argumenten die ingeroepen kunnen worden in een bespreking om te zeggen “wat belangrijk is”⁵. Hun typologie kan de veelheid relaties met de stad verduidelijken, wat ons hier interesseert, en de projectleiders en andere personen belast met de inspraak inspireren wanneer ze trachten *de bewoners van de wijk te verzamelen* ⁶:

- › Een eerste soort relatie met de stad is die waarvoor een vernieuwingsproject van een wijk vooral een reeks “acties” is die een technische haalbaarheid moeten aantonen, de toestand van de stedelijke “functies” van de wijk moet naleven en “haalbaar” blijken. In de lijst argumenten die voortkomt uit deze eerste soort relatie met de stad, stemt de “juiste stad” overeen met een **functionele en technische stad**. Dit soort stad is uiteraard ruim vertegenwoordigd in de PCGO en in het geheel van de discussiefora rond een Wijkcontract. We kunnen zelfs zeggen dat deze eerste categorie soms de neiging heeft alle andere definitiecategorieën van de “juiste stad” te verpletteren.
- › Een tweede soort relatie met de stad toont een **handelsstad**. Hier is het belangrijk dat een project “financieel leefbaar is”, dat het zelfs “geld opbrengt”. De acties worden beschouwd als “investeringen”, die de “aantrekkelijkheid” of het “concurrentievermogen” van de wijk kunnen verbeteren.

- › Vervolgens kunnen we referenties identificeren voor een **politieke en sociale stad**, waarvoor een goed project ten goede moet komen aan de “gemeenschap” en gevoerd moet worden met het oog op het “algemene belang”. Het moet de “burgers” en de “minderheden” op een “democratische” manier betrekken, volgens “procedures” en “reglementen” die ieders “rechten” naleven. Het moet de “solidariteit”, de “cohesie”, enz. bevorderen.
- › De **stad als esthetische ervaring** is een ander model van de “juiste stad” waar eveneens typische argumenten mee overeenstemmen: Het is belangrijk dat het project “creatief”, “artistiek” is, dat het tot stand komt door een “zelfstandig” kantoor en “talentvolle” mensen, met aandacht voor de kwaliteit “van de architectuur en het landschap”, zelfs “poëtische” realisaties die de “wandelaar in de stad doen weg-dromen”, enz.
- › De **huiselijke stad** is een vijfde manier om een typische verhouding met de stad te illustreren. Volgens deze argumenten moet een goed project zich baseren op de “gewoonten” van de “bewoners”, de betrekkingen tussen “buren” en “gezinnen” bevorderen, de “traditie” van een wijk naleven, “oude materialen” gebruiken, speelpleinen voor “kinderen” bouwen of ontmoetingsplaatsen voor “mama’s” of “ouderen”, enz.
- › Volgens de argumenten van de **groene stad** is de prioriteit dat het project ingeschreven wordt op de “lange termijn” van een “duurzame ontwikkeling”, dat ze de “groene ruimtes” bevordert, de “verademingszones”, het gebruik van “ecologische” materialen, enz.
- › Tot slot kunnen we een laatste soort relatie met de stad identificeren, onder de vorm van **netwerkstad**, waar het belang hoofdzakelijk uitgaat naar mobiliteit, verkeer, flexibiliteit, omkeerbaarheid, connectiviteit, verband tussen personen en ruimtes, het versnellen van verplaatsingen...

De bedoeling van een openbare bijeenkomst bijeen Wijkcontract is zorgen voor de nodige voorwaarden opdat de verschillende soorten relaties met de stad en de verschillende argumenten die ermee gepaard gaan, volledig tot uiting kunnen komen in de gesprekken, getoetst kunnen worden en elkaar wederzijds kunnen bekritisieren, met het oog op compromissen en consensus. Het is in elk geval belangrijk dat als men de vergaderingen van het Wijkcontract beschouwt als democratische en pluralistische structuren, een bepaalde band met de stad dan niet mag overheersen en alle andere verdringt zoals dit momenteel het geval is met de argumenten van de “technische en functionele” stad. Zo ook moet men zich zorgen maken over de afwezigheid of de verdwijning van sommige argumenten in de discussie, en indien dit het geval is, dan moet men de plaatselijke actoren trachten te mobiliseren om ze in het overleg te betrekken.

VERWELKOMEN

De actoren belast met de inspraak in de Wijkcontracten brengen de bewoners van de wijk samen in één en dezelfde ruimte (samen met de verschillende relaties met de stad die voor hen van belang zijn). Op die manier pakken ze de moeilijkheden op het vlak van gastvrijheid, toegankelijkheid en beschikbaarheid aan⁷. Hier kunnen we ook spreken over opgaven, want zelfs als de actoren belast met de inspraak zich met plezier gastvrij, toegankelijk en beschikbaar tonen ten opzichte van de deelnemende burgers, dan nog worden hun capaciteiten om mensen te ontvangen en te onthalen voortdurend getest, elke vergadering opnieuw. De komst van een *nieuwkomer*, zoals we de “gewone burger” kunnen beschouwen, – in een planningscollectief voor lokaal beleid dat normaalgezien steeds beperkt is tot verkozenen, experts en ambtenaren – is namelijk op zich reeds een voorbode van mogelijke problemen of “shocks”, die zowel de nieuwkomer, als de mensen die instaan voor zijn inspraak kunnen treffen⁸.

* Zie [Uitrusten]

De uitnodiging naar de burgers toe om deel te nemen, om zich aan te sluiten bij het overlegproces rond een Wijkcontract, impliceert een vriendelijk onthaal en creëert verwachtingen op het vlak van gastvrijheid.

Enkel op die basis zal een samenwerking mogelijk zijn en kan een soort democratische ervaring ontstaan. Ieder van ons heeft het wellicht al eens meegemaakt dat je door iemand uitgenodigd wordt (op een etentje, een feest...) zonder dat je dan, eenmaal ter plaatse, verwelkomd wordt door die gastheer/vrouw. Dit is een verwarrende en onaangename ervaring die de deelnemende burgers regelmatig meemaken als ze een openbare vergadering bijwonen zoals de vergaderingen in het kader van de Wijkcontracten. In deze politieke gemeenschap⁹ van het Wijkcontract die zich baseert op normen rond representativiteit en techniciteit, en die de gewone burgers of leken meteen afschildert als *vreemden*, blijkt gastvrijheid steeds een uitermate problematisch proces.

Volgens de Franse socioloog Joan Stavo-Debaugé kan het fundamenteel problematische karakter van de gastvrijheid waarmee deze *nieuwkomers* van het plaatselijke beleid, met name de gewone burgers, onthaald worden verminderd worden door “voorbereiding”. Het gaat om te beginnen zeer concreet over het klaarmaken van de ontmoeting- en vergaderruimtes door ze voldoende uit te rusten * (kwaliteitsdocumentatie, voldoende stoelen, eten, drank) en door ze te richten op die zo gevraagde burgers die deelnemen (vermijd bijvoorbeeld te strikt gepolariseerde ruimtes, waar de verantwoordelijken op een podium vooraan zitten en de burgers beneden).

Deze ruimtes moeten juist aangepast worden aan de meer of minder publieke en meer of minder belangrijke omvang van het gebeuren dat er zal plaatsvinden. Zo is het soms verbazingwekkend te zien dat algemene vergaderingen bedoeld om bewoners van een wijk van vijfduizend bewoners bijeen te brengen, doorgaan in piepkleine en weinig comfortabele klaslokalen waar maximum dertig personen kunnen plaatsnemen en waar de rest noodgedwongen in de gang moet rechtstaan om de vergadering door de deuropening te volgen. De vergaderingen van de Wijkcontracten gaan soms door in kleine, oncomfortabele en onbeduidende lokalen, alsook in luxueuze en bombastische “raadszalen”. Daar gaat het om een tweede soort ongastvrije plaatsen doordat ze het officiële karakter willen benadrukken en indruk willen maken op de minder reguliere bezoekers.

De “voorbereidingsdynamiek” gaat uiteraard verder dan de vergaderapparatuur, de inrichting en de opbouw: ze strekt zich uit tot de personen zelf. Gastvrij zijn als projectleider of projectauteur betekent dat je anticipeert dat sommige leken en nieuwkomers als vreemden op deze openbare vergaderingen toekomen waar ze vervolgens onthaald, begeleid, gevormd en voorbereid moeten worden. De mensen bijvoorbeeld vertrouwd maken met de kaarten, plannen en documenten die worden uitgedeeld en die ze tijdens de vergadering moeten hanteleren, en na de vergadering beschikbaar blijven om uit te leggen wat eventueel niet duidelijk is.

Merk op dat een groot gedeelte van dat voorbereidende werk tussen de vergaderingen in gebeurt. Tijdens de tussenpozen staan de projectleiders van het wijkcontact ter beschikking van de bewoners door een permanentie te verzekeren of door zelf naar de wijk te gaan.

Zich gastvrij en ontvankelijk opstellen wil eveneens zeggen openstaan voor onhandige en onaangepaste tussenkomsten en gedragingen – tijdens de duur van het leerproces. Men ontvangt en verwelkomt het gedrag van de mensen evenzeer als de mensen zelf. De professionals die oog hebben voor deze vragen, vergeven eventuele blunders en fouten van de minder doorgetrainde deelnemers, net zoals ze min of meer rustig blijven en openstaan voor de niet altijd pertinente opmerkingen, aanklachten en kritiek. Uiteraard leiden een buitensporige beschikbaarheid en gastvrijheid ook tot bepaalde ontsporingen.

Gesprekken

- *Er wordt nu ook stilaan rekening gehouden met vormen van inspraak die zich niet uitsluitend beperken tot de ontmoetingen in de PCGO. Zoals dat het geval was bij verschillende Wijkcontracten, moet men misschien meer «open lucht» vormen van participatie aanhalen, dialogen op vertrouwelijke en minder «officieel openbare» plaatsen. In het Wijkcontract Sluis – Sint Lazarus te Molenbeek is het team tot bij de mensen geweest om ze te laten spreken over de wijk, ze te filmen, en dan over dit alles verslag uit te brengen bij de PCGO. We moeten misschien deze Atheense opvatting van de openbare ruimte laten varen, van één enkele grote vergadering die alle burgers verzamelt op één plaats. Er zijn veel plaatsen waar er gesproken wordt over de wijk en zijn toekomst, en één van de uitdagingen van inspraak is om verbindingen te creëren tussen die plaatsen.*
- *Je kan ook op de mensen toestappen op de markt. Wanneer je je op het marktplaatsje opstelt om informatie te geven over het Wijkcontract, kan je de mensen sensibiliseren voor openbare aangelegenheden en vermijd je officiële terminologie zoals, AV, PCGO, enz. Maar ter plaatse gaan wil zeggen dat je uitgerust moet zijn met voldoende communicatiemateriaal zodat je in staat bent veel te suggereren met een aantal tekeningen.*
- *Voor mij betekent de PCGO ook niet de grens van de inspraak. Het stelt misschien in feite niet veel voor, in vergelijking met al wat gebeurt en al wat gezegd wordt op andere even belangrijke plaatsen... Het is zinnig om te informeren en om bepaalde dingen te noteren, maar men moet niet aarzelen om daarnaast nog dingen te doen, zoals werkgroepen en workshops. En als het verzamelde publiek niet heel groot en representatief is, dan is dat zo. De grote innovaties in termen van burgerinspraak zullen in elk geval niet van de PCGO komen.*

ONTMOETEN

We moeten ook even stilstaan bij de moeilijkheden en de organisatie van de *ontmoeting* die onderhevig is aan de overlegprocedures van de Wijkcontracten. Wanneer we spreken over ontmoeting, denken we onmiddellijk aan de openbare ontmoeting die plaatsvindt in de context van de PCGO of van de algemene vergadering. De vergadering is immers een periode van samenzijn maar het is mogelijk iedereen in het oog te houden, het geheel van mededeelnemers te overzien en met iedereen te praten. Maar een dergelijke vergadering is tevens, beschouwd in zijn tijdelijke ontwikkeling, *een opeenvolging van publieke ontmoetingen*. Ze ensceneert duo's met gesprekspartners die elkaar onophoudelijk opvolgen: bijvoorbeeld een verkozene die zich tot een expert richt, die hem antwoordt, alvorens de verkozene een volgende repliek aan de projectleider richt, die zich dan kan richten tot een vertegenwoordiger van een vereniging, die op zijn beurt de tussenkomst van een bewoner vraagt, enz. Via die aaneengeschaalde ontmoetingen –steeds onder toezicht van een ander, met name het “publiek”– komt een bijzondere relationele dynamiek tot stand, die een communicatieve band smeedt tussen sommige deelnemers en sommige anderen, of, integendeel, geleidelijk de afstand vergroot tussen de partners die elkaar ontlopen. Zo structureert één enkele “ontmoeting” in de PCGO, in werkelijkheid, een reeks kleinere ontmoetingen die in totaal slechts een –soms beperkt– gedeelte van de fysiek aanwezige personen engageert.

Dit netwerk van micro-ontmoetingen waaruit een openbare vergadering bestaat is tevens, bij uitbreiding, de grondstof waaruit een overlegproces in zijn geheel is gemaakt (verschillende maanden voor de uitwerking van het basisdossier van het Wijkcontract, verschillende jaren voor de totale uitwerking van het Wijkcontract). We menen dat er meer aandacht zou moeten uitgaan naar die micro-ontmoetingen die niet alleen in het kader van de openbare vergaderingen plaatsvinden (PCGO, AV...), maar eerder *tussen deze openbare vergaderingen in*. Uiteraard ontmoeten de gemeentelijke ambtenaren en de experts van het Wijkcontract elkaar herhaaldelijk tussen de openbare vergaderingen in zodat de uitwerking van het programma vooruitgaat en de komst van nieuwe openbare vergaderingen voorbereid wordt. We willen in het bijzonder de aandacht vestigen op deze micro-ontmoetingen “buiten de PCGO” en “buiten de AV” die de actoren belast met het Wijkcontract en een reeks deelnemende burgers en verenigingen samenbrengen. Het is tevens ook via de permanenties, de wijkbezoeken, de themawerkgroepen, de informatiestands, de toevallige ontmoetingen, (...) dat de uitwerking van het Wijkcontract vooruitgang boekt en de inspraak tot stand komt.

KADEREN

Na het uitnodigen, verzamelen en verwelkomen van de deelnemers komen we nu bij het kaderen en herkaderen. Hetgeen de verkozenen, de projectleiders en de auteurs van het project maar al te goed kennen. Aan het begin van de vergadering en aan het begin van het proces moeten de actoren belast met de inspraak een interpretatiekader bouwen waarbinnen de inspraak en de besprekingen kunnen plaatsvinden. Vervolgens trachten deze verschillende verantwoordelijken tijdens elke vergadering en gedurende heel het participatieproces dit kader te behouden en overeind te houden. De inspraak kaderen wil zeggen de grenzen van de interpretatie en van de tussenkomsten van de verschillende deelnemers trachten af te bakenen en ervoor zorgen dat ze het Wijkcontract en de activiteiten die ermee verbonden zijn goed begrijpen. Met andere woorden, het is een overtuigingsdaad om de “wat”, “wie” en “hoe” van het overleg vast te leggen en te stabiliseren.

De verkozenen, de projectleiders en de projectauteurs stellen om te beginnen thema's op, onderwerpen die de besprekingen moeten sturen en waaraan ze zich moeten houden. De verschillende “luiken” van het Wijkcontract en de volgorde van prioriteiten (huisvesting > openbare ruimtes > sociale cohesie) die ze voorstellen dragen er bijvoorbeeld toe bij om de mogelijke discussie-inhoud te kaderen en te coderen.

Het budget, de perimeter en de kalender van het Wijkcontract zijn uiteraard andere belangrijke gegevens bij het opstellen van het participatiekader. Samen met de reglementaire teksten (ordonnantie, regeringsbesluit, huishoudelijk reglement...), zorgen ze ervoor dat de verantwoordelijken de tussenkomsten kunnen ordenen, mensen tot de orde kunnen roepen en herkaderen als ze ongepaste voorstellen doen *buiten het kader*: buiten het Wijkcontract, buiten het budget, buiten de perimeter of buiten de termijn.

Afgezien van legitieme discussieonderwerpen en –thema's geeft het kader aanvaardbare en onaanvaardbare soorten verhoudingen tussen de partners aan. Zo kan je niet *doorgaan voor om het even wie* in een Wijkcontract. Een bewoner kan, a-priori, niet vragen aan de partners dat ze hem meer deskundig achten dan de stedenbouwkundige expert als het gaat over technische vragen rond stedenbouw. Hij kan hen evenmin vragen te aanvaarden dat hij de bevolking van de wijk beter vertegenwoordigt dan de burgemeester. Sommige basisgegevens regelen zo de rollenspelen tussen de partners. Dat is een tweede dimensie van het kader.

Een derde dimensie van het kader heeft niet meer alleen betrekking op *wat* of *wie* van het engagement in de vergadering, maar op zijn uitvoeringsmodaliteiten, op zijn *hoe*. Bepaalde thema's willen behandelen en een bepaalde rol willen aannemen vraagt immers van de deelnemers dat ze hun tussenkomsten kunnen doen onder een aanvaardbare vorm en in een *hoorbare* taal (dat wil zeggen: overeenkomstig het kader).

Om tenslotte in het kader te stappen en aanspraak te maken op de geldigheid, moet de tussenkomst van een deelnemer dus *pertinent* zijn op verschillende vlakken. De deelnemer zal in een voortdurend evoluerende context, (of men nu in de PCGO zit, in een werkgroep of op wijkbezoek, aan het begin of aan het einde van een vergadering, van een proces), het volgende moeten aantonen: een *referentiële toepasselijkheid* (de juiste thema's vatten, *wat*-vragen stellen die] met de discussie overeenkomen), een *interactionele toepasselijkheid* (het juiste rollenspel vatten, *wie*-vragen stellen die passen) en een *taalkundige en expressieve toepasselijkheid* (de juiste taalkundige vormen vatten en de juiste expressieve bronnen, *hoe*-vragen stellen die passen) *.

Deze opgaven waarmee de verantwoordelijken het kader definiëren en deze herkaderingsopgaven waarmee ze de overtreders tot de orde roepen en hen tegelijkertijd aan het kader zelf herinneren, zijn fundamenteel voor het werk van de verkozene, de projectleider en de projectauteur. Dit noodzakelijke werk van kaderen/herkaderen mag echter niet radicaal worden uitgevoerd.

Het vergt van de professionals een zekere soepelheid en, in de mate van het mogelijke, de intentie om collectief over dit kader na te denken, het eens te worden over zijn grenzen, het uit te breiden of eventueel gedeeltelijk te herdefiniëren. Minstens een deel van het kader moet ter discussie en onderhandeling geopend kunnen worden met de deelnemers. Anders kan je in een puur asymmetrische context niet spreken van dialoog. En zonder een zekere flexibiliteit, zonder open te staan voor ontmoeting en dialoog zouden de PCGO's snel leeglopen.

De animatie van een vergadering rond het Wijkcontract mag zich dus niet beperken tot de oprichting van een kader onder de neus van de genodigde en verzamelde deelnemers. Deze zijn meestal gekomen omdat ze "actoren van hun wijk" konden worden. De personen belast met de inspraak moeten rekening houden met deze verwachtingen rond ontmoeting, mutualiteit en dialoog die de niet-gespecialiseerde deelnemers via hun aanwezigheid uiten. De inspraak zelf belooft het evenwicht van de traditionele krachtverhoudingen te herstellen, van een harmonisatie van de politieke activiteit waarbij een actieve rol is weggelegd voor de burgers.

* Zie [Begrijpen]

Gesprekken

- *De projectleider probeert iets coherentes voor te stellen op basis van het werk van het studiebureau, waarop we iets interessants kunnen bouwen. Het is inderdaad zo dat dat soms alle richtingen uitgaat en dat het niet altijd gemakkelijk is om een referentiekader op te stellen. Zelfs binnen dat kader is het moeilijk om aan de mensen te vertellen waaruit onze taak bestaat en wat we vertegenwoordigen in de vergadering, als projectleider. Men beschouwt ons niet als bijzondere actoren, maar als het Wijkcontract zelf, voor zij die het vertegenwoordigen. En de mensen zijn zeer hoopvol tegenover ons, terwijl we uiteindelijk weinig invloed hebben.*
- *Het is daarom dat de mensen moeten opgeleid worden over de context van het Wijkcontract, over de taak van eenieder, dat zijn dingen die we in de loop van het Wijkcontract doen. Het is inderdaad niet eenvoudig maar we moeten hen er telkens aan herinneren wat de termijnen, de fases zijn, wat men wel en niet mag doen...*
- *Er moet gezegd worden dat op het niveau van het kader, de gewestelijke ordonnantie de dingen niet vereenvoudigt op participatievlak. We begrijpen de beweegredenen, we weten waarom dat werd opgesteld, maar de strenge kant van het kader bemoeilijkt de kosten, vertraagt de procedure..... Dat zijn dingen die misschien zouden moeten veranderen.*

De verhouding tussen “autoritaire” acties rond kadering/herkadering en de “egalitaire” opgaven rond ontmoeting en dialoog wordt op een bepaalde manier gedefinieerd in de Brusselse Wijkcontracten. Hierin start inspraak alleen maar op basis van een sterk opgesteld kader, waardoor de verschillende deelnemers door de weinig resterende tijd, hun manier van doen niet kunnen bekritisieren en bevragen, om nadien de nodige wijzigingen aan te brengen. Dat is het model van de raadpleging: men vraagt de mening van mensen over dingen die reeds sterk geconfigureerd zijn. Kunnen andere manieren van doen, waar een andere fase van het participatieve proces mee overeenstemt (eerst bespreken en nadien een kader opstellen) onderzocht worden in het kader van de Brusselse Wijkcontracten?

(ZICH) UITRUSTEN

De punten die we tot op heden onderzocht hebben veronderstellen allemaal, om tot een goed einde te komen, de tussenkomst van een reeks voorwerpen. De ruimtes voor openbaar overleg zijn niet alleen bevolkt met onderwerpen, ze zijn tevens uitgerust met voorwerpen. Deze materiële dimensie moet ernstig genomen worden. In die mate dat de aard van de voorwerpen waarmee de deelnemers omringd zijn en waarop ze steunen, in belangrijke mate de aard van de politieke relatie die ze onderhouden beïnvloedt; en in die mate dat het verloop van de activiteiten rond communicatie en democratische ervaring, die per slot van rekening afhangt van het goede gebruik en de goede werking van deze voorwerpen en voorzieningen.

Een computer, Powerpoint-software, een videoprojector en een scherm vormen samen een uiterst nuttig instrument voor de *kaderactiviteiten* * van de projectauteurs en de stedenbouwkundige experts van het studiebureau. Door een diapresentatie (*slideshow*) samen te stellen met behulp van dat materiaal –een diashow die ze persoonlijk voorstellen tijdens elke openbare vergadering–, beschikken de stedenbouwkundige experts over de nodige middelen om het referentiekader van het openbaar overleg te objectiveren. De informaticatool die de *slideshow* is –die, van de eerste *slide* tot de laatste, alle beschrijvingen en voorstellingen samenhoudt, in één enkel voorwerp– vormt een mooi technologisch hulpmiddel.

Eventueel bediend door een assistent(e), toont hij de beelden, schema's en teksten om de uiteenzetting van de hoofdexpt te begeleiden en ondersteunen¹⁰.

Een instrument zoals Powerpoint heeft een dubbele functie. Enerzijds is het een overtuigingsinstrument dat de retorische kracht van de uiteenzetting van de expert versterkt, terwijl zijn eenzijdig gebruik door de stedenbouwkundige de asymmetrie van het rollenspel beklemtoont (een expert houdt een uiteenzetting voor een groot aantal niet-specialisten). Anderzijds kan je door de projectie van het document informatie en voorstellen vastleggen en visibiliseren, ze vergelijken, waardoor je deze asymmetrie tussen de deelnemers kan opheffen. Het belang van dit soort instrumenten voor een technische democratie hangt dus af van de gebruiksgerichte bedoeling. Komt het erop aan jezelf uit te rusten om te presteren en overtuigen –wat soms noodzakelijk zal zijn– of moet je de verschillende verzamelde deelnemers uitrusten en de kennisobjecten delen? In sommige Wijkcontracten werden initiatieven die in die tweede richting gaan opgemerkt, zoals in de Wijkcontracten Maritiem en Schelde-Maas te Molenbeek waar de deelnemende burgers beschikten over een “wijkatlas” met een stel duidelijke en gediversifieerde kaarten, alsook lege kaartmappen zodat ze zelf een reeks elementen konden cartografiëren.

* Zie [Kaderen]

Deze tekstuele voorwerpen (een wijkatlas, een gedetailleerd verslag, een Powerpoint-presentatie die voor iedereen zichtbaar is...) bieden evenveel *houvast* en *ondersteuning* voor de verschillende deelnemers, waardoor ze kwalitatief betere tussenkomsten kunnen houden. Ze zorgen dus niet uitsluitend voor de uitrusting van de mensen, maar ze voeden de discussie zelf. In plaats van het woord te nemen om gewoon een mening te geven, kunnen deze leken zich wagen aan *bindende waarheden* door bepaalde feiten aan te stippen in de voorwerpen en teksten, en zo evenveel bewijzen van wat ze verkondigen te produceren *.

Tot slot moeten we hier zeggen dat de voorwerpen en instrumenten helemaal niet beperkt zijn tot deze die de deelnemers *zich toe-eigenen*, maar zich tevens uitbreiden tot de infrastructuurinstrumenten die *hen vatten*. Zo machtigen de vergaderzaalen zelf, hun ruimtelijke organisatie, de aanwezigheid van microfoons en geluidssystemen, (...) sommige vormen van politieke relatie terwijl ze er andere verbieden *.

* Zie [Spreken in het openbaar]
[Een onderzoek instellen]

* Zie [Verwelkomen]

EEN DIAGNOSE STELLEN

Een moeilijkheid eigen aan de taak van de projectauteurs bestaat uit een stedenbouwkundige diagnose op te stellen waarmee specifieke projecten en een programma uitgedacht kunnen worden met het oog op de herwaardering van de wijk. De stedenbouwkundige experts moeten dan een bestaande situatie beschrijven en analytisch onderzoeken, met andere woorden de beschreven situatie *problematiseren*. Welnu, het reglementaire kader van het Wijkcontract zorgt voor een strakke definiëring van de gegevens voor het probleem en van het probleem zelf waardoor de speelruimte van het actieve en participatieve onderzoek aanzienlijk beperkt wordt. Voor een grote diversiteit aan interventieperimeters in het Brusselse Gewest stelt het dezelfde interventiecategorieën voor (de vijf “luiken”), alsook een vaste volgorde voor deze verschillende interventies: eerst de huisvesting (vermits de eerste drie luiken en het grootste deel van het budget betrekking hebben op huisvesting), vervolgens de openbare ruimtes en tot slot de initiatieven van “sociale cohesie”, vandaag de dag eerder gezien in een striktere “socio-economische” betekenis (lokale economie, tewerkstelling van de jongeren van de wijk...).

Ook al kunnen we begrijpen dat een dergelijke voorprogrammatie van stadsvernieuwing de coherentie van een gewestelijk beleid rond huisvesting mogelijk maakt, toch blijkt dit eerste interventiekader soms te nauw en onaangepast voor sommige perimeters.

Dan stelt zich de vraag over de *wetenschappelijke* aard van de activiteit en de diagnoseoefening van de aangeworven projectauteurs. Soms gaan de projectauteurs door het veeleisende werk om de gediversifieerde gegevens te verzamelen (die soms uit enquêtes die door de bewoners zelf gevoerd werden kunnen voorkomen) het weinig flexibele karakter van het oorspronkelijke kader bekritisieren of in vraag stellen. Of ze pleiten ervoor om de *samenhang met de stad* die initieel niet voorzien was door de ordonnantie toch in overweging te nemen, op maat van een specifieke perimeter. Heel vaak zullen de vertegenwoordigers van de studiebureaus hun analyse echter gewoon plaatsen in de officiële categorieën voorzien door het Wijkcontract en zullen ze een bijkomende inspanning leveren voor een openbare berichtgeving over de weerhouden bewerkingen. Onder die voorwaarden komt de rol van de stedenbouwkundige er in de vergadering vaak op neer de eerste kaders van de verkozenen en projectleiders te bevestigen en er een laag aan toe te voegen eerder dan mogelijkheden te openen en andere wenselijke richtingen aan te geven.

Omwille van de gewoonte om de operationele codes en de samenhang van het Wijkcontract te beheersen sluit hun *expertise* terzake dan uiteindelijk dichter aan op de bevoegdheid om te antwoorden volgens de verwachtingen van de overheden, dan op de bevoegdheid om een ruimte voor lokale problematiek te onderzoeken en te laten ontstaan in hun meest ingewikkelde en specifieke aspecten.

Hoewel er de laatste jaren veel veranderd is, zien we dat de Brusselse gemeenten met een Wijkcontract zich normaal gezien richten naar grote studiebureaus die hun staat van dienst terzake kunnen laten gelden, veel ervaring hebben en gewend zijn om te werken met Wijkcontracten, in plaats van naar jongere studiebureaus die vaak innoverend zijn.

Gesprekken

- *Tot op heden was men inderdaad eerder geneigd te kiezen voor bureaus die de gewoonte hadden en die men in staat achtte om de talrijke verplichtingen die voortkomen uit de uitwerking van een Wijkcontract op te nemen. De expert is in elk geval « God de vader » niet. Je moet ook niet verwachten dat er grotere veranderingen zullen voortkomen uit de keuze van het studiebureau...*
- *Maar hoe legitimeren ze hun expertise dan? Wat dragen ze werkelijk bij? Men moet misschien ambitieuzer zijn en hen de mogelijkheid geven om een meer wetenschappelijke expertise te ontwikkelen. Zo kunnen de experts bijvoorbeeld met het bestaande project rond het oprichten van een monitoring van de wijken een reeks statistische gegevens over deze wijken verzamelen, het onderzoek van deze gegevens vergemakkelijken en zich op die manier op iets anders concentreren.*
- *Wat voor zin heeft het om nauwkeurige statistieken op te stellen als er nadien geen middelen zijn om gebruik te maken van al wat verzameld werd? !*
- *Het draait daar opnieuw om tijdsgebrek. Dat keert steeds terug...*
- *Het verzamelen van objectieve gegevens blijft het werk van de expert die op deze basis kritiek op het kader moet kunnen ontwikkelen en de definitie van het probleem indien nodig kan uitbreiden. Wanneer we bijvoorbeeld werkten aan het contract Schelde-Maas hebben we redelijk veel gebruik gemaakt van het analysewerk dat we voordien al hadden verricht over de buurtperimeter ter gelegenheid van het Maritiem Wijkcontract. Er is een cumulatief effect geweest, we waren goed voorbereid en dat heeft ons geholpen om nieuwe dingen uit te denken.*
- *Dat sterkt me in mijn mening dat de dimensie inspraak niet moet steunen op het werk van de studiebureaus. Er moet een werkelijke driehoeksverhouding zijn tussen de burgers, de overheden en het studiebureau zodat het studiebureau een vrijheidsmarge kon hebben en zijn opdracht kan handhaven die op de eerste plaats wetenschappelijke kennis produceren is...*

VERTALEN

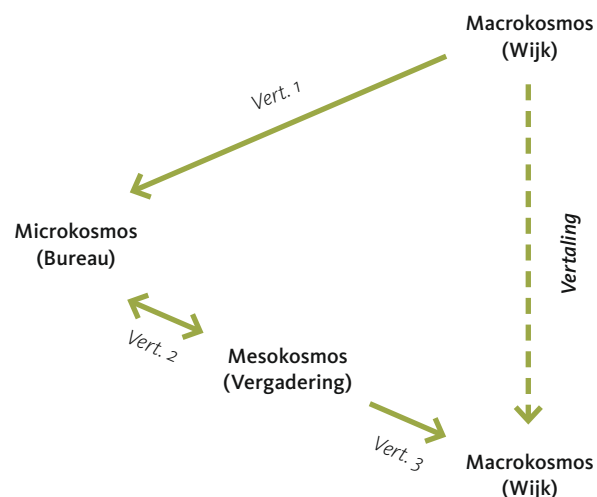
Door rekening te houden met de inspraak van niet-specialisten nemen het aantal vertaalmoeilijkheden toe. *Vertalen* betekent een reeks tekens omzetten in een tekst, of de ene tekst omzetten in een andere tekst, of nog algemener, in een ander systeem omzetten wat in een eerste was uitgedrukt. Het werk van de projectauteurs is bijgevolg grotendeels een voortdurende aaneenschakeling van vertaalbewerkingen, zoals Michel Callon en zijn collega's hebben weergegeven en geanalyseerd in *Agir dans un monde incertain* (werk waaruit figuur 2 komt)".

Het komt er om te beginnen op neer om de werkelijkheid van een wijk te vertalen, de tekens die de wijk zelf geeft. Daarvoor baseren de experts zich tegelijkertijd op de codes van het Wijkcontract en op het materieel waarover ze beschikken. De bedoeling van deze eerste vertaling is om de probleemsituaties van een wijk (macrokosmos) "op te nemen" in de afgebakende ruimte van het stedenbouwkundige bureau (microkosmos), onder de vorm van behandelbare categorieën en gegevens zoals maatregelen, statistieken, foto's, kaarten, enz. Deze eerste vertaling/beperking wordt meteen gekoppeld aan een andere vertaling die er voor de stedenbouwkundige experts in bestaat om hun informatie over de wijk "terug te koppelen" van de microkosmos van het kantoor naar de mesokosmos, met name de "openbare arena" van het Wijkcontract, de PCGO, de AV,...

Via deze nieuwe vertaalbewerking wordt opnieuw omvang gegeven aan wat herleid werd tot een meer presenteerbare vorm om het aan het publiek voor te stellen. Het is op die manier dat gedurende de maand die verloopt tussen twee openbare vergaderingen van het Wijkcontract, het studiebureau een deel van zijn tijd uittrekt voor deze tweede vertaling: om een zo aanvaardbaar mogelijke openbare presentatie voor te bereiden van kennisobjecten en die in elk geval voldoet aan de verwachtingen van de gemeente met betrekking tot hun optreden. Het is zo dat deze aaneenschakeling van vertalingen, van de wijk naar het bureau, en van het bureau naar de openbare vergadering, normaal gezien aanleiding geeft tot een Powerpoint-document dat in het openbaar door de expert wordt voorgesteld en dat zal dienen als referentie en officiële kennis over de situatie van de wijk. Naast openbare vergaderingen geeft dit vertaalwerk aanleiding tot het basisdossier en vervolgens tot het precieze ontwerp, door andere technici, van alle bewerkingen voorzien in dit basisdossier.

fig. 2 De vertaalbewerkingen
van een stadsvernieuwingprogramma⁽¹⁾

Via deze langere uitwerkingsfase en de uitwisseling tussen het “micro” niveau van het bureau en het “meso” niveau van de vergadering duikt een laatste, moeilijker vertaalproces op, de *vertaling in daden* van de vooropgestelde acties. Dit is in feite een terugkeerbeweging van de microkosmos van het studiebureau en van de mesokosmos van de openbare bespreking naar de stedelijke macrokosmos. Via dergelijke vertaalketens komt de stadsvernieuwing tot stand, evolueert de werkelijkheid van de wijken en gebeurt de “Vertaling” (met hoofdletter), gezien als het totaalproces.

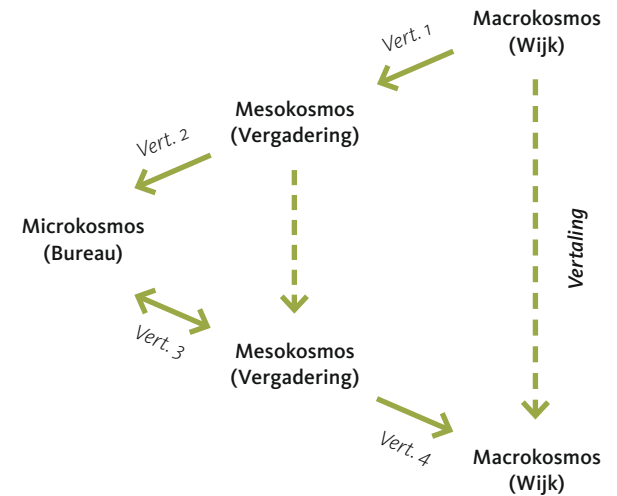
De aandacht vestigen op deze vertaalprocessen heeft minstens drie gevolgen:

Het eerste gevolg is erkennen dat, door deze vertalingen, de producten die door de experts van het bureau zijn gepresenteerd niet gewoon een weerspiegeling zijn van de werkelijkheid van de wijk en dat de voorwerpen die ze in de vergadering voorstellen niet altijd even onbespreekbaar zijn dan ze lijken.

Het tweede gevolg van een lezing in vertaaltermen is dat er voor al die “vertaalmomenten” andere vertaaltwijzen en –midelen uitgedacht kunnen worden. Als je een Powerpoint-presentatie uitwerkt en vervolgens presenteert op twintig tot 150 minuten, dan leidt dit (volgens onze waarnemingen) meestal tot zeer strikte en verzadigde informatiekaders die meestal heel weinig tijd en ruimte geven tot discussie. Het probleem is dat het studiebureau hiermee beantwoordt aan de verwachtingen van zijn werkgever die hem een dergelijk strikt en verzadigd kader heeft gevraagd. (Want het is precies dat *onbespreekbare* karakter van de producties van het studiebureau dat in de ogen van de gemeentelijke actoren een blijk van wetenschappelijkheid creëert). Kan men in tegendeel minder definitieve publieke vertaal- en presentatiemethodes van de realiteit van de wijk bedenken? Kunnen de verwachtingen over de tussentijdse resultaten en vorderingen van het stedenbouwkundige omgezet worden? Of in elk geval het formaat waarin deze tussentijdse resultaten en vorderingen gepresenteerd moeten worden, door *bespreekbaarheidseisen* te laten wegen op deze presentatie? ¹²

Ten derde: als we spreken over vertaalketens wil dat zeggen dat de verschillende vertaalmomenten kunnen gereorganiseerd worden of nieuwe “schakels” kunnen toegevoegd worden. Dankzij de organisatie van evenementen zoals “inspraakdagen” aan het begin van een Wijkcontract, zoals reeds getest in verschillende programma's, wordt het mogelijk om de werkelijkheid van de wijk en de problemen die er leven een eerste keer te behandelen in een openbare vergadering, alvorens deze gegevens in het stedenbouwkundige bureau toekomen. In deze omstandigheden is de participatieve vergadering dus niet alleen een plaats voor advies waar de voorstellen van het studiebureau worden goedgekeurd: het wordt een open atelier waar een massa voorstellen en verklaringen met betrekking tot de wijk kunnen ontstaan. Figuur 3 suggereert zulke evoluties in de vertaalschema's die nu reeds te vinden zijn in de meest recente en meest ambitieuze Wijkcontracten.

fig. 3 **De vertaalbewerkingen van een stadsvernieuwingsprogramma⁽²⁾**

OVEREENSTEMMEN

De verschillende deelnemers van de stadsvernieuwing van een wijk uitnodigen om samen te komen en elkaar te ontmoeten in openbare ruimtes, een kader op te stellen voor hun besprekingen en deze aanvullen met diagnoses en operationele suggesties. Dit alles vindt zijn politieke verlenging en betekenis in het sluiten van overeenkomsten. Dat is het ideaal dat de raadpleging of het overleg georganiseerd rond het Wijkcontract regelt: *de overeenkomst opwekken* onder de deelnemers. Deze belangrijke en moeilijke taak wordt symbolisch ten laste genomen door de projectleider of coördinator, ook al deelt hij ze met elk van de aanwezige partijen wiens bedoelingen en inspanningen om overeen te komen uiteraard bepalend zijn.

Het is mogelijk om verschillende niveaus van vereisten in te beelden met betrekking tot de vorming van overeenkomsten. Volgens een maximalistische opvatting die geërfd werd van de politieke filosofie, zouden de verschillende deelnemers van het overlegproces een *consensus* moeten kunnen bereiken. In een openbare discussie, die openstaat voor rationele argumenten en die gebaseerd is op openbare redenen, zou iedereen achter het beste argument staan. Deze eerste opvatting van de overeenkomst vormt het normerende kader van een “stemgerechtigde democratie”¹³ die om te functioneren veronderstelt dat de asymmetrieën en statuutprivileges ingevoerd door de representatieve democratie en de technocratische maatschappij afgeschaft worden.

Wij voelen ons zo vrij de ingewikkelde vraag te ontwijken of zo’n volledig ontplooid stemgerechtigde democratie al dan niet mogelijk is, al dan niet wenselijk is... Wat niet wegneemt dat het model van overeenkomst-consensus op empirisch en beschrijvend vlak redelijk slecht beschrijft wat er gebeurt in de vergaderingen van de Wijkcontracten, waar de reeksen uitwisseling van argumenten gebaseerd op openbare redenen soms op één hand te tellen zijn, en waar de meningsverschillen, de spanningen en de vijandigheden daarentegen niets uitzonderlijks hebben.

Er bestaat een tweede minder veeleisende opvatting van de overeenkomst die beter de taak omschrijft van de bemiddeling die voortdurend wordt verzekerd door de projectleiders van de Wijkcontracten. Volgens deze opvatting komt het er niet zozeer op aan om de deelnemers te laten overeenkomen over de definitieve keuze van de acties die ondernomen moeten worden in het kader van het Wijkcontract maar om ze af te stemmen op wat ze samen doen. Het komt er hier op aan de verschillende delen op elkaar af te stemmen, zoals de verschillende instrumenten van een orkest afgestemd worden: door hun klank aan elkaar aan te passen met het oog op harmonie of in elk geval met het oog op een mogelijk verband. Als het niet mogelijk is een consensus te sluiten, moet men minstens trachten om de verschillende deelnemers *te laten samenspelen en samenhouden*.

Zo is dit beeld van de “dirigent”, hoe welwillend ook op ‘t eerste gezicht, niet zonder betekenis voor het coördinatiewerk dat de projectleider uitvoert. In tegenstelling tot de grote dirigenten hebben de jonge projectleiders tewerkgesteld in de

Wijkcontracten natuurlijk niet altijd de ervaring of de middelen aangepast aan het belang van hun taak en hebben ze niet altijd te maken met muzikanten die de compositie willen naleven of zelfs niet willen samen spelen.

Gesprekken

- *We staan vaak in het middelpunt van onenigheden en daar moeten we mee leven. Soms gebeurt het dat de politiek niet akkoord gaat, soms zijn het de bewoners die niet akkoord gaan soms zijn zij het niet en zijn het de gemeentediensten... Dat moet je allemaal kunnen managen. Ik vind dat eigenlijk best leuk, maar soms moet je inderdaad voor minder belangrijke zaken vijftien standpunten met elkaar verzoenen.*
- *Het is een hele evenwichtsoefening om iedereen tevreden te stellen. Het is duidelijk dat de «politici» hun mening hebben. En wanneer de bewoners dingen willen doen die hen na aan het hart liggen, moeten ze toch rekening houden met deze visie van de «politiek» die uiteindelijk sowieso zal bepalen wat men wel en niet mag doen. Je moet de mensen er ook toe kunnen brengen deze visie van de «politiek» positief te zien, in de mate dat de verkozenen soms een visie op langere termijn hebben die meer kijkt naar wat de ontwikkeling van zo'n wijk moet worden, terwijl de bewoner soms meer bezorgd is om onmiddellijke zaken. Het werk van projectleider is bijgevolg gebaseerd op een basis die niet noodzakelijk gemakkelijker is...*
- *Het ideale is als je de tijd hebt kunnen nemen om een project te laten verrijken met de meningen van iedereen. Zelfs als het project uiteindelijk beide partijen niet volledig bevredigt, is het alleszins belangrijk een te sterke polarisatie door één van de partijen te vermijden.*

Wat niet wegneemt dat een coördinator moet... coördineren. Deze coördinatieactiviteiten spelen zich op minstens twee niveaus af: het *microniveau* van het verloop van de vergadering en het *macroniveau* van het overlegproces in zijn totaliteit. Op microniveau moet de coördinator er bijvoorbeeld voor zorgen dat iedereen aan het woord komt volgens zijn bekwaamheden en bevoegdheden, rekening houdend met het vooraf bepaalde kader. Dit timemanagement vraagt soms om het verloop van het debat te onderbreken, iemand het woord te ontnemen om het aan anderen te kunnen geven. Materieel gezien bestaat 'iemand het woord geven' erin ervoor zorgen dat er voldoende microfoons zijn (één of twee draadloze microfoons in de zaal) en ervoor zorgen dat ze doorgegeven worden tussen de deelnemers, en van één gedeelte van de vergaderruimte naar een ander¹⁴. Een andere coördinatieoefening, naast het laten circuleren van de microfoons, bestaat erin erop toe te zien dat de opeenvolgende tussenkomsten op elkaar inspelen en elkaar wederzijds *respecteren*. Bijvoorbeeld wanneer twee tussenkomsten de neiging hebben naast elkaar te praten, als iemand het woord neemt alsof de vorige spreker(s) *voordien* niks gezegd had(den) of alsof *achteraf* niemand meer zou tussenkomen. Het is daarom dat een projectleider in de loop van een vergadering even de tussenkomsten van de vorige sprekers samenvat, zodat ze fris in het geheugen blijven van de volgende sprekers. Want als de tussenkomsten onderling niet verweven zijn, dan worden ze onderling vergeten en zullen ze elkaar kruisen en ontsporen alvorens te verdwijnen alsof er niets gezegd is.

Naast deze meest elementaire en meest microscopische coördinatieactiviteiten bestaat het coördinatiewerk van de projectleider erin erop toe te zien dat de vergadering ingeschreven wordt in een ruimere context en geschiedenis, met name die van het overlegproces van het Wijkcontract. Dit andere toepassingsniveau van de coördinatietaak vraagt bijvoorbeeld van de projectleider om aan het begin van de vergadering regelmatig "de stand van zaken op te maken": de avondvergadering wordt gekoppeld aan de vergaderingen die voorafgingen en deze die erop volgen. De projectleider laat ook een "aanwezigheidslijst" rondgaan waardoor er een spoor van de ontmoeting blijft. Door microfoons aan de deelnemers uit te delen en uitleg te geven met betrekking tot hun gebruik behoudt de projectleider een spoor van de gesprekken. In sommige Wijkcontracten zijn de microfoons immers verbonden met een bandopnemer. In de microfoon spreken betekent dan niet meer alleen gezien en gehoord worden in de vergaderplaats (microniveau), maar tevens en vooral praten *voor het geheugen* (macroniveau). Deze opmerking brengt ons ertoe de acties te onderzoeken die de projectleider *tussen* de verschillende openbare vergaderingen neemt. Een deel van zijn werk bestaat erin verslagen en rapporten op te stellen (bijvoorbeeld van de audio-opname van de vergadering en de transcriptie door een secretaresse). Dankzij deze documenten kunnen de deelnemers van het Wijkcontract zich voor de volgende vergadering hersituëren. Zo volstaat het niet om mensen via confrontaties in overeenstemming te brengen. Met het oog op het samenhouden van de overlegstemmen, is het eveneens belangrijk verschillende gebeurtenissen onderling overeen te stemmen, of ze onderling te *verbinden*.

Wegen van onenigheid...

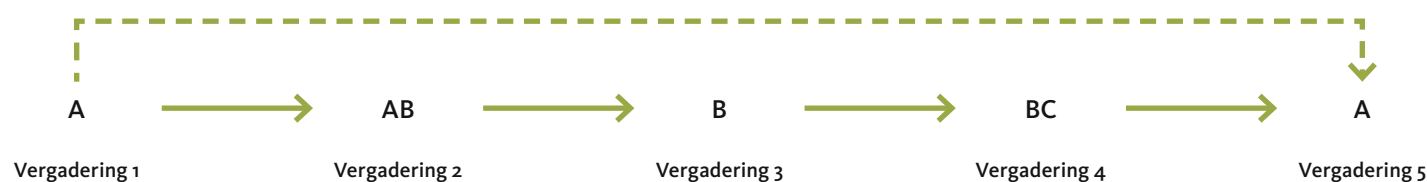
We zouden eenvoudigweg willen suggereren dat mensen niet (of niet alleen) tot een meningsverschil komen omdat hun respectievelijke standpunten fundamenteel onverzoenbaar zijn maar wel door een fenomeen van de-coördinatie van het overlegproces en een afwezigheid van verbinding van deze verschillende evenementen. Stel –zeer systematisch uiteraard– een fictief en uiterst slecht gecoördineerd overlegproces:

De PCGO is hoofdzakelijk samengesteld uit plaatselijke verkozenen, experts en bewoners van de wijk. Het proces start met *vergadering 1* gewijd aan een eerste inkadering, uitgeoefend door het gemeentelijke team, die de aanwezige bewoners een referentiekader voorstelt **A**. Tijdens *vergadering 2* wordt dat eerste kader verfraaid met voorstellen **B** die door het studiebureau ingediend werden. Het geheel van de ontwikkelde voorstellen neemt dan de samengestelde vorm **AB** aan. Tijdens *vergadering 3* zijn de plaatselijke verkozenen afwezig en de animatie wordt verzekerd door de experts van de studie-bureaus. Deze zijn bijzonder creatief en herformuleren lichtjes hun project door hun eigen ideeën en voorstellen te onderstrepen, de programmatie-elementen **B**, die ze uiterst belangrijk achten. De communicatie over het programma van het Wijkcontract heeft haar dimensie **A** gevoelig verloren.

Tijdens *vergadering 4*, waar de gemeente een tweede keer afwezig is, trachten de experts van het studiebureau de bewoners te laten deelnemen om tot eensgezindheid te komen en hun voorstellen **C** op te nemen, waardoor de definitie van het programma na deze vergadering het samengestelde aspect **BC** aanneemt. Aangekomen op *vergadering 5*, waar het herwaarderingsprogramma gevalideerd moet worden, zit het vast. De verkozenen zetelen opnieuw in de PCGO en willen niet dat het programma **BC** haar oorspronkelijke dimensie **A** verliest. Ze beslissen om een programma met deze dimensie **A** op te leggen wat maakt dat de bewoners ontgoocheld en gefrustreerd zijn, want ze dachten dat ze hun stem hadden kunnen laten horen en een compromis **BC** hadden kunnen sluiten.

Merk op dat de zaken zich nooit zo duidelijk aandienen en dat het absentisme van de verkozenen in dit voorbeeld uiteindelijk niet meer aanleiding geeft tot een ontregeld overleg dan het absentisme van de burgers of een te zwak deelnemend engagement van de experts van de studiebureaus. De scenario's van de ontregeling en van de decoördinatie beperken zich dus helemaal niet tot deze uit ons voorbeeld.

fig. 4 Overzicht van een aaneenschakeling van decoördinatie

* Zie [Verzamelen]

Nog een woordje over deze coördinatieoefeningen. We hebben al gezegd dat het niet altijd eenvoudig is om de mensen naar eenzelfde vergaderplaats samen te brengen, of het nu om vragen rond de agenda gaat, om interpersoonlijke vijandigheden, ongelijke sensibiliseringsgraden, enz. En eenmaal deze mensen met verschillende statuten en visies verenigd zijn, beginnen de complicaties: het is bijvoorbeeld niet eenvoudig om achtereenvolgens met bewoners te discussiëren die een sterk verschillend opleidingsniveau hebben en/of een zeer ongelijke kennis van het project en van zijn verdedigers en resultaten. Zo druisen de taken van het verzamelen die wij hogerop hebben aangehaald * soms in tegen de coördinatie-eisen die wij hier onderzoeken. Dit heeft bepaalde gevolgen. Om te beginnen: we kunnen niet voortdurend iedereen voor alles en om het even wat samenbrengen. Ten tweede: het is niet altijd mogelijk te wachten tot alle mogelijke deelnemers zich mobiliseren om de discussie te starten. Ten derde: na een aantal maanden overleg wordt het moeilijk nieuwe deelnemers te zien toekomen die het woord nemen zonder de vorige episoden van het overleg te kennen. Vanuit de invalshoek van de coördinatie, en *omdat het nodig is zo goed en zo kwaad als het gaat, om tegelijkertijd de verschillende deelnemers en de verschillende overleggebeurtenissen samen te houden*, kunnen we zeggen dat het verzamelen, diversifiëren en uitbreiden van het democratische collectief grenzen kent.

VOORUITGAAN

10

De idee van coördinatie en overeenkomsten afsluiten wordt vaak gehinderd door de behoefte van de mensen die belast zijn met de inspraak om *vooruit te gaan*, om de fases van het overlegproces te doorlopen, om binnen de tijd te zijn en de deadlines te respecteren. In dit spanningsveld van behoefte aan coördinatie en behoefte aan vooruitgang krijgt de tijdsverhouding in een Wijkcontract vorm.

Het team belast met de organisatie van de inspraak rond de uitwerking van het basisdossier van het Wijkcontract beschikt over heel weinig tijd (negen maand in theorie, maar in werkelijkheid slechts vier of vijf maand: weet dat de activiteiten van een PCGO over het algemeen van start gaan in februari en dat na de maand juni, de basisprogramma's over het algemeen gestabiliseerd zijn). Bij dergelijke korte tijdspannes kan de theoretische planning, met een lineair verloop en verschillende fases, over het algemeen niet strikt gevolgd worden. Het proces is eerder iteratief dan lineair en de verschillende fases (beschrijving van de bestaande situatie, diagnose, bepaling van de prioriteiten) snijden elkaar. Als er rekening gehouden wordt met de planning en de andere uitdrukkelijk vermelde coördinatiestandaarden als zijnde regulerende idealen, dan slagen ze er niet meer in om de realiteit te beschrijven van een overleg dat in het dagdagelijkse leven veeleer als verward wordt ervaren.

In die verwarring die kenmerkend is voor de ontwikkeling van het overleg, dat zo goed en zo kwaad als het gaat achter deadlines aanholt, kunnen de verantwoordelijken proberen de complexiteit te verminderen door (discursieve of materiële) vereenvoudiging. Als gevolg hiervan is men een stuk minder veeleisend voor de aspecten die we tot nog toe bekeken hebben. Zo kiezen ze ervoor om met het oog op de *vooruitgang* hun inspanningen op het vlak van informatie, verzameling en onthaal te verminderen, het kader te vergroten, de deelnemers geen kwaliteitsvolle voorwerpen en documenten te geven, de vertaling te versnellen, de ogen te sluiten voor bepaalde ethische kwesties, enz. Kortom, ze *modderen maar wat aan*. Ze slaan zich erdoor, in die zin dat de werkelijkheid een stuk minder verwarrend wordt met de middelen die ze hebben. Deze gekunstelde oefeningen – *kortom, acties waarbij de andere eisen verminderd worden omwille van de tijdsdruk* – zijn bepalend. De specifieke competenties die ze vereisen moeten dan ook erkend worden en ernstig genomen worden.

Gesprekken

- *De acties vermeld in het boek zijn uiteindelijk allemaal nogal correct. Maar ik denk dat je eerlijk moet zijn, niet alle acties die je moet ondernemen zijn zo. Er zijn een reeks dingen waarvoor je minder makkelijk uitkomt en die je als projectleider op een bepaald moment toch moet doen. Soms moet je bepaalde dingen wat regelen, aan dingen sleutelen of elementen van het dossier in elkaar flansen. In bepaalde gevallen moet je de waarheid verbergen en bepaalde elementen uit het dossier voor het Wijkcontract lichtjes manipuleren. Niks dat te ver gaat uiteraard maar kleine dingen die je toch moet doen of je kan niet meer verder... De projectleider is niet echt een « dirigent » zoals men zou willen laten geloven, hij is eigenlijk ook een soort doe-het-zelver.*
- *Het is waar, als je het profiel leest van de projectleiders op de aanvragen, dan zou je bijna denken dat het om een soort superman gaat, een buitenaards wezen.*
- *Wat er ingewikkeld is bij deze rol, is het feit dat je een tamelijk brede waaier aan capaciteiten nodig hebt waarmee je tegen verschillende mensen toch hetzelfde kan zeggen, gewoon in een andere vorm. Soms moet je snel gaan of de dingen een beetje mooier verwoorden dan dat ze in werkelijkheid zijn, want als je steeds opnieuw alles in detail moet uitleggen, dan kan je niet vooruitgaan. Bovendien zijn vaak maar enkele bewoners hierin geïnteresseerd, nl. diegene die diep willen gaan, terwijl de anderen eerder op zoek zijn naar algemene informatie. Bepaalde dingen moet je dus kunnen vereenvoudigen zodat je één manier vindt die aanvaardbaar is voor iedereen.*
- *Het is duidelijk dat vanaf het ogenblik dat je een beetje veeleisend bent op het vlak van inspraak, het proces een stuk langer duurt, terwijl de deadlines dezelfde blijven. In ons Wijkcontract hebben we dan ook geprobeerd om onze tijd te nemen met de mensen. Als gevolg daarvan zijn we soms heel snel vooruit moeten gaan om de dingen op tijd af te kunnen ronden... Je loopt constant het risico om de deadline niet te halen en dat kan vervelend zijn.*

Deze praktijken willen de uitwerking van het programma sneller laten verlopen door middel van bepaalde shortcuts en vereenvoudigingen. Als we ze erkennen, moeten we er natuurlijk wel voor zorgen dat ze tot een minimum herleid worden door de werktijd goed te organiseren. Vaak kan een goede organisatie steunen op gewoonte en vroegere ervaringen die voorafgaan aan de opzet van de programma's van de Wijkcontracten. We merken hier trouwens dat de gemeenten die het best ingewerkt zijn in deze inspraakprocessen vaak ook de beste zijn om een tamelijk ambitieus overleg uit te werken terwijl ze de korte termijnen en krappe deadlines die hen worden opgelegd respecteren.

BESLISSEN- RECHTVAARDIGEN

De inspraak- en overlegactiviteiten georganiseerd in het kader van de Wijkcontracten staan op een dubbelzinnige manier tegenover de kwestie van de *beslissing*. Enerzijds staat er duidelijk vermeld in de verschillende voorschriften dat de PCGO en haar leden geen beslissingen mogen nemen over het vastleggen van het programma van het Wijkcontract. Dit is namelijk een raadgevende instelling. Het College van burgemeester en schepenen van elke gemeente is de enige instelling die *in fine* bevoegd is om dergelijke beslissingen te nemen. Zo kunnen we bijvoorbeeld niet spreken van “beraadslagingen” om het werk van de PCGO te beschrijven want een beraadslaging eindigt logischerwijze in een beslissingsmoment. Zo aarzelen de personen achter de Wijkcontracten op gewestelijk niveau om te spreken over “participatieve democratie” ter aanduiding van de instellingen en overlegprocessen rond deze stadsvernieuwing omdat er ook geen rechtstreeks verband bestaat tussen de plaatsen waar de openbare discussies plaatsvinden en de plaatsen waar er uitdrukkelijke beslissingen genomen worden.

Toch zou het fout zijn om te zeggen dat het werk uitgevoerd in het kader van de PCGO niks te maken heeft met *decision making*. De verschillende actoren in de PCGO zorgen er inderdaad voor, van de ene tussenkomst naar de andere, van de ene vergadering naar de andere, van de ene fase van het project naar de andere, dat de zaken op basis waarvan de uiteindelijke beslissingen kunnen genomen worden, vooruitgaan, en dat deze beslissingen als correct gezien kunnen worden. Een eindbeslissing, een bevoegdheid van de plaatselijke verkozenen en daarna ook van het gewestelijke bestuur, is dus meestal gelijk aan een *goedkeuring* of afkeuring van het werk uitgevoerd door het studiebureau, de projectleider en de rest van de leden van de PCGO ter gelegenheid van de uitwerking van het basisdossier. Deze goedkeuringsactiviteit bekrachtigt of verworpt enkel en alleen verschillende kleine of grote *beslissingen* die eerder door deze actoren werden genomen.

Dagelijks moeten de projectleiders en de experts van het studiebureau min of meer belangrijke beslissingen nemen over de uitwerking van het Wijkcontract. Via de *inkadering* maken ze een eerste selectie van de projecten, bepalen ze welke acties “prioritair” zijn en welke “reserveacties” zijn en bevinden ze zich reeds op het vlak van de beslissing. Het lijkt nodig om nogmaals te wijzen op deze verbanden tussen, enerzijds, de micro-beslissingen die dagdagelijks genomen worden door de plaatselijke coördinatoren, de projectleiders en de experts in het kader van de geleidelijke uitwerking van het programma, en anderzijds, de officiële beslissingen genomen door de gemeentelijke en gewestelijke overheden die de grote lijnen van deze uitwerking ratificeren en de inhoud ervan goedkeuren. Als dit verband uit het oog wordt verloren, dan wordt het eerst en vooral moeilijk om te begrijpen waaruit de politieke beslissingen zouden kunnen bestaan, waarop ze betrekking zouden kunnen hebben. En dan wordt het ook moeilijk om zin te geven aan de collectieve programmatie waartoe de verschillende actoren van het Wijkcontract zich lenen.

Het gebeurt natuurlijk dat beslissingselementen die tamelijk onafhankelijk zijn van de inspraakdynamiek rond het Wijkcontract er tijdens het proces bijkomen en dat ze aanleiding geven tot nieuwe knelpunten voor de deelnemers. Zelfs al kunnen deze beslissingen die het collectieve proces verstoren leiden tot een zekere frustratie, dan nog zijn ze in bepaalde gevallen nodig. Beslissingen die zomaar genomen worden zijn misschien wel nodig, maar ze zijn niet altijd *gerechtvaardigd*. Zo is het aan de actoren die instaan voor deze beslissingen die genomen zijn buiten de openbare discussie en die ingaan tegen de opties die werden beoogd, om dergelijke verwarringen *open-*

baar te kunnen *rechtvaardigen* en om deze unilaterale beslissingen te laten toetsen aan kritiek. De inspraak, die aanleiding gaf tot collectieve discussies, zorgt bij de deelnemers voor gegronde verwachtingen over de juistheid en rechtvaardigheid van de eindbeslissingen. Deze kunnen zich terecht ergeren aan de argumenten van autoriteit waarvan de verantwoordelijke actoren soms gebruik maken zoals argumenten van het type “zo is het en niet anders” en argumenten die de conclusie ondermijnen van het discussieproces. Het is dus belangrijk om rekening te houden met deze afsluitende fase van het overlegproces en met de modaliteiten van de ontknoping. Het is inderdaad op basis van de beoordeling van deze ontknoping en van de bereikte graad van rechtvaardigheid dat het volledige proces en de geldigheid van het weerhouden programma beoordeeld zullen worden door de deelnemers.

Met deze momenten van beslissing en rechtvaardiging die de uitwerking van het basisprogramma van het Wijkcontract kenmerken sluiten we het overzicht van de oefeningen in dit eerste deel af. Op de lijst ontbreken nog de acties waarbij de personen belast met de inspraak hun acties *evalueren*, hun fouten vaststellen en, op die manier, vooruitgang boeken. Deze dynamiek van leren en deze inspanning van reflexiviteit, waardevol voor de institutionele actoren en voor de burgers die deelnemen, zullen aan bod komen in het derde deel.

Gesprekken

- *Ik heb moeite om de noties van « beslissing » en « verantwoording » af te bakenen in mijn hoedanigheid van projectleider. Als projectleider verwacht men dat we de bewoners samenbrengen en dat we zorgen voor de overgang tussen de overheden en de burgers. Dit vergt natuurlijk dat we wat afstand nemen van de « beslissingen » die genomen worden en van de « verantwoording » die afgelegd wordt door de politiek. Voor mij was de grote moeilijkheid toen ik begon te werken er zoveel mogelijk neutraal bij blijven. Het vertrouwen dat ik genoot bij de bewoners vereiste dat ik me niet te veel ging bezighouden met « beslissingskwesties ».*
- *Er bestaan echter een hele reeks kleine beslissingen die dagdagelijks genomen worden, door de gemeentelijke teams of de studie-bureaus... De beslissingskwestie kan ook hiernaar verwijzen: naar deze kleine kaderingsacties op basis waarvan de werkelijkheid en bepaalde knelpunten rond inspraak gecreëerd worden.*
- *Het klopt dat er heel wat dingen beslist worden in de verschillende stappen van de uitwerking van een project. Er zijn echter heel wat kleine beslissingen die dagdagelijks genomen worden en die ik niet ter goedkeuring voorleg aan het College. Er zijn dingen die we onder ons doen met de gemeentediensten. Bijvoorbeeld, de installatie van de verlichting uitwerken in het ingebeelde park in ons Wijkcontract, alle beslissingen hierover gebeuren tussen de gemeentediensten zelf vooraleer dit naar het College ter goedkeuring verstuurd wordt. De beslissingen worden volgens ons dus gevormd voordat de werkelijke eindbeslissing genomen wordt. Maar het staat vast dat de eindbeslissing niet onder onze bevoegdheid valt als projectleiders.*
- *We beschikken inderdaad over een zekere graad aan initiatief namelijk alles betreffende de relaties met de bewoners, al het werk van ontmoeting en communicatie. Maar we doen toch wel de inspanning hierbij om onze standpunten niet op te dringen.*
- *Het klopt dus dat we actoren van de beslissing zijn gezien we een geprivilegieerde actor zijn in het communicatiesysteem met de bewoners, maar de beslissing moeten wij niet aanbrengen, zelfs niet rechtvaardigen. De beslissing zal eerder politiek gerechtvaardigd zijn door de politici en technisch door de technici. Dat lijkt me normaal.*
- *Nu, het is ook waar dat we soms de rol hebben van bliksemafleider voor wat deze beslissingen betreft. Als er een beslissing valt, dan richten de mensen zich tot de projectleider en we moeten altijd iets zeggen...*
- *Ik denk dat op dat moment onze rol er eerder uit bestaat om een beslissing uit te leggen in plaats van te rechtvaardigen. De rechtvaardiging moet komen van de politiek. Ze legt zichzelf trouwens op.*

BESTUREN

Bij het vorige punt maakten we een onderscheid tussen de verschillende kleine *beslissingen* bij de uitwerking van een basisprogramma voor het Wijkcontract en de goedkeuring (of afkeuring) door een officiële overheid (gemeentelijk, daarna gewestelijk) die het samengestelde dossier bekrachtigt (door het geldig of ongeldig te verklaren). Als alle overlegpartners samen streven naar goedkeuring, dan is dit uiteraard vooral belangrijk voor de officiële actoren en de actoren belast met de Wijkcontracten, zoals de gemeente enerzijds en het Gewest anderzijds. Gedurende het volledige proces, alsook gedurende de verschillende individuele stappen van het proces, staan de gemeentelijke en gewestelijke diensten dus samen in voor het *beheer*. Deze essentiële taak omvat nl. alles om het programma zoveel mogelijk aan te passen aan de verschillende ontvankelijkheidsvereisten van de juridische en reglementaire teksten¹⁵.

Als bouwheer van het Wijkcontract moet de gemeente zich toeleggen op de administratie en het secretariaat zodat de continuïteit, coherentie en zichtbaarheid tijdens de uitwerking van het dossier en het openbaar overleg gewaarborgd worden. De vertegenwoordigers van het gewestelijke bestuur zien er dan weer op toe dat deze interne dynamiek valt binnen het algemeen reglementair kader van de Wijkcontracten.

Met andere woorden, als de gemeenteambtenaren zich concentreren op het “samenhouden” van het lokale proces en het vernieuwingsprogramma, dan moeten de gewestelijke beheerders via de opvolging van de verschillende stadsvernieuwingsprogramma's in Brussel ervoor zorgen dat het Wijkcontract telkens als eenzelfde instrument nageleefd wordt en dat op die manier een gewestelijk beleid kan ontstaan.

In de overlegstructuur, bijvoorbeeld de PCGO, is de bestuurstaak van de gewestelijke beheerders een “begeleidende” rol, een rol op de achtergrond¹⁶. Laten we kort enkele modaliteiten van deze rol overlopen: *kijken, beschikbaar zijn, herinneren, adviseren*.

Dankzij het feit dat de ambtenaren aanwezig zijn op de plaatsen waar de Wijkcontracten voorbereid en besproken worden, heeft het Gewest eerst en vooral een zicht op haar participatieve vernieuwingsbeleid. De gewestelijke beheerders *wonen* vooral openbare vergaderingen *bij, constateren* dingen in stilte, *luisteren* naar de mondelinge informatie en *verzamelen* de schriftelijke informatie gegeven door de overlegpartners. Via de verschillende openbare of minder openbare evenementen volgen ze het proces. Hun rol blijft vaak bij deze uiterst passieve dimensie en in de PCGO's komen ze vaak niet verbaal tussen.

Verder moeten ze bij deze begeleidende rol steeds beschikbaar zijn voor de verschillende overlegpartners die hen steeds om een tussenkomst (« *Wat denkt het Gewest hierover?* »), om informatie over andere Wijkcontracten in Brussel, om gewoon enkele verduidelijkingen over reglementaire details, om de verdeling van de verschillende luiken van het Wijkcontract, enz. kunnen vragen.

De beheerders kunnen op eigen initiatief tussenkomen op de vergadering door aan dingen te herinneren of voor bepaalde zaken te waarschuwen. Zo kunnen ze bijvoorbeeld herinneren aan de deadlines of de gesprekspartners opnieuw tot de orde roepen als de algemene teneur van de gesprekken lijkt af te wijken van wat het Wijkcontract voorstelt en toelaat. Merk op dat tussenkomsten om mensen tot de orde te roepen, dingen op punt te zetten en zaken te herkaderen over het algemeen, bij voorkeur door de gemeentelijke actoren zelf zullen worden opgenomen. Bovendien zullen dergelijke tussenkomsten door gemeenteambtenaren enkel gaan over de meest fundamentele normatieve aspecten van het Wijkcontract. Als de *inkadering* vooral verzorgd wordt door de plaatselijk verkozenen, de projectleider en de vertegenwoordiger van het studiebureau, waarbij elkeen op zijn niveau een “laag” toevoegt aan het kader, zal de beheerder er proberen voor te zorgen dat het “primaire kader” nageleefd wordt *. Hieronder vindt u een perfecte illustratie:

De PCGO zou toch formeel haar advies moeten kunnen geven over fase 3, het voorgestelde ontwerp. Dit is belangrijk. Dit is de essentiële rol van de PCGO en die opnieuw opgenomen worden... Nu, vandaag...

Tot slot zullen de gewestelijke vertegenwoordigers ook op een proactieve manier een raadgevende rol kunnen spelen. Het Franse werkwoord “administrer” is afgeleid van het Latijnse woord *administrare* wat ook staat voor “verzorgen”. Via een knowhow rond het instrument van de Wijkcontracten zorgt deze raadgevende rol ervoor dat het potentieel van het Wijkcontract volledig ontwikkeld wordt, dat het volledige toegekende budget gebruikt wordt en dat de impact van de plaatselijke vernieuwing gemaximaliseerd wordt. Dit proactieve engagement van de administratie zal dus moeten kunnen rekenen op de context, de tact en de politieke gevoeligheid van de gewestelijke ambtenaren zodat hun diensten in de ogen van de gemeentelijke bouwheren niet gezien worden als inmenging.

Deze begeleiding (*kijken, beschikbaar zijn, herinneren, adviseren*) stopt niet bij de openbare vergaderingen. Ook bij eerder informele contact- en begeleidingscomités tussen het Gewest, de gemeente en het studiebureau komt dit naar boven.

Naast een begeleiding “in real time” van elk opgestart programma vergt het beheer van Wijkcontracten ook dat de opvolging verlengd wordt door een evaluatie van het instrument zelf. Hierbij moet er ook oog zijn voor evoluties (van de ene generatie Wijkcontracten naar de andere) en vergelijkingen (tussen de verschillende gemeenten). Denk bijvoorbeeld aan de “Monitoring van de wijken” van het GSSO, een statistisch instrument waarmee “*de evolutie van de wijken via hun verschillende facetten (demografie, sociaal, gezondheid, economie, huisvesting,...) gevolgd kan worden*».

* Zie [Kaderen]

Dergelijke evaluaties kunnen ook verder gaan dan de louter stedelijke impact van de Wijkcontracten, over de participatieve dimensie van het instrument. Alle documenten opge maakt in het kader van een overlegproces (de verslagen van de PCGO's bijvoorbeeld) worden gearhiveerd. Dit geschreven spoor van de inspraak van de burgers, deze “grijze literatuur” van het Wijkcontract, heeft eerst dienst gedaan als coördinatie middel voor de plaatselijke processen. Vandaag wordt dit spoor terug opgenomen en doet het dienst als evaluatie-instrument, meer bepaald in de vorm van databanken en statistieken (aantal vergaderingen, aanwezigheid, inhoud van de tussenkomsten, enz.).

Nota's

¹ We denken hier vooral aan de structuur *Renovas* te Schaarbeek

² Voor een omvangrijk theoretisch werk over de thematisatie van de vraag rond verantwoordelijkheid in functie van de modaliteiten *weten/moeten/willen/kunnen*, zie: Jean-louis Genard, 1999, *La grammaire de la responsabilité*, Paris, Cerf, 1999.

³ Deze vraag van de verkenning en de uitbreiding van het politiek "collectief" staat centraal in de werken van Bruno Latour, Michel Callon en hun collega's over de nieuwe vormen van technische democratie.

⁴ De filosoof Jean-Marc Ferry zegt net hetzelfde als hij de voorkeur geeft aan "het standpunt van een procedure aangepast aan de best mogelijke kans om in de praktische discussie plaats te maken, via de betrokkenen, voor alle betrokken belangen, alsook voor alle relevante argumenten voor de afstelling" (Jean-Marc Ferry, 2002, *Valeurs et normes. La question de l'éthique*, Brussel, Presses de l'ULB).

⁵ Luc Boltanski en Laurent Thévenot, 1991, *De la justification. Les économies de la grandeur*, Paris, Gallimard.

⁶ Onderstaande lijst baseert zich uiteraard op de typologie opgesteld door L. Boltanski en L. Thévenot in *De la justification*, maar herneemt bovendien, bijna letterlijk, een elders geschreven passage: Mathieu Berger, Florence Delmotte, Julie Denef en Adelfattah Touzri, 2008, "Voix et voies de la Gare de l'Ouest. Aperçus d'une expérience d'urbanisme participatif à Molenbeek Saint-Jean", in Florence Delmotte et Michel Hubert, éd., *La Cité Administrative de l'Etat à la croisée des chemins. Des enjeux pour Bruxelles et pour l'action publique*, Bruxelles, Editions de la lettre volée.

⁷ Merk op dat we hier elementen hernemen uit de gastvrijheidstheorie ontwikkeld door de Franse socioloog Joan Stavo-Debauge. Zie: Joan Stavo-Debauge, 2008, en cours, *Venir à la communauté. Pour une sociologie de l'hospitalité et de l'appartenance*, Paris, Groupe de Sociologie Politique et Morale (EHESS).

⁸ Joan Stavo-Debauge, 2007, "Esquisse d'une dynamique: rencontre, choc, expérience, traumatisme et hantise", document de séminaire, Séminaire du département de sciences politiques, Université de Genève.

⁹ Deze nadruk op het begrip "politieke gemeenschap" in plaats van gewoon "politiek collectief" staat centraal in de werken van J. Stavo-Debauge.

¹⁰ Met betrekking tot deze ondersteuning van de actie geboden door de voorwerpen, teksten en inrichtingen, verwijzen wij naar: Nicolas Dodier, 1993, "Les appuis conventionnels de l'action. Eléments de pragmatique sociologique", *Réseaux*, n°65, p.63-86.

¹¹ Michel Callon, Pierre Lascoumes en Yannick Barthe, 2001, *Agir dans un monde incertain. Essai sur la démocratie technique*, Paris, Le Seuil, p.358.

¹² Het begrip "bespreekbaarheid" werd ontleend aan de sociologie van sociaal-technische controverses van Yannick Barthe. Zie bijvoorbeeld: Yannick Barthe, 2002, "Rendre discutable. Le traitement politique d'un héritage technologique", *Politix*, vol. 15, n°57, p.57-78.

¹³ Zie in het bijzonder: Jurgen Habermas, 1997, *Droit et démocratie*, Paris, Gallimard, p.311-414

¹⁴ Zo antwoordde een coördinatrice die we in het kader van een inspraakproces ontmoeten dat gelijkaardig is aan dat van het wijkcontract, het volgende: “Mijn beroep? Ik geef de microfoon aan de mensen in de vergaderingen!”.

¹⁵ Merk op dat deze ontvankelijkheidsvereisten niet onvergelijkbaar zijn met deze waarmee de deelnemende burgers rekening moeten houden wanneer ze een uitspraak over de openbare ruimte willen laten gelden. Als deze laatsten, door hun voorstellen in de overlegstructuur naar voor te brengen, gehouden zijn om een stilzwijgende grammatica te respecteren van “spreken in het openbaar bij een wijkcontract”, dan brengt de gemeente haar voorstel – het basisdossier – naar het Gewest met kennis van de gecodeerde en expliciete regels.

¹⁶ Deze discrete aanwezigheid tijdens de vergadering en deze terugtrekkingspositie van de observator doet ook denken aan de socioloog. Zo heb ik tijdens de PCGO's die ik heb kunnen volgen gezien dat de beheerders en de experts van het Gewest regelmatig, net zoals ikzelf, achteraan of aan de zijkant van de zaal plaatsnamen, op een zekere afstand van wat gezien kon worden als het voortoneel van de vergadering.

¹⁷ Cette offre de services est présentée de la sorte sur le site Internet du Secrétariat Régional au Développement Urbain: *«Complexité des procédures, manque de ressources internes, méconnaissance de la matière, besoin d'approfondissement des dossiers,... Les acteurs urbains publics et privés ont parfois des difficultés à mener à bien leur projet de rénovation urbaine et de profiter pleinement de l'entièreté des subsides qui leur sont réservés par la Région, le Fédéral ou l'Europe. Un accompagnement peut donc s'avérer utile, voire nécessaire».*

DEEL TWEE

De stem van de burger getoetst op stadsvernieuwing

De stem van de burger getoetst op stadsvernieuwing

DEEL TWEE

In het eerste deel van het boek hebben we de tijd genomen om de moeilijkheden te onderzoeken waarmee de institutionele actoren van het stedelijke beleid, de beroepspolitici en de stads-experts te maken krijgen eens ze beslissen de gewone bewoners en burgers een stem te geven en er rekening mee te houden. Het eerste deel van dit boek geeft ons een inzicht in de minder bekende aspecten van inspraak van het grote publiek vanuit het actieterrein van mensen die gewoonlijk minder aan bod komen als het gaat om inspraak (ik denk hierbij vooral aan de projectleiders). Door te onderzoeken waaraan projectleiders, projectauteurs, verkozenen en ambtenaren het hoofd moeten bieden, hebben we een idee van de mogelijke betekenis van “laten deelnemen”, en wat dit van hen vereist. In dit tweede deel dat symmetrisch aan het eerste is opgevat, trachten we een algemeen overzicht te geven van de verschillende moeilijkheden die inspraak in het stadsvernieuwingsbeleid met zich meebrengt voor de burgers, voor diegenen die a priori als niet-specialisten op die vergaderingen aanwezig zijn.

Op het eerste zicht begeben we ons hier op bekend terrein. Hoe dikwijls hebben we inderdaad al geen debat gehad – hetzij kritisch, hetzij goedkeurend – over de inspraak van de burgers en het vraagstuk van de participatieve democratie? Zoals aanvankelijk gesteld was het onze bedoeling om in dit boek te breken met de wildgroei van dit discours; in elk geval had een extra discours geen zin.

We wilden niet zozeer het denkpatroon blootleggen dat schuilt *achter* deze inspraakpraktijken bij de Wijkcontracten maar veeleer wijzen op de gedachte die duidelijk wordt *binnen* deze praktijken zelf: het evidente, het waarneembare, het beschrijf-bare en – zoals Pauline Beugines aantoont – wat kan gefotografeerd worden. Inspraak is niet enkel een zaak van politieke strategieën en akkoorden gesloten in de coulissen, het is ook een werkwijze die wil gehoord, gezien en beleefd worden. We gingen de uitdaging aan om enige aandacht te besteden *aan de buitenkant van de dingen*. Is dit naïef? Dat is het zeker. Naïviteit is een goed uitgangspunt voor elke onderzoeker (beroeps of amateur), voor al wie een bedenking en een houding wil uitwerken die “het kant-en-klaar denken” overstijgt (een bijzonder hardnekkig kant-en-klaar denken wat ons onderwerp betreft). Misschien zou het nog beter gaan met de inspraak binnen de Wijkcontracten als de verschillende actoren rond de tafel bepaalde zekerheden laten varen. We komen hierop terug in ons eindbesluit.

Eens we interesse tonen voor de buitenkant van de dingen en voor *het meest in het oog springende* aspect van de inspraak van de burgers, zien we alles in een nieuw daglicht met vele facetten. Het woord “inspraak” lijkt dan snel bezwaard *met betekenis*, een term die het moeilijk heeft met het omvatten van de wildgroei van praktische activiteiten en taken die “participeren” met zich meebrengt.

Zoals in het eerste deel van het boek zullen we elk van deze taken opsommen en onderzoeken, alle grote en kleine dingen die verwacht worden van de bewoners die op een *geslaagde* manier het woord willen nemen op een vergadering, d.w.z. correct, passend, vruchtbaar en doeltreffend. De veelheid aan taken en de complexiteit ervan onderstreept en verklaart iets wat we allemaal al wisten: inspraak bij een Wijkcontract als “gewone bewoner” is helemaal niet eenvoudig en het woord nemen in het openbaar als “gewone burger” is geen onbeduidend gegeven. We zullen enkele actieve en gedreven burgers leren kennen; de enen hebben soms onoverkomelijke hindernissen ondervonden bij hun opdracht en de vereisten van hun deelname aan het Wijkcontract; anderen zijn erin geslaagd een behoorlijke plek te veroveren rond de onderhandelingstafel van de Plaatselijke Commissies voor Geïntegreerde Ontwikkeling (PCGO).

ANTWOORDEN

De eerste taak die we onderzoeken heeft betrekking op de belangrijkste vorm van engagement van burgers en bewoners tijdens de PCGO of de AV. M.a.w. als deze nieuwe actoren binnen het stedelijke beleid het woord nemen, dan moeten ze niet alleen een uiteenzetting geven, maar vooral passend *reageren* en correct *antwoorden*.

Er is een onderscheid in omvang. De meeste sociologen met interesse voor de participatieve democratie trachten de eigenheid aan te tonen van “het profane discours” ten opzichte van het “discours van experts”, “het discours van ambtenaren” of “het discours van de verkozenen”. Voor deze analisten houdt elke actor duidelijk een totaal ander discours; het is mogelijk of wenselijk deze discours los van elkaar te bestuderen. Maar dit lijkt me naast de kwestie omdat, eens de verschillende deelnemers zijn samengebracht in een context van overlegvergaderingen, de tussenkomsten van de verkozenen, de experts, de ambtenaren en de burgers nooit los staan ten opzichte van elkaar. Integendeel, ze beperken elkaar en ze worden geacht elkaar te *beantwoorden*. Dit is geen muggenzifterij...

Al wie de uitgetikte versie van de gesprekken van een PCGO leest en er de tussenkomsten van een actor of een groep actoren uit isoleert om “discours” uit te halen, komt tot dezelfde conclusie: de uitspraken van elke deelnemer, zeggen, elk afzonderlijk, zelden iets *over zichzelf*. Om beter de betekenis te begrijpen van een tussenkomst moet men de context kennen, waaronder de voorafgaande tussenkomsten waarop ze antwoordt, en ook de tussenkomsten die er op volgen en die er een antwoord op geven. De eenheid die relevant is om een publieke discussie en het denkwerk van elke deelnemer te begrijpen, is dus niet een of andere uitspraak, of discours, maar een reeks van uitspraken, een opeenvolging van antwoorden.

Deze vaststelling die impliceert dat de tussenkomsten van de deelnemers op een publieke bijeenkomst moet gezien worden als *antwoordopdrachten*, geldt vooral voor de “afgevaardigden van de bewoners”. Men moet zich goed realiseren dat inspraak in een Wijkcontract en aan het overlegproces niet het autonome initiatief is van de bewoners. De inspraak bij de verwezenlijking van de Wijkcontracten is—historisch en tot op vandaag—een *voorgestelde* inspraak, een *aangeboden* inspraak. Men heeft dit soort inspraak dikwijls “top-down”, of een “neerwaartse” inspraak genoemd.

Deze uitdrukking suggereert dat er een institutioneel aanbod aan inspraak bestaat op het niveau van de gemeenten die zich, in een “neerwaartse” beweging, tot de bevolking van de kwetsbare wijken in Brussel richten. De uitdrukking (*top-down*), die behoort tot de woordenschat van professionelen en analisten van de inspraak, illustreert niet voldoende de dynamiek van de fenomenen die we kennen binnen de Wijkcontracten. De inspraak is er inderdaad niet zo zeer “neerwaarts” maar wel “in een bepaalde volgorde”., ja zelfs “in een latere fase”. Het gaat niet alleen om een *top-down* inspraak, maar om een inspraak *in twee fasen*, waarvan de eerste fase helemaal voor rekening is van de beroepspolitici en de stadsexperts en de tweede fase een reactiefase is voor de burgers. Er is dus wel duidelijk een reden waarom dit boek uit twee verschillende delen bestaat.

Alles begint inderdaad als bij toeval: een gemeente die een nieuw Wijkcontract krijgt toebedeeld, spant zich in om te communiceren, te informeren en publiciteit te maken over de mogelijkheid tot inspraak en een “rol op zich te nemen binnen de wijk”. Het gemeentepersoneel doet hiertoe overal foldertjes of persoonlijke uitnodigingen op de bus. Dan staat het de ingelichte bewoners vrij om al dan niet op deze uitnodiging in te gaan. Zoals bij elke uitnodiging gaan zij die het wensen op de uitnodiging in en richten zich tot de persoon die hen heeft uitgenodigd en hen ontvangt (bijvoorbeeld in een raadzaal van het gemeentehuis) *. In tegenstelling tot andere deelnemers die slechts in de vergaderzaal aanwezig zijn, hebben de bewoners die de verplaatsing hebben gemaakt *aanwezig geantwoord*.

Als ze plaatsnemen in de vergaderruimte, gaan de bewoners zitten op de nog vrije plaatsen, meestal in een zone die voor hen is voorbehouden of op stoelen die er speciaal voor hen staan. Eens de vergadering begonnen vraagt men de afgevaardigden van de bewoners te reageren op de uiteenzetting van de projectauteur en een mening te geven over de inhoud die ter discussie voorgesteld is. Naast de gewone vraagstelling zullen sommigen ook trachten tegenvoorstellen te formuleren. Anderen kunnen evenzeer als teken van antwoord op wat hen voorgesteld is de zaal verlaten, reageren met onbegrip, geen interesse aan de dag leggen en frustratie tonen, verveeld zijn enz. Na de vergadering zullen het studiebureau en het gemeentelijke team zich enkele weken afzonderlijk terugtrekken om een volgende vergadering te beleggen, uitnodigingen, bijgewerkte projecten en actievoorstellen voor te bereiden die dan opnieuw aan de deelnemers worden voorgelegd voor een reactie. En zo gaat dit maar door.

Het lijkt dus moeilijk en niet eens wenselijk om de inhoud van de tussenkomsten van de burger-deelnemers/niet-specialisten te isoleren van *de reactiedynamiek* waarbinnen deze tussenkomsten zich meestal voordoen. Dus moeten we de “bekwaamheid tot inspraak” waarvan de afgevaardigden van de bewoners getuigen zien als verschillende manieren van “aanleg om te antwoorden”*: antwoorden dat men aanwezig is, antwoorden op wat is voorgelegd, een vraag beantwoorden... Maar ook, meer algemeen, antwoorden aan de verwachtingen van de partners in de interactie, niet “antwoorden door de bal mis te slaan”.

* Zie [Verwelkomen]

* Zie [Volgen]

Dit is misschien een dynamische en praktische manier om die uitdrukkelijke bevelen om als een verantwoordelijke burger te handelen, te interpreteren. Behoorlijk participeren zou gelijk staan met zich *verantwoordelijk* tonen, d.w.z in staat zijn en bereid zijn om te antwoorden op een reeks voorstellen, verzoeken, aanmaningen volgens het normenstelsel dat ze in beweging zetten.

* Zie [Publiek engagement]

De vraag over verantwoordelijkheid als “aanleg om te antwoorden” leidt tot twee bemerkingen. De eerste beoogt een dominante benadering tegen te gaan die zich ertoe beperkt de “bekwaamheid tot inspraak” van de bewoners te vatten in strikte termen van “kapitalen”: sociaal kapitaal, cultureel kapitaal, symbolisch kapitaal. De bekwaamheid om deel te nemen aan publieke activiteiten is geen voedingsmiddel waar de enen, meer dan de anderen, een voorraad van opgeslagen hebben. Het is uiteraard niet de bedoeling het bestaan van een leerproces en van een individuele ontwikkeling te ontkennen, niet meer dan het bestaan van ongelijkheid bij de toegang van burgers tot het publieke debat. Het is eerder deze hardnekkige metafoor van “kapitalen” die ontoereikend en onjuist blijkt. Zo doet ze ons niet begrijpen hoe iemand die over een rits diploma’s beschikt, honderden boeken over de stad heeft gelezen, toch verbaal “totaal de mist in kan gaan”, “vals kan klinken” en “de bal kan misslaan” op een PCGO-vergadering. Hoe opgeleid, begaafd of slim een deelnemer ook is, het gaat er niet om dat hij een mooie speech geeft vanuit zijn eigen hoek, maar wel om op een correcte manier een gesprek verder te zetten, nauwkeurig te beantwoorden aan de verwachtingen binnen een speciale context, precies te weten “waar hij op dat ogenblik ergens voet aan grond heeft”, “hoever de discussie staat” en nog meer “hoever het staat met het gemeenschappelijke overleg”.

Om zijn eigen situatie te begrijpen en ad rem te handelen, moet hij *aandacht voor de anderen* hebben gehad. Hij moet de zaken gevolgd hebben². En men mag gerust denken dat “aandacht hebben voor anderen” en “volgen” niet het voorrecht is van mensen met een hoog “cultureel kapitaal”. *

De tweede bemerking vestigt de aandacht op het feit dat als men eist dat deelnemers altijd het vermogen en “de bekwaamheid om te antwoorden” moeten vertonen dit, als men niet oppast, uiteindelijk kan leiden tot het in diskrediet brengen van mensen die, als ze geen of onvoldoende respons geven op de vraag naar inspraak, als onbekwaam of ongeschikt worden bestempeld. Zoals Jean-Louis Genard heeft aangegeven in zijn werk over de verantwoordelijkheid³: verantwoordelijkheid creëren vanuit een openbare invalshoek, verantwoordelijke burgers kweken, nodigt op een of andere manier altijd uit tot het onderkennen en met de vinger nawijzen van attitudes en, meer nog, van personen, die *onverantwoordelijk* bevonden worden. *

PUBLIEK ENGAGEMENT

Deelnemen aan het overlegproces van een Wijkcontract is zoveel als de stap zetten naar *een bepaald publiek engagement*. Dat betekent minder tijd voor privé-activiteiten (vrije tijd, familie...) en een of twee avonden per maand trachten een bijdrage te leveren bij de bespreking van problemen van publieke orde; dit alles vanuit deze ongewone positie van “eenvoudige bewoner”, van “niet-specialist”. Een engagement van die aard is gewoonlijk het resultaat van een zekere *betrokkenheid* van privépersonen bij publieke aangelegenheden; betrokkenheid in de dubbele zin van het woord zoals de uitdrukking *to be concerned* in het Engels, d.w.z. enerzijds zich *getroffen, bezorgd* weten door zaken van publieke aard die ons materieel of moreel leven als individu raken en anderzijds zich *betrokken, verbonden* weten bij het politieke hervormingsproces van deze publieke aangelegenheden. Deel uitmaken van een PCGO of van een andere officiële instantie is natuurlijk niet de enige manier om betrokkenheid te tonen bij het stadsleven. Er gaat inderdaad geen dag voorbij zonder dat de samenhang van het stadsleven ons niet persoonlijk bevraagt over de problematiek van het samenleven (in gemeenschappelijke panden, openbare plaatsen, openbaar vervoer...), ons uitnodigt om samen met onze familie, onze burens of volstrekt onbekenden een standpunt in te nemen over publieke aangelegenheden i.v.m. de rechtstreekse leefomgeving, diverse “dingen” zoals de staat van de wegen, verkeer, par-

king, vervuiling, geluidsoverlast, gezondheid, architectuur, veiligheid, beleefdheid, ongelijkheid, gehandicapten, dementie, bedelaars, daklozen,... Deze universele vragen creëren een onderlinge band omdat ze in zekere mate ons leven als individuele mens beïnvloeden.⁴

Op die ogenblikken dat we ons –in ons binnenste of onder elkaar– een mening vormen over deze vragen zijn dit evenveel kleine manieren van publiek engagement, zovele momenten waarin de publieke geest door ons, in ons en tussen ons blaast. Het is dus nodig het begrip “engagement” te verduidelijken. Voor het een symbolische daad wordt waarbij een persoon zich blijvend met anderen en aan een instelling verbindt door een handtekening (huwelijk, legerdienst, tewerkstelling, religieuze orde...), is een engagement een gewone intentie waarbij een individu zich zorgen over iets maakt, door iets opgeslorpt wordt, voortgestuwd wordt door iets (bijv.: zich op een kruispunt lanceren, een partijtje kaart spelen enz.) Het publieke engagement zoals we het hier begrijpen is dus niet beperkt tot staatsaangelegenheden, een militante organisatie, een liefdadigheidsinstelling, zelfs niet tot wijkcomités. In werkelijkheid is er geen *plaats* van voorkeur –zelfs een straathoek komt er voor in aanmerking.

Eigenlijk gaat het om de klik die ons allen, meer of minder regelmatig, lang en standvastig, en wat langer en standvastiger, een register open doet trekken vol vraagtekens en bekommernissen die niet strikt tot het privéterrein behoren maar ook *oog hebben voor de andere*.

Het is iets helemaal anders dan zeggen dat er speciale plaatsen bestaan (zoals daarnet aangegeven) en instellingen die het publieke engagement zowel de middelen bieden om te blijven bestaan, als een concrete greep op de hervorming van publieke aangelegenheden, die er aan de grondslag liggen. Het mechanisme van inspraak dat in werking gesteld is binnen het kader van een Wijkcontract is eigenlijk één van die plekken en één van die instellingen. Deelname aan een overlegvergadering zoals de PCGO onthult het publieke engagement in zijn meest officiële en ingrijpende vorm. “Eenvoudige bewoners” moeten publieke aangelegenheden die hun raken—*in het openbaar* zoals men zegt—aankaarten in interactie met de verschillende mensen die hier officieel mee belast zijn (de verkozenen, de ambtenaren, de experts, de gespecialiseerde verenigingen...).

Het is algemeen geweten dat het aantal bewoners dat de stap zet naar “een publiek engagement binnen een institutioneel kader” statistisch gezien slechts een klein deel van de bevolking uitmaakt van de kwetsbare wijken van de hoofdstad. In een enquête van 2003⁵, heb ik me verdiept in de wetmatigheden van het engagement van die bijzonder actieve burgers met verantwoordelijkheidsbesef, van die bewoners die regelmatig aanwezig zijn op publieke vergaderingen georganiseerd in de context van Wijkcontracten—die mensen die een collega niet zonder spotten de “pijlars van de vergadering” noemde.

Naast de *gewone aanhangers*⁶, had men inderdaad ook de *kritische activisten* en de *loyale deelnemers*⁷. De deelnemers die ik ondergebracht had bij de *kritische activisten* hadden een sterk engagement binnen de PCGO, namen dikwijls, en soms misplaatst, het woord. Dit waren mensen die zich engageren in een specifiek domein van de verschillende besognes die in het stadsleven de kop opsteken; mensen die een zaak willen aankaarten, een stokpaardje hebben. Voor de ene is dit veiligheid, voor de andere, de opvoeding van de jongeren, voor een derde, de netheid. Kenmerkend voor deze deelnemers is het feit dat ze het Wijkcontract en de verantwoordelijken aanklagen, hen verwijten dat ze aan de essentie voorbijgaan door deze kwesties van veiligheid, netheid en opvoeding, enz. niet aan te pakken. De categorie van *loyale deelnemers* bestaat uit burgers die een aantal besognes hebben i.v.m. verschillende stedelijke problemen en ervoor kiezen om “het spel te spelen” van het Wijkcontract, een zeker vertrouwen te stellen in de personen die met die taak belast zijn en regelmatig openbare vergaderingen bij te wonen zelfs al begrijpen ze niet altijd alles of zijn ze het niet altijd eens met wat er gezegd wordt. Ze zijn elk op hun manier *kritisch* en *loyaal*, sterk geëngageerd, ze tonen zich bewuste en verantwoordelijke burgers en ze tonen een voorbeeldige standvastigheid tijdens hun deelname aan de openbare vergaderingen van hun Wijkcontract.

De kracht en de volharding van het publieke engagement van deze actieve burgers verdient alle bewondering. Alle moeilijkheden die met inspraak gepaard gaan en die deze gewone burgers ondervinden en waaraan dit deel van het werk is gewijd, moeten al volstaan om deze deelnemers te erkennen als verantwoordelijke burgers. En dit is wel het minste dat men er kan van zeggen. Maar, en dat is ook het onderwerp van dit artikel, deze vormen van publiek engagement van de getrouwe deelnemers aan de Wijkcontracten binnen een institutioneel kader mogen geen reden zijn om *de rest van de stedelijke bevolking onder te brengen in de categorie van onverantwoordelijke burgers, hen als ongevoelig te bestempelen, of niet in staat om een publiek engagement op zich te nemen, wat de omstandigheden ook mogen zijn*. Niet deelnemen aan een Wijkcontract is geen misdaad tegen het burgerschap en wie er voor kiest niet deel te nemen onder de voorwaarden van het Wijkcontract is evenmin een halfslachtige burger. Nochtans heerst hierover veel verwarring.

Deze keuze tegen het herleiden van het publieke engagement tot de meest officiële vorm en het vastleggen ervan binnen het institutionele kader van een PCGO –of elke commissie of vergadering van die aard – heeft een implicatie voor het project van de participatieve democratie. Dit bestaat erin de mensen die belast zijn met het overlegproces van de wijkcontracten uit te nodigen om *een onderzoek in te stellen* naar meer vluchtige vormen van publiek engagement of die hun plaats hebben gevonden binnen een niet officiële context [★].

★ Zie [Ontmoeten]

Door contact te leggen met de bevolking van een wijk op min of meer formele (wijkcomités, vrouwen- en jongerenverenigingen...) of informele (cafés, feesten, sportclubs...) ontmoetingsruimtes, kan men betrokken mensen ontmoeten en uitspraken noteren over publieke aangelegenheden en het gemeenschappelijke bezit. Het is dan ook absoluut noodzakelijk om bruggen te bouwen tussen deze vormen van publiek engagement in “openlucht”⁸, en de vormen van publiek engagement “in commissies” die het Wijkcontract bevoordeelt, zodat de eerste groep de tweede kan informeren. Er bestaat inderdaad een risico als men de officiële en de niet-officiële “terreinen van publiek engagement niet terug met elkaar in verbinding brengt”⁹. Een bewoner van een sterk getroffen probleemwijk (zie verder, het portret van Abdelmalek) heeft me verteld dat hij met andere vaders een “comité” in het leven geroepen heeft dat regelmatig jacht maak op dealers en andere bandieten waarbij ze in sommige gevallen geweld niet uit de weg gaan. Dit “comité” dat eerder de kenmerken vertoont van een “militie” tegen onrecht, kanaliseert wel degelijk de vormen van publiek engagement bij de familievaarders die zich betrokken voelen bij de problemen van drugs en onveiligheid en hieraan willen verhelpen. Het is duidelijk hoe gevaarlijk het is als men geen contact behoudt tussen de officiële kanalen die “publieke aangelegenheden” aanpakken en *de niet-officiële kanalen van het publieke leven van alledag*.

Deze overbruggingskanalen, contactmogelijkheden en publieke informatiestroom “van boven naar beneden” (*top-down*) en “van beneden naar boven” (*bottom-up*), kunnen werkgroepen zijn, ateliers, informatiesessies, permanenties, stands... Ze kunnen ook in het leven worden geroepen in het kader van een onderzoek. Ik kon onlangs het auteurduo van het project Artgineering / Urban Platform vergezellen bij het op punt stellen van de diagnosemethodes die een ontmoeting beogen met de bewoners binnen de wijk zelf en een mise-en-scène willen van het openbaar debat. De methode werd deels toegepast in het kader van het wijkcontract Westoever en met meer resultaat voor het wijkcontract Sluis – Sint Lazarus (beide gelegen te Molenbeek) en bestond uit het volgende: het team projectauteurs nam in de wijk regelmatig videogesprekken op met een tiental bewoners, handelaars, werknemers, gebruikers –die vooraf waren gecontacteerd via de gemeentelijke netwerken en de verenigingen. Waar mogelijk waren het gesprekken met duo’s: man en vrouw, vrienden, burens, collega’s... Via deze methode, die bestaat uit het filmen van gesprekken, kan men microruimtes van publiek engagement vermenigvuldigen en met elkaar in verband brengen; elk gesprek brengt persoon ‘A’ in beeld die met persoon ‘B’ over publieke zaken spreekt onder het oog van persoon ‘C’, de onderzoeker; bovendien is het oog van de camera nog eens een soort “algemene partij”¹⁰ *.

Vervolgens monteert, knipt en analyseert een regisseur deze videogesprekken om zo goed mogelijk over de politieke werking van de officiële leden van de PCGO te informeren (waaronder dus nog andere burgers). Het spreekt voor zich dat kennis nemen van de vele verschillende, gevarieerde vormen van publiek engagement en ze terug in contact proberen te brengen met de officiële kanalen van de politiek een zware inspanning

vergt: vraag het maar aan de persoon die deze tientallen videogesprekken moet opnemen en monteren... Maar heeft ooit iemand gezegd dat stedelijke democratie een pretje is?

Er zijn nochtans grenzen aan de oproep tot publiek engagement hetzij in het kader van een PCGO of in de context van videogesprekken. Men moet van de mensen niet vragen zich meer publiek te engageren dan ze zelf willen en men mag wie om een of andere reden niet wil ingaan op vragen van openbare orde, niet veroordelen. Ik val niet graag in herhaling maar de ideologie dat mensen die in kwetsbare wijken wonen de *plicht* zouden hebben om verantwoordelijkheid op te nemen en deel te nemen aan het herstel van “hun wijk”, op het gevaar af beschouwd te worden –of eerder in diskrediet te worden gebracht– als halfslachtige burgers, lijkt me verkeerd. Want het houdt bijvoorbeeld geen rekening met de mogelijke zwakheid of kwetsbaarheid van de personen zelf en ook niet met de gevallen van daadwerkelijk onvermogen om in het openbaar te spreken. We moeten er dus echt in berusten dat niet iedereen *in staat is* om zich te engageren in een min of meer officieel participatieplatform. We kunnen niet aanvaarden dat deze romantische visie van een bewind voor het volk door het volk de zwaarste eisen van institutioneel engagement op de schouders legt van hen die er om een aantal redenen het minst toe in staat zijn.

* Zie

[Spreken in het openbaar]

Abdelmalek, 54 jaar.

Abdelmalek is buschauffeur bij de MIVB. Geboren en getogen in Marokko kwam hij op twintigjarige leeftijd aan in zijn Brusselse wijk. Hij is verbitterd over de verandering van de laatste jaren, van “een wijk die niet 100% in orde was, maar wel gemiddeld”. De onveiligheid, het “algemene gebrek aan respect” zijn zo wijdverbreid geworden dat het onmogelijk geworden is om “bij de pakken te blijven zitten”. Hijzelf organiseerde samen met enkele bureaus, hoofdzakelijk allochtone vaders, een petitie. Deze petitie verzamelde 600 handtekeningen en was bestemd voor de gemeentelijke overheden. Teleurgesteld omdat er geen gevolg aan werd gegeven, ontmoedigd door het late antwoord dat ze ontvingen van de burgemeester, besloot de groep bewoners zelf een actiecomité op te richten om te zorgen voor “een zeker zelfbeheer van de wijk op het vlak van veiligheid”. Volgens Abdelmalek kiezen de gemeentelijke overheden voor de verkeerde aanpak als ze beweren de wijk te laten heropleven. Ze zitten te ver af van de situatie op het terrein om de bewoners van deze moeilijke wijken te begrijpen. Volgens hem vrezen de verkozenen voor hun electorale ambities en ze weigeren dan ook de realiteit onder ogen te zien en ervoor te zorgen dat heropleving hand in hand gaat met veiligheid. “Wie zal er kunnen genieten van die mooie, kleine bomen als niemand zijn huis durft te verlaten?” Hij wil ook niet weten van de feestelijkheden die de gemeente en de bewoners organiseren voor een betere sociale samenhang. Over deze initiatieven zegt hij: “Het is niet omdat men het offerfeest vergemakkelijkt, dan men je graag heeft. Voor mij zal iemand die me graag heeft, strijden tegen de drugs die net voor mijn deur verkocht wordt en die aan mijn kinderen dreigt te raken.” Abdelmalek engageert zich dan ook zonder al te veel verwachtingen als vertegenwoordiger van de bewoners in de PCGO. Het officiële karakter van de instelling en de aanwezigheid van de mensen van het Gewest kunnen voor hem de manier zijn om de eisen van de mensen van de wijk rechtstreeks door te geven, zelfs als hij zich ervan bewust dat de veiligheidskwesties die hem bezig houden hoofdzakelijk buiten de thema's van de Wijkcontracten vallen.

ZICH GEDRAGEN IN HET OPENBAAR

Voor de burgers die deelnemen aan een wijkcontract vereist hun deelname aan een participatieve vergadering zoals de PCGO zowel een publiek engagement als een *publiek optreden*. Maar wat betekent dit *in het openbaar* verschijnen of handelen?

Een situatie identificeren die zich “in het openbaar” afspeelt vraagt inzicht in wat ze niet is. Wat zich niet “in het openbaar” afspeelt zijn die activiteiten die iemand alleen afhandelt of die binnen éénzelfde groep gelijken plaatsvinden. Het kenmerk van een situatie “in het openbaar” is dus niet enkel een zaak van *aantal* deelnemers. Als dus stedenbouwkundigen samenwerken aan kaarten voor Wijkcontracten in hun eigen kantoor is dit eigenlijk geen situatie die zich “in het openbaar” afspeelt. Dit *teamwerk* impliceert de aanwezigheid van gelijken en niemand *anders*¹¹. Wat zich ook niet “in het openbaar” afspeelt zijn *bilaterale* ontmoetingen waarbij de leden van twee verschillende groepen in interactie treden of van gedachten wisselen. Dit is ook zo als de leden van het gemeentelijke team van het wijkcontract naar het Gewest trekken om een onderwerp te bespreken tijdens een begeleidingscomité dat niet openstaat voor derden.

Een gedachtewisseling *in het openbaar* vereist de aanwezigheid van niet één, niet twee, maar van tenminste *drie partijen*. Om te kunnen zeggen dat iemand in het openbaar spreekt, moet die persoon (actor n°1) een gesprekspartner hebben (actor n°2) in de aanwezigheid van een derde (actor n°3). Het is de *aanwezigheid van een derde persoon* die zorgt dat de situatie openbaar wordt¹².

De lokalen waar de AV en de PCGO van een Wijkcontract gehouden worden zijn ruimtes die bestemd zijn voor publieke activiteiten, waar naar de gesprekken tussen twee personen beluisterd en bekeken kunnen worden door een aantal derden, die al dan niet bekenden van de sprekers zijn. Voor deelname aan deze publieke optredens moet de deelnemer niet enkel in staat zijn de gepaste woorden te vinden maar ook in staat zijn *voor een publiek te staan*; d.w.z. zijn woorden met gebaren onderstrepen, met gelaatsuitdrukkingen en een correcte houding, aanpassingvermogen vertonen en zichzelf handhaven zoals hoort in dit soort situaties. De fotomozaiëk hiernaast toont goed deze houdingen en gedragingen van de deelnemende burgers om een gesprek te voeren en interactie te hebben met een of meerdere rechtstreekse gesprekspartners –die men uitdrukkelijk aanspreekt– in bijzijn van derden, d.w.z. de *andere* aanwezige deelnemers.

Omdat men zijn woorden moet onderstrepen met een houding die subtiel aanleunt bij de situatie is het woord nemen in het openbaar telkens een *optreden* op zich. Afhankelijk van de situatie, de bekwaamheid en de deskundigheid van de sprekers, zal het spreken in het openbaar nu eens geslaagd, dan weer mislukt zijn; of opwindend, of afschrikkend, soms voldoeninggevend of vernederend, eerder aangenaam of onaangenaam. Dit verschil in prestaties tijdens het overleg heeft enkele waarneemers doen beweren dat de participatieve democratie zoals we die nu kennen enkel een vervanging is van de aristocratische logica van zijn stem uitbrengen (die wil dat een kiezer voor een persoon stemt die “superieur”¹³ is aan hem) door een andere aristocratische logica die in overlegvergaderingen goede sprekers wil of –om een Engelse term te gebruiken– goede *performers* die zich handig weten te redden¹⁴.

De vragen met betrekking tot het gedrag in het openbaar staan centraal in de studie van de burgerinspraak. Als inderdaad enkele deelnemende burgers gekend zijn voor hun “positieve houding”, soms ook voor hun gemoedelijkheid, hun mildheid, hun humor, en soms ook hun soberheid en hun bescheidenheid, onthoudt men bij anderen de “negatieve houding”, die soms tot uiting komt in tegenspraak, arrogantie, onbeschoftheid en in andere gevallen door een gebrek aan engagement en reactievermogen en een passieve houding.

Als we ons echter concentreren op de (on)geschiktheid van de sprekers om een correct en aanvaardbaar gedrag aan te nemen in functie van de context kan dit ons doen vergeten dat deze context zelf ten dele uit gedragingen bestaat.

Hoe iemand die het woord neemt zich gedraagt, wordt ruimschoots beïnvloed door het *omringende* gedrag, dat van de deelnemers om hem heen, van zijn rechtstreekse gesprekspartners en van de aanwezige derden. De spreker moet in staat zijn om zijn houding aan te passen aan de welwillendheid, de hartelijkheid, het enthousiasme, de onverschilligheid, de zelfgenoegzaamheid, de verveling, de vijandigheid enz. van zijn partners in de vergadering. Het is bijvoorbeeld niet te begrijpen dat in bijzonder gunstige omstandigheden sommige deelnemers prikkelbaar worden, luid en agressief spreken, net zomin het te begrijpen is dat andere deelnemers in ongunstige omstandigheden hun kalmte bewaren, met een zachte stem spreken en hartelijk blijven...

Zich in het openbaar kunnen en mogen *gedragen* is geen detailkwestie. Deze vraag kan uiteindelijk even belangrijk zijn als de vraag van de woordvoering zelf. Het feit dat leken het woord nemen is altijd een bijzonder kwetsbaar gegeven binnen technische discussieplatforms. Ze moeten zich dus kunnen baseren op een gedrag en een houding die hen een zeker krediet geven en in elk geval vermijden dat ze een gedrag en een houding aannemen die hen regelrecht voor de job ongeschikt maken. Eens een deelnemer publiekelijk beschouwd wordt als een “vervelend persoon”, bijvoorbeeld (om maar een term te gebruiken die veel gebruikt wordt tijdens de vergaderingen van Wijkcontracten), wordt het moeilijk voor hem om die reputatie ongedaan te maken en terug gehoor te vinden bij de deelnemers, een zekere erkenning te krijgen.

Roger, 55 jaar.

Roger woont sinds 1992 in zijn wijk. Hij was een kaderlid in de privésector en een militant bij de PSC maar is nu met pensioen. Omdat hij zeer goed op de hoogte is van wat er in de wijk gebeurt, noteert Roger de evolutie van alle stadskankers in zijn wijk, schrijft hij brieven aan de gemeente om hun aandacht te vestigen op de gevaren voor de kinderen op de slecht onderhouden speelpleinen. Hij verzamelt veel cijfermateriaal over de woningmobiliteit, de totale omvang van de gemeentelijke stadskankers, de ware kost van de verschillende bouwprojecten enz. *«Ik interesseer me voor mijn wijk omdat ik vind dat alle problemen ervan aan een analyse moeten onderworpen worden en er een oplossing moet komen»*. Hij behoort tot de categorie van *«mensen met een eeuwig engagement»*, van de bewoners die altijd op de uitkijk staan: *«We wonen allemaal in dezelfde wijk, de wijk is ons leven»*. Door deel uit te maken van de PCGO kon hij zich blijven engageren nu hij niet meer beroepsactief is en tijd voor zichzelf heeft. Roger klaagt er over dat zijn politieke kleur en zijn politieke verleden sterk in zijn nadeel spelen. Daarnaast geeft hij grif toe *«altijd van zijn neus gemaakt te hebben»*, *«een lastig heerschap»* te zijn. Voor hem is dit een bewijs van integriteit: *«Als ik iets te zeggen heb, dan zeg ik het. Ik doe niet alsof ik niets te zeggen heb»*. Maar zijn gedrag op vergaderingen kan soms ook zijn gelijken op de zenuwen werken. Een bewoner die lid is van dezelfde PCGO omschrijft hem als *«een echte zeikerd»*. Een bewoonster omschrijft hem wat milder als iemand *«die tegen alles is»*. Ze verduidelijkt: *«Er zijn mensen die erg negatief zijn ingesteld. We weten dat we van de gemeente geen mirakels moeten verwachten, maar dit negativisme is soms pijnlijk in vergaderingen. Anderzijds is hij charmant en wil hij altijd helpen.... Maar we weten dat het hem zwaar weegt pensioengerechtigd te zijn, dat hij zich wat verveelt en niets liever vraagt dan weer iets om handen te hebben... Hij is nu al twee keer niet opgedaagd... Zou hij ziek zijn?»* Op het ogenblik van dit gesprek voelde Roger zich *«wat moe»* en nadat hij een aantal keren niet was opgedaagd, schrok hij er voor terug om opnieuw aanwezig te zijn op de PCGO-vergaderingen.

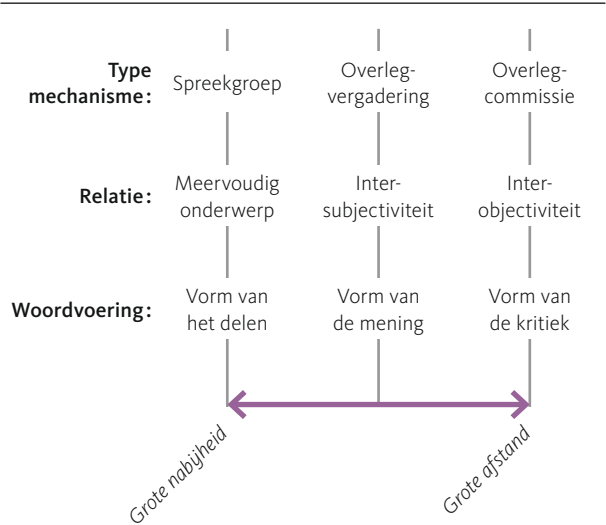
SPREKEN IN HET OPENBAAR

Voor dit onderwerp baseer ik me op een artikel van D. Cardon, J.-P. Heurtin en C. Lemieux zelf met de titel *Parler en public*⁵ om de kwalitatieve verschillen vast te stellen tussen verschillende vormen van spreken in het openbaar. Ik wil hier de onduidelijke interpretaties ontrafelen van wat “zich in het publiek uitdrukken” en, bij uitbreiding, wat “participeren” wil zeggen.

De gewilde doelstelling dat de Brusselse stedelijke politiek steeds meer voor inspraak gaat, berust vandaag op een consensus bij de actoren en de burgers, hierbij gesteund door een nieuwe generatie verkozenen en technische experts. Maar over welk soort inspraak heeft men het? Welke soort participatieve democratie willen deze actoren? De antwoorden op al deze vragen zijn nog in te vullen. De enige manier om een onderscheid te maken inzake participatie bestaat er gewoonlijk in om de verschillende vormen van intensiteit ervan voor te stellen, deze hiërarchie van verschillende niveaus die, in aansluiting op Shelly Arnstein⁶, bepaalde actoren en waarnemers een “participatieschaal” hebben genoemd. Afhankelijk van de graad van intensiteit van de inspraak, afhankelijk van het niveau, spreekt men van “informatie”, van “beraadslaging”, “overleg”, “coproductie” en van “medebeheer”.

De verticaal gerichte schaalmetafoor, goed verankerd in het discours van de actoren, stelt bijvoorbeeld het “medebeheer” voor als een vorm van volbrachte inspraak die superieur is en dus veruit te verkiezen; omgekeerd zijn de “informatie” en het “overleg” slechts minimalistische vormen en de belangstelling minder waard. Er zijn vele redenen om niet te snel dit begrip van participatieschaal te aanvaarden, ook al hebben we niet de ruimte om ze allemaal te ontwikkelen. Wat de metafoor van de schaal vooral niet kan aangeven is dat verschillende modellen van inspraak en van participatieve democratie zich niet enkel onderscheiden door verschillende niveaus van intensiteit, maar *van nature*. Zo bestaan er vormen van inspraak van verschillende aard, waarmee democratische belangen overeenkomen die op hun beurt anders van aard zijn.

fig. 5 **Vormen om te spreken in het openbaar en soorten mechanismen**

Om de talrijke betekenissen van burgerinspraak te begrijpen en te onderkennen, kunnen we niet omheen een studie over fundamentele vormen van spreken in het openbaar *in het algemeen*. D. Cardon, J.-P. Heurtin en C. Lemieux spreken in hun artikel over drie “vormen” om te spreken in het openbaar, drie algemene manieren om het woord te nemen op *een aanvaardbare manier* in een publieke omgeving. Deze algemene vormen van spreken in het openbaar zijn voorgesteld in figuur 5.

Zoals we in deze figuur kunnen zien staan de vormen van spreken in het openbaar op een as nabijheid/afstand: bepaalde vormen van spreken in het openbaar zorgen voor een min of meer sterke *nabijheid* tussen de spreker en zijn gesprekspartner en tussen de spreker en het voorwerp van zijn betoog; omgekeerd zorgen andere vormen van spreken in het openbaar voor een min of meer grote *afstand* tussen de spreker en zijn gesprekspartner en tussen de spreker en het gespreksonderwerp.

Zo betekent spreken in het openbaar onder de *vorm van het delen* dat men rekent op een nabijheid tussen de deelnemers of zo’n nabijheid opzoekt. Het betekent zich sterk blootstellen t.o.v. de anderen (ook lichamelijk) en zich ten persoonlijke titel helemaal inzetten en dus in de eerste persoon enkelvoud (« *Ik* »). Het is bijvoorbeeld een persoonlijke ervaring delen, een getuigenis afleggen, interne toestanden willen meedelen, zijn mening geven over een bijzonder onderwerp, dit alles terwijl men rekent op het begrip van de andere deelnemers en een beroep doet op hun menslievendheid. Bij de vorm van het delen wordt voorrang verleend aan het *woord*, als authentieke uitdrukking van de persoon (men zou beweren dat de manier van uitdrukken de overhand heeft op inhoud). Dit woord is bestemd voor een collectieve toe-eigening door de verschillende aanwezige deelnemers, door de groep gelijken die ze naar voren helpt brengen. Het gedeelde woord ¹⁷ vindt zijn betekenis zelfs in de benoeming van een *meervoudig onderwerp*¹⁸, een *Wij*. In deze vorm van het delen is het dit meervoudige onderwerp, dit *Wij* dat de verhoudingen tussen de deelnemers in de belangstelling brengt.

Men kan sommige mechanismen van inspraak identificeren die typisch woordvoeringen in de hand werken onder zo'n vorm van delen en nabijheid. Ik denk hier bijvoorbeeld aan de *spreekgroepen* en aan de dialoogruimtes die gebruikers en professionelen van de maatschappelijke dienstverlening samenbrengen in de “Relais sociaux” in Wallonië. Als de inspraak van de burger deze manier van mededeling overweegt binnen de sociale hulpvoorzieningen, geldt dit nog meer in de gezondheidssector. Patiëntenverenigingen en de contactmomenten van patiëntenverenigingen worden door hun leden beschouwd als plaatsen van mutueel vertrouwen en van uitwisseling van dikwijls pijnlijke ervaringen. Het zijn locaties waar het boven alles gaat om *te leven en samen iets te ervaren*. De belangrijkste inzet van zo'n inspraak lijkt dan veeleer van socio-psychologische orde en een kwestie van geschiktheid (ja zelfs van therapeutische orde), dan van democratische orde ¹⁹.

Een tweede manier om het woord te nemen in het openbaar is volgens D. Cardon en zijn collega's de *vorm van de mening*. Het is het mededelen –aan een gesprekspartner en aan aanwezige derden– van een persoonlijke mening over een probleem door middel van werkwoorden die een mening weergeven (“Ik denk dat”, “Ik vind dat”, “Ik heb de indruk dat...”.) of van typische uitdrukkingen (“Volgens mij...”, “Mij dunkt...”). Een mening verkondigen in het openbaar zorgt voor minder nabijheid tussen de deelnemers dan het gedeelde woord dat we hebben toegevoegd, maar het vraagt van de spreker toch een persoonlijk engagement ten overstaan van zijn toehoorders (*Ik denk dat*, *Volgens mij...*) en het is aan hen om een inspanning te leveren om te luisteren en te begrijpen om het standpunt van de spreker te kunnen begrijpen en er een betekenis aan te geven.

Als een zekere nabijheid nodig blijft om zo'n «*erkenning en overweging van bijzondere standpunten*» te creëren ²⁰, is het minder belangrijk dan in het geval van de mededelingsvorm: het betreft hier minder het delen van een ervaring van het woord dan het communiceren van inhoud, onder de vorm van het geven van opinies over de wereld. Als men op die manier het woord neemt is *waarover men spreekt* even belangrijk dan de relaties tussen *hen die erover spreken*.

Het is ook mogelijk een type participerend mechanisme te onderscheiden dat vooral geschikt is als men het woord neemt en een opinie uitdrukt. Dit is in werkelijkheid het meest klassieke participerende mechanisme in West-Europa dat bijvoorbeeld de modaliteiten van inspraak in de Wijkcontracten bepaalt waarmee ik de *raadgevende vergadering* bedoel. In een raadgevende vergadering zoals de PCGO geeft men de verzamelde actoren een “adviserende bevoegdheid”. De PCGO op zich is minder een beslissingsplatform dan een raadgevend orgaan, een instantie waarin adviezen worden opgesteld en daarna meegedeeld aan het College van burgemeester en schepenen. Als onder de vorm van de deling de relaties tussen deelnemers omschreven worden via een meervoudig onderwerp, is de relationele context die gecreëerd wordt onder de vorm van de mening een context van *intersubjectiviteit*. De samenstelling van een groep, van een *Ons*, is minder belangrijk dan de mogelijkheid tot een uitwisseling van standpunten en een erkenning van subjectiviteiten in hun diversiteit. Het belang van deze woordvoeringen en van het mechanisme die ze bevorderen is zowel politiek als sociaal.

Het is politiek in de mate waarin het openstellen van de openbare politiek voor advies van de burger eerder wordt opgevat als een begeleiding dan als een verdieping van de democratische procedures. Dit gaat gepaard met een sociaal belang dat enkel bereikt wordt via de mogelijkheid tot ontmoeting en uitwisseling: de raadgevende vergaderingen moeten de burgers dichter bij de politiek brengen maar ook de burgers dichter bij elkaar brengen. Eén van de uitdrukkelijke doelstellingen van deze openbare plaatsen waar men meningen kan rapen is, naast het vormen van meervoudige onderwerpen, in elk geval om banden te smeden, contacten te leggen, verbindingen te doen ontstaan en dus een zekere vorm van nabijheid te creëren.

Ten derde kan volgens het model van Cardon, Heurtin en Lemieux iemand in het openbaar het woord nemen onder de vorm van *de kritiek*. Een engagement van die aard is, voor de spreker, een bepaalde afstand creëren met zijn gesprekspartner en de aanwezige derden, maar ook met het voorwerp van de discussie. Men moet dan wel het begrip “kritiek” opvatten buiten de gebruikelijke betekenis ervan. Kritiseren is niet enkel zich kanten tegen bepaalde actoren, bepaalde voorstellen weigeren of afkeuren, maar een *oordeel staven via een argumentatie of gebaseerd op feiten en bewijsstukken*. Om deze afstand te creëren die eigen is aan de kritiek, vermijdt de spreker om zich te sterk of te persoonlijk te engageren. Hij wil de zonderlinge situatie en de subjectiviteit van zijn positie wegnemen door weinig in de eerste persoon, de ‘Ik’-vorm te spreken. Zo vermijdt hij ook werkwoorden die een mening uitdrukken (“denken dat”, “vinden dat”, “geloven dat”...) en geeft hij de voorkeur aan werkwoorden die iets omschrijven of vaststellen zoals bijvoorbeeld: “men stelt vast dat...”, “, hier staat (geschreven) dat...”,

“onze ervaring ter zake geeft aan dat...”, “uit recent Amerikaans onderzoek blijkt dat...”, “het huishoudelijke reglement stelt nochtans dat...”, enz. Spreken onder de vorm van kritiek is dus de toehoorders trachten te overtuigen dat het niet enkel “ik” of “ikzelf” is die “denkt” of die dit of dat “meent”; het is in tegendeel *de waarheid* willen zeggen door te verwijzen naar feiten, statistieken, wetenschappelijke teksten, theorieën, reglementen, of naar andere actoren die niets met de situatie te maken hebben (vb.: “de mensen uit de wijk zeggen ons dat ze er genoeg van hebben om...”). We noteren dus dat, willen de deelnemers minimaal toegang hebben tot kritiek en een zekere vorm van objectiviteit, ze hun onderwerpen moeten inleiden door te zeggen dat ze “gezien hebben dat...”, “gelezen hebben dat...”, “gehoord hebben dat...”, enz.

Nogmaals, met deze vorm van kritische verwoording komt een bepaald model van participierend mechanisme overeen. Het zou hier eerder gaan om instellingen van het type *overlegcommissie*, waar het uiteindelijk niet zozeer de bedoeling is om een ervaring te delen of een mening over het wereldgebeuren te verkondigen, maar waar het vooral gaat om de waarheid te zeggen, om een discussie aan de waarheid te toetsen, om de richting van een beleid, van een programma of van een openbaar project te beteugelen en te onderhandelen. Het publieke draagvlak dat zich aftekent is er niet langer een van intersubjectiviteit, waar iedereen zijn oordeel, zijn mening geeft, maar een platform van *interobjectiviteit* waar elke deelnemer kan bijdragen tot de voorbereiding van een dossier voor het aanbrengen van cijfermateriaal, gegevens, objectieve elementen, kortom, min of meer betrouwbare bewijzen van wat hij in het midden brengt.

En de inzet van dit soort mechanisme is de “technische democratie”²¹, waarbij niet langer alleen de verkozenen en de experts het privilege hebben om de waarheid te zeggen. Natuurlijk leggen deze kritische uitdrukingsvorm en de institutionele mechanismen er omheen op een duidelijke manier het probleem bloot van de nood aan deskundigheid bij de deelnemende burgers en de niet-specialisten.

We sluiten hier af met een hypothese. Het lijkt dat de participerende mechanismen die we kennen in de Wijkcontracten, deze “raadgevende vergaderingen” die de voorrang geven aan een “vorm van de mening” het voorwerp zijn van een dubbel ongenoegen van de burgers: de enen die nog meer *nabijheid* eisen en dus een inspraak gestoeld op de manier van, de anderen die daarentegen aanspraak maken op het openstellen aan de *kritiek*, een recht op het woord *op afstand* en het objectieve woord. De deelnemende burgers stellen zich steeds minder tevreden met enkel “hun mening te geven” en de klassieke raadgevende instellingen worden van alle kanten overstelpt door verwachtingen waarbij naar meer radicale vormen van inspraak wordt gestreefd (zij het in de zin van nog meer nabijheid of nog meer afstand). Als men dit natuurlijk tot het uiterste drijft of er een karikatuur van maakt, dragen de vorm van het delen en de vorm van de kritiek afwijkingen met zich. Als we opnieuw figuur 5 onder de loep nemen kan men zich inderdaad extreme en *onaanvaardbare* vormen van woordvoering voorstellen, waarbij de ene teveel nabijheid brengt tussen de spreker, zijn onderwerp en de persoon die hij aanspreekt, en de andere een te grote afstand creëert.

De nabijheid kan té groot zijn als, als we ons uitspreken over de vorm van het delen, iemand zich oneerbaar of opdringerig toont of zich verliest in pathos. De afstand kan te groot zijn als de deelnemer een onwereldse, onmenselijke, te koele of te abstracte argumentatie voert. Ik wil besluiten door te zeggen dat men moet aandachtig blijven voor deze afwijkingen die zich hier en daar doen voelen. Men moet er zich trouwens ook van bewust zijn dat de woordvoering in het openbaar van de burgers andere mogelijke vormen en drijfveren heeft dan de meningsuiting. Deelnemers die in een vergadering het woord nemen kunnen op elk ogenblik hun aanpak wijzigen door in éénzelfde zin van mening naar delen en van mededeling naar kritiek over te stappen zoals een automobilist vlot koppelt en schakelt telkens het nodig is. Wat moeten we ons voorstellen bij inspraakmogelijkheden die rekening houden met deze verschillende capaciteiten tot expressie en de verwachtingen die ze oproepen?

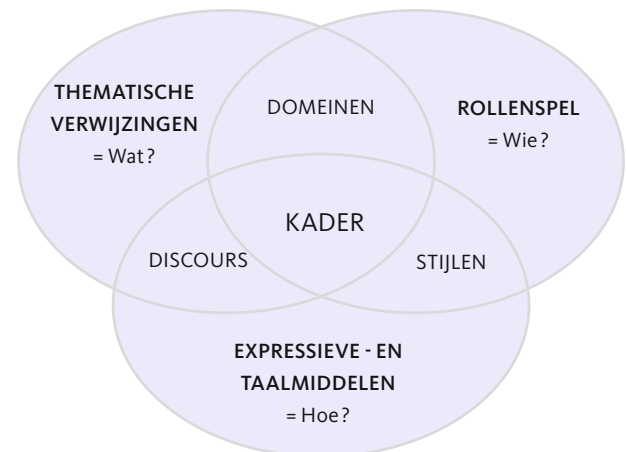
BEGRIJPEN

Iemand die het woord neemt in de context van een wijkcontract moet *begrijpen*. Het fundamentele begrijpen, hangt niet enkel af van het intellectuele vermogen en de kennis van het individu in de zin die men meestal aan die termen geeft. In ruimere zin moet de deelnemer *inzicht hebben in een context, helemaal begrijpen waar hij zal belanden* bij zijn deelname aan een PCGO en aan elke uitwisseling van woorden die gepaard gaat met deze inspraak. Om een term te gebruiken uit het eerste deel, hij moet de activiteit correct “kaderen”²² *, wat impliceert dat hij op elk ogenblik zowel de thematisch referenties van de discussie begrijpt, de rol die aan de verschillende partners is toegekend en ook de soorten expressieve en inzetbare taalmiddelen om juist *die bepaalde thema's* in aanwezigheid van *die bepaalde partners* uit te diepen. Zoals al gezegd moet hij het *wat?* (de thematisch referenties), het *wie?* (het rollenspel) en het *hoe?* (de expressieve en inzetbare taalmiddelen) correct identificeren dat geldt in de gangbare discussie. Het diagram van figuur 6 toont ons de organisatie en de toetsing van deze verschillende contextuele dimensies. Het samenvallen van de drie dimensies vormt wat men kan noemen het *kader*, d.w.z. de gehele context van een gespreksactiviteit. De verschillende contextuele dimensies van *wat?*, *wie?* en *hoe?* staan niet los van elkaar; integendeel ze zijn sterk onderling afhankelijk.

* Zie [Kaderen]

Twee per twee bekeken beïnvloeden de contextuele dimensies elkaar en vallen ze samen; hierbij vertonen hun doorsneden de hybride dimensies van de *domeinen*, de *woorden* en de *stijlen*. Dit alles wordt duidelijk in de drie volgende artikels van dit boek waarin we met voorbeelden uit vergaderingen de begripsoefeningen onderzoeken die verband houden met de contextuele dimensies van *wat?*, *wie?* en *hoe?* Ook al is het niet mogelijk om radicaal deze verschillende contextuele dimensies te scheiden (het *wie?* van het *wat?* of het *wat?* van het *hoe?*), ze één voor één aansnijden laat toe het kader vanuit verschillende hoeken en onder verschillende aspecten dichterbij te brengen: de thema's, de rollen en het taalgebruik dat dit kader regelt.

fig. 6

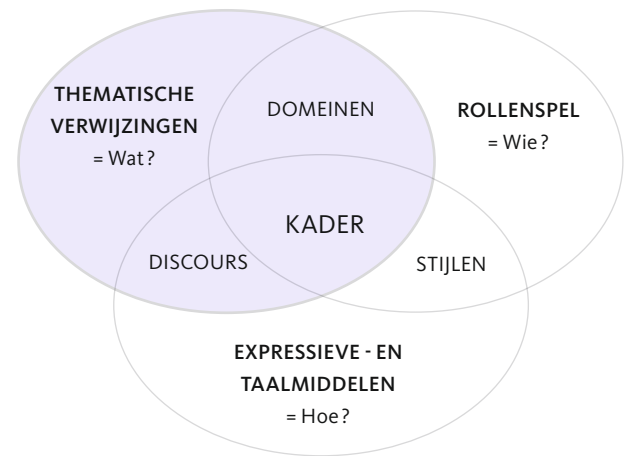
06

AD REM SPREKEN

Om als bevoegde deelnemer te kunnen deelnemen aan een vergadering van een Wijkcontract vraagt dit eerst en vooral aan de verschillende deelnemers dat ze in staat zijn te begrijpen *wat* er gebeurt, *waarover* men spreekt en *waarover* men kan spreken. Begrijpen is dus eerst en vooral thematische referenties begrijpen die nodig zijn *om de dingen juist en ad rem te zeggen*. Deze eerste dimensie van de context van het gemeenschappelijke overleg is wat men het referentiekader kan noemen. Het woord nemen in een openbaar debat is dus vooral inzien *wat* het behandelde thema is, begrijpen *waarover* deze discussie effectief maar ook mogelijkerwijs gaat, d.w.z. waarover ze eventueel kan gaan. Welke elementen zijn het vermelden waard? Wat zijn de “mogelijke denkbeelden” van deze discussie? Het is ook begrijpen wat niet behoort tot het referentiekader, waarover de discussie niet kan gaan, de niet-vermeldenswaardige mededelingen zien, de onderwerpen en de niet te vermelden verwijzingen herkennen. We bekijken hier verschillende niveaus van verplichtende regels van het referentiekader en van het terugschroeven van de vermeldenswaardige elementen; verplichtende regels waarmee de deelnemers moeten rekening houden als ze het woord nemen en waarbij men “de bal zou kunnen mis slaan”.

* Zie [Verzamelen]

fig. 7

Het referentiekader in een pluralistische openbare context zoals de PCGO of de AV en in een geïntegreerd ontwikkelingsprogramma zoals het Wijkcontract is a priori groot *. Zo kunnen de deelnemers op vergaderingen van Wijkcontracten in principe diverse thema's en bezorgdheden aanbrengen zoals een groene zone inrichten, een wijk aantrekkelijker maken, nieuwe sociale woningen bouwen, een theaterzaal renoveren, geklasseerde panden heropwaarderen, parkeergelegenheden nabij winkels aanleggen, crèches uitbouwen, socio-professionele inschake-

lingprojecten op touw zetten, een kinderdagverblijf installeren, een taakschool, een wijkhuis, creatieve ateliers voor dames, enz. Als we ons baseren op de “typologie des Cités” van de Franse sociologen Luc Boltanski en Laurent Thévenot²³, kan men stellen dat de veelheid aan referenties en aan belang die de heropleving van een stadswijk met zich meebrengt zich op zijn minst binnen zeven grote wettige “lijsten met bezorgdheden” afspeelen, waarbij elk een bijzondere morele relatie heeft tot de stad, gepaard gaan met een bepaald concept van *de goede stad*»: de “technische stad”, de “handelsstad”, de “netwerkstad”, de “sociale stad”, de “stad van de bewoners”, de “ecologische stad” of de “esthetische stad”. Een eerste niveau van verplichting en vermindering van het referentiekader, een niveau dat men de **publiciteitsspanning** van de discussie zal noemen, beperkt dus de zeer grote diversiteit van de absolute bezorgdheden tot de *bezorgdheden waarover in het openbaar kan gesproken worden*, d.w.z. dat ze gebaseerd zijn op de verzameling van zaken van openbare orde, zaken van gemeengoed of vooraf gestelde rechtsmodellen. Elke deelnemer die een mening zou willen verkondigen over bezorgdheden die niet gebaseerd zijn op zaken van openbare orde of op zaken van gemeengoed stelt zich “buiten spel” ten opzichte van de andere deelnemers en van de organisatoren van de inspraak in het bijzonder²⁴. Dat is bijvoorbeeld het geval als mensen de oriëntatie van Wijkcontracten willen beïnvloeden uit eigenbelang (gebrek aan openbare orde), of als anderen een deel van de bevolking van de wijk willen veroordelen op basis van racistische gronden (weigering van het gemeenschapsgoed).

Na dit eerst punt dat eigen is aan het spreken in het openbaar *in het algemeen*, is het referentiekader van het gemeenschappelijke overleg aanzienlijk begrensd en hiërarchisch gestructureerd door de typische kenmerken eigen aan het instrument van het Wijkcontract zelf. Programma's voor stadsvernieuwing zoals Wijkcontracten treden in werking vanaf geografische perimeters, afgetekende gebieden binnen een groter stadsgedeelte. Deze **geografische beperking** geeft aanleiding tot het criterium van relevantie: in het Wijkcontract worden de ruimtes, de voorwerpen, de personen die “buiten de perimeter vallen” niet behandeld. We stellen vast dat deze beperking van de perimeter dikwijls aanleiding geeft tot controverse en kritiek en het is ook waar dat bepaalde actoren, sommige gebeurtenissen of bepaalde ruimtes die niet tot de perimeter behoren in vele gevallen een onmiskenbare invloed hebben op het proces van de heropleving. Neem het voorbeeld van het Flagey-plein dat vlakbij maar strikt gezien net buiten de officiële perimeter van het Wijkcontract Malibran ligt. Tijdens het overleg rond de uitwerking van het basisprogramma van dit Wijkcontract, heeft men systematisch de tussenkomsten vermeden die de megawerf Flagey (of nog “de zaak Flagey”) vermelden. Deze plek *bestond niet* volgens het Wijkcontract omdat ze buiten de perimeter valt. Toch vonden alle partners dat het – onzekere – lot van het Flagey-plein een grote invloed zou hebben op de inspanningen binnen de perimeter van Malibran.

Daarnaast is het wijkcontract een vierjaarlijks programma waarvan de elementen van de inhoud (wat men het basisdossier van het Wijkcontract noemt) moeten gekend zijn na één jaar van gemeenschappelijk overleg, d.w.z. na een beperkt aantal vergaderingen met de verschillende actoren uit de wijk. Deze **tijdsbeperking** limiteert ook het onderzoekspotentieel van de PCGO, en sluit de voorstellen met een te lange realisatietijd uit – omdat ze “buiten de termijn” vallen. Zonder in detail te willen treden, het verband met de tijdsbeperking van het project bepaalt voortdurend of de tussenkomst van de bewoners al dan niet gepast is. Men stelt dikwijls vast dat het voorstel van een bewoner om een bepaald thema of een bepaalde doelstelling te onderzoeken ofwel *te vroeg* valt ofwel *te laat*. Nu eens vindt men een voorstel niet gepast omdat het te vroeg komt: het is nog te vroeg binnen het proces van gemeenschappelijk overleg om over deze kwestie te spreken. Dan weer is het proces van gemeenschappelijk overleg te ver gevorderd om de kwestie te behandelen. Als men groot belang wil hechten aan de ‘bepaaldheid door en in de tijd’ van een overlegproces hebben de organisatoren van de inspraak een sterk element in handen om het democratische debat te vermijden. Het kan zelfs voor altijd uitgesteld worden door het dwingende argument van de tijds-spanne – een argument dat altijd aannemelijk en doeltreffend is om te bepalen dat het, voor de voorstellen die een andere persoon indient²⁵, niet het gepaste moment is.

Het gemiddelde budget van tien miljoen euro per Wijkcontract zorgt voor de **financiële beperking** die nog eens de voorstellen filtert (dus geen olympisch zwembad in de wijk bijvoorbeeld!), en op basis waarvan de verzamelde bezwaren en de stedenbouwkundige projecten waarop ze betrekking hebben worden geëvalueerd en gelijkgesteld. Het is dus belangrijk dat de deelnemende burgers vanaf het begin weet hebben van het financiële plaatje en van de omvang van de projecten die ze uitgewerkt willen zien. In het Wijkcontract “Westoevers” in Molenbeek, namen ze het interessante initiatief om de deelnemende burgers een lijst van dertig mogelijke projecten voor te leggen rond “openbare ruimtes”, “buurtvoorzieningen” en “socio-economische activiteiten”. Per project werd de gemiddelde kostprijs vermeld. Daarna mochten de burgers de interessantste combinatie van projecten opstellen (een klein aantal dure projecten?, een groot aantal goedkope projecten?) zonder hierbij de optelsom van de plafonds per luik te overschrijden. Door de verschillende vragenlijsten van de deelnemende burgers samen te brengen kregen de gemeente Molenbeek en de studie bureaus Artgineering en Urban Platform een zicht op de combinatie van verschillende “model” projecten, alsook op de voorkeuren van de meeste bewoners. Hier werden de bewoners dus serieus genomen. Ze konden kwijt wat ze belangrijk vonden en konden samenstellen wat ze zelf wilden met oog op het budget.

Er is dan ook nog natuurlijk de **beperking van het programma** zelf, gespecificeerd door de doelstellingen van het instrument Wijkcontract. Dit is immers uitgedacht om *een bepaalde* heropleving van de wijk te realiseren. Zo worden sommige niveaus van bezorgdheid duidelijk naar voren geschoven in de ordonantie houdende organisatie van de herwaardering van de wijken zijn er drie luiken besteed aan de huisvesting, één luik voor de publieke ruimtes en de groenzones, en een luik voor de acties van zogenaamde sociale samenhang. Schematisch voorgesteld kan men zeggen dat het mechanisme van de Wijkcontracten ingevoerd door een socialistische regionale regering een proces van stedelijk herstel heeft uitgewerkt met de focus op de creatie en de renovatie van de huisvesting en waar de sociale cohesie te danken is aan maatregelen aangaande de lokale economie en de socio-professionele inschakeling. Andere registers van bezorgdheid zijn dus onvermijdelijk verbannen naar een minder belangrijk niveau, ja zelfs omschreven als “buiten het programma”. Dat geldt bijvoorbeeld voor problemen van netheid en veiligheid (het is ook zo dat er een specifiek programma “Veiligheidscontract” bestaat waarbij men rekening houdt met dit thema). De beperking van het programma dat mogelijke en gepaste voorstellen van burgers beperkt, geldt ook op het niveau van de specifieke woordenschat en de nieuwe categorieën die worden ingevoerd (zoals bijvoorbeeld de befaamde “luiken”) *.

Zoals we hierboven hebben kunnen vaststellen bestaat één van de taken van de personen die belast zijn met elk Wijkcontract (de verkozenen, de gemeentelijke projectverantwoordelijken, de vertegenwoordigers van studiebureaus) erin om voortdurend binnen de agenda dit volledige basiskader te herhalen en om bij de aanvang van de overlegvergaderingen en op de vergaderingen zelf een schifting te maken van de pertinente en niet-pertinente tussenkomsten: “Dat ligt buiten de betrokken zone!”, “de termijn is overschreden!”, “niet voorzien in het budget!”, “buiten het Wijkcontract!”, “heeft niets met het onderwerp te maken!” *.

Het is op basis van dit gemeenschappelijke kader dat met behulp van een Wijkcontract ook een beslissend werkkader wordt gecreëerd door een studiebureau in opdracht van de gemeente. De stedenbouwkundige experts van het studiebureau voorzien via hun onderzoek rond de wijk en hun “diagnose” de ruimte van de openbare discussie van nieuwe aandachtspunten en nieuwe referenties, nieuwe voorschriften en nieuwe uitsluitels. Het zijn zij die beslissen wat problematisch is, wat van belang is, op basis van specifieke middelen (plannen, Powerpoint-presentaties, statistieken, cijfermateriaal...) en die op hetzelfde ogenblik bepaalde opties naar voren schuiven die doenbaar zijn. Zij waarborgen ook de **technische beperking** die bepaalt of ideeën en voorstellen van de andere actoren al dan niet uitvoerbaar zijn.

* Zie [Kaderen]

* Zie
[De juiste
woorden vinden]

Het klopt echter niet helemaal dat elke interventie en elk voorbeeld wordt getest op hun uitvoerbaarheid. Het is immers in de Wijkcontracten redelijk zeldzaam dat de inhoud van de interventies een voor een wordt behandeld, vergeleken en op de proef gesteld volgens hun omvang en via een bewijsvoering. Eenvoudig gezegd worden ze dikwijls besproken, bestudeerd en opgenomen in een schriftelijk verslag en ze “kleuren” het referentiekader van de latere discussies. Gewoonlijk staat dit verslag vol verwijzingen naar de “technische en functionele stad”²⁶, waarbij de stedenbouwkundige experts de actoren vertegenwoordigen die veel te zeggen hebben in het overlegproces. Het Wijkcontract is inderdaad vooral een programma om huisvesting en levensvatbare projecten te ontwikkelen, te renoveren en te bouwen. De inhoudelijke sterkte van deze definitie van de “technische en functionele stad” legt niet enkel een speciale lijst met bezorgdheden op aan anderen, maar ook een bepaalde verhouding tussen de verschillende deelnemers en een bepaald soort democratische ervaring. Om het met de woorden van Michel Callon en zijn collega’s te zeggen, « *door voor een mogelijke staat van de wereld te kiezen, opteert men niet enkel voor de entiteiten waarmee men wil leven maar ook voor het soort geschiedenis die men bereid is te delen* »²⁷.

In de Wijkcontracten bereidt een overleg gericht op het thema van de bouw en de renovatie van huisvesting een “soort collectieve geschiedenis” voor waarin de meeste deelnemende burgers moeite hebben om hun plaats te vinden. Dit zien we ook in de volgende commentaar van iemand die de bewoners vertegenwoordigt:

Fragment van een gesprek:

Er bestaan echt mensen die een speerpunt hebben voor hun wijk... Men heeft recht op een stokpaardje maar dit moet bijvoorbeeld niet noodzakelijk huisvesting zijn. Soms krijg ik de indruk dat ik me schuldig moet voelen omdat huisvesting niet mijn prioriteit is of toch in ieder geval niet op de manier waarop het hier in de PCGO aan bod komt, want ik vind dat het een volledig afgesloten vorm is. Als het gaat om “x” gebouwen te identificeren die gebouwd zullen worden door de gemeente of in samenwerking met private personen, wat denk jij dan, als externe, daaraan te zeggen te hebben? Op zich is het inderdaad een goed idee om betaalbare huisvesting te creëren in de wijk zodat er een redelijk aantal sociale woningen zijn... Maar om daarover te beslissen is er geen plaats voor creativiteit, er is geen nood aan bijdragen van iemand van buitenaf. Dergelijke dossiers komen van de huisvestingsdienst. Enquêtes houden of opiniepeilingen bij de mensen die in de buurt wonen is goed, maar als inwoner van een straat die veraf ligt van de woningen waarover men spreekt, heb ik daar niet veel over te zeggen. Als men echter thema’s aankaart die een stuk breder zijn, zoals mobiliteit, publieke ruimtes,..., dan heb ik wel dingen te zeggen.

Het volume en de structuur van het referentiekader (het aspect van het *wat?*) hangt natuurlijk af van de beperkingen van het programma, van de reglementerende teksten, maar ook van de soort actoren die effectief aanwezig zijn bij het overlegproces (het aspect van *wie?*). We stellen vast dat sommige inhoudelijk sterke actoren, zoals de technische experts van het studiebureau, de neiging hebben om een bepaald thema en model voor de aanpak van de stad voorop te stellen die refereren naar het “domein/werkterrein” van deze actoren die wat hen betreft een rol van deskundige op zich nemen (zie figuur 7). Men moet dus noteren dat, als de aanwezigheid van die gespecialiseerde actoren gepaard gaat met de ontwikkeling van een technisch domein, dit moeilijk is voor de niet-gespecialiseerde actoren, hun afwezigheid –tijdelijk of langdurig– op het overlegproces soms het omgekeerde effect heeft, namelijk het schrappen van de discussies over deze technisch-functionele referenties en ruimte laten voor andere thema’s en een andere verhouding tot de stad en de heropleving. Zo is er altijd wel een Wijkcontract waarin de vergaderingen zonder de experts opnieuw de debatten betreffende de “esthetische”, “familiale” (familie, ouderdom, kinderen...) of “ecologische” dimensies aanzwengelen, en daarbij de terugkeer van de burgers voor wie dit belangrijker en vertrouwder was.

Dan zijn er ook de mogelijke reacties van de burgers en de vertegenwoordigers van verenigingen die hun mening geven in de vergadering over problemen die in de context van het Wijkcontract als ‘niet ter zake’ worden afgedaan. Ze kunnen dan, als ze tot de orde geroepen worden door het gemeentelijke team of de experts van de studiebureaus de kaarten dooreengeschied zijn, teleurgesteld zijn, de moed opgeven en het overleg

verlaten. Deze thema’s en deze manier om de stad te bekijken, lijken hen belangrijk maar nu ze in het Wijkcontract niet langer aan bod komen hebben ze niet meer de motivatie of de bevoegdheid om de voorgestelde thema’s te bespreken.

Een andere mogelijkheid is dat de actoren blijven aandringen en zich blijvend inzetten rond niet-relevante thema’s. Ze gedragen zich als dan echt gemotiveerde activisten rond een thema waar ze een eigen zaak van maken (veiligheid, ecologie, mobiliteit, opvoeding...). Ze trachten de publieke aandacht te vestigen op de zaak die ze steunen, en stellen zelfs voor het Wijkcontract en het referentiekader te wijzigen. Voor deze deelnemers is er *een ander Wijkcontract mogelijk*, waarbij sommigen, alleen of samen, tegenvoorstellen of zelfs alternatieve programma’s uitwerken. Een schoolvoorbeeld hiervan is: « *Waarom zouden we geen Don Quichotte spelen? Er is geen enkele aanpak van de waterbeheersing! Dat kan toch niet in de 21^e eeuw!* »

Tenslotte is er een andere mogelijke reactie op verstek geven en voorstellen ondermijnen, nl. dat sommige actoren zich op een bescheiden manier trachten het referentiekader en het taalgebruik van het Wijkcontract eigen te maken via een dynamisch leerproces van vallen en opstaan *. Als ze er niet in slagen om hun stokpaardje in het midden van de discussie te plaatsen of om de uitdagingen te presenteren die hen na aan het hart liggen, dan kunnen de deelnemers proberen om “het voorgestelde spel te spelen” en om de tijd te nemen om zich de referenties en meer relevante onderwerpen eigen te maken.

* Zie
[Zichzelf testen]

Nadia, 33 jaar

Als dochter van Marokkaanse immigranten is Nadia geboren in de wijk waar ze ook nu nog woont. Ze heeft drie kinderen en geeft les. Ze is zwaar teleurgesteld over wat in haar gemeente NIET is gedaan voor de kinderen. Als ze verneemt dat men overweegt een crèche uit te bouwen in haar buurt, sluit ze zich aan bij de PCGO. Ze wil haar mening kwijt over “de thema’s die haar aanbelangen”, dus alles wat kinderen betreft, opvoeding, haar buurt die ze op een kaart tot haar straat beperkt. Tot haar straat, niet tot haar stoep zoals sommigen die ze verwijt op de vergadering “te sterke uitspraken”, te hebben gedaan over “kleine egoïstische dingen”. Men had haar gezegd dat “inspraak een mooie zaak was”. Ze geeft toe wat te zijn “afgekoeld” en ze voelt zich wat alleen in PCGO waar ze de enige inwonster is die regelmatig opdaagt. De dagorde gaat dikwijls over zaken “die haar niet direct aangaan”, maar ze gaat toch en tracht belangstelling te hebben voor de thema’s. Met een voltijdse job en drie kinderen heeft ze niet veel vrije tijd. Maar ze vindt het belangrijk om aanwezig te zijn zodat ze, op het gepaste ogenblik kan tussenkomen “zonder zich ongemakkelijk te voelen”. Ze vindt dat de opvoeding het grote afwezige thema is op de gesprekken binnen de PCGO.

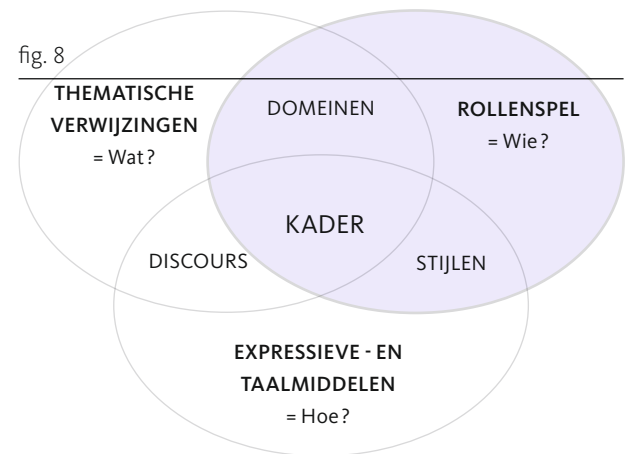

BIJ ZIJN ROL BLIJVEN

Bij een openbare vergadering van een Wijkcontract, hangt het feit dat een tussenkomst al dan niet geslaagd is niet enkel af van de relevante inhoud of van het passen in een legitiem kader van bezorgdheden. Inderdaad door het woord te nemen, zet de spreker niet enkel voet in een wereld met een stedelijke context en een referentiekader, maar op een terrein van interpersoonlijke betrekkingen en rollenspel. Het is een context die plaatsen toewijst en waarin individuen plaatsnemen als zovele onderling afhankelijke “deelnemende eenheden”²⁸. Om aanvaardbaar en efficiënt te zijn moet een tussenkomst dus, naast een referentiele relevantie, het bewijs zijn van een *interactionele relevantie*²⁹. Dit houdt in dat de spreker de woordvoering schrander moet aanpakken en geen rol mag spelen of geen standpunt innemen waarvoor men hem geen platform wil bieden en omgekeerd zijn gesprekspartners geen rol moet toebedelen die te ver af ligt van hun verantwoordelijkheid. Het statuut van de verschillende aanwezige partners mag niet de enige absolute overweging zijn (gemeentelijke verkozenen, vertegenwoordigers van studiebureaus, gewestelijke functionarissen, vertegenwoordigers van verenigingen, afgevaardigden van de bewoners). De vraag van de onderlinge rolverhouding, als contextuele dimensie van het engagement en de woordvoering, moet integendeel bestudeerd worden vanuit concrete situaties.

Met elke activiteit komt een plaatsconfiguratie overeen, een specifiek rollenspel. Het statuut dat eigen is aan elke deelnemer is vast en zeker belangrijk voor het rollenpatroon waarin ze zich blootgeven, maar wat ons echt interesseert is de manier waarop de deelnemers dit statuut uitoefenen en formuleren in toch altijd speciale omstandigheden, « *waarbij een geslaagd optreden eerder het gevolg is van een samenspel van omstandigheden dan van een statuut in een systeem van legitimatie* »³⁰.

fig. 8

Zo'n contextuele benadering onderstreept de besluiteloosheid en de omkeerbaarheid van de rolverhoudingen: die staan niet voor eens en altijd vast. Zo heeft bijvoorbeeld in het Brusselse Gewest en in de verschillende Wijkcontracten elke burgemeester die een participerende commissie voorziet een eigen manier om zijn statuut van hoofd van de gemeente te benadrukken via zijn houding in de vergadering, een eigen "stijl" – waar we nog later op terugkomen *. Er zijn er die op elk debat zwaar hun stempel drukken en anderen daarentegen zijn bijzonder zwijgzaam en teruggetrokken. Eenzelfde burgemeester kan, volgens de activiteiten en de fasen van overleg verschillende gezichten laten zien. Hij kan nu eens de rol van vriendelijke "gastheer" op zich nemen en bij het begin van de vergadering alle aanwezigen plechtig verwelkomen, of die van "grappenmaker" die de humor opstapelt, die van "figurant" die snel de projectleider en de vertegenwoordigers van het studie bureau voorstelt en hen het woord geeft, die van "scheidsrechter" in de debatten, die van "amateur" met slechte dossierkennis, die van "leermeester" die zijn gezag laat gelden, die van opgemerkte "afwezige" enz. De politieke verhouding in de participatieve vergaderingen van het Wijkcontract wordt op die manier aangewakkerd door *«een dynamiek van individuele en collectieve actoren waarvan de identiteit niet helemaal van tevoren vaststaat maar zich aanpast in de loop van hun tussenkomsten en interacties»*³¹.

Een ander voorbeeld van het kwetsbare rollenspel is bijvoorbeeld een persoon die officieel is aangewezen als stedelijke expert enkel als dusdanig gerespecteerd blijft als hij in zijn totale benadering van het probleem zijn expertise kan bewijzen: een gereserveerde en onafhankelijke instelling, een coherente en overtuigende besluitvorming, gebruik van éénduidige middelen (plannen, computers, reglementaire teksten, archieven, statistieken...). Als hij hierin tekort schiet kan men hem zijn "etiket" van expert afnemen. Maar zolang hij dit officiële statuut heeft, vervult hij die rol niet noodzakelijk meer in de ogen van alle betrokkenen.

Als de verkozenen of de experts falen bij het vervullen van de rol die ze zagezegd spelen – en er hierdoor vragen rijzen of hun statuut wel geoorloofd is –, beperkt hun institutioneel statuut meestal dit risico. Ze kunnen zich inderdaad beroepen, als aangestelde actoren, op een bewezen staat van dienst en kennis en op een redelijk goed uitgebouwd en gesystematiseerd rollenpatroon. *Dit geldt niet helemaal voor de nieuwe politieke actoren en de nieuwe statuten gecreëerd in het overlegproces van het Wijkcontract.* Meer nog dan de verkozenen en de experts moeten deze nieuwe politieke actoren een rol en een plaats invullen rondom de overlegtafel. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de projectleider van het Wijkcontract op de grens tussen die van verkozenen en van stedelijk expert waarbij hij zowel de rol van "bezielende kracht", "bemiddelaar", "manager", "ambtenaar", "secretaris", enz. speelt.

* Zie
[De juiste
woorden vinden]

* Zie
[Zichzelf testen]

Dit geldt echter nog meer voor de afgevaardigden van de bewoners die als de nieuwe protagonisten van de lokale democratie worden beschouwd maar van wie het statuut dat hen is toegekend en de rol(len) die ze al dan niet op zich kunnen nemen, minder duidelijk is. Een aanvaardbare rol als “afgevaardigde van de bewoners” ressorteert dan voor hen onder een volkomen *experimenteel* proces. Wat wel vaststaat is dat de reglementaire teksten van het Wijkcontract hen een “adviserende rol” toewijst, een “raadgevende bevoegdheid”. Hoe krijgen de afge-

vaardigden van de bewoners die zich lanceren in het overlegproces van het Wijkcontract dan inzicht in hun rol? Zoals elk leerproces is de *carrière* van de afgevaardigden van de bewoners er een van vallen en opstaan, een zoektocht naar houdbare standpunten en–vooral– naar *onhoudbare standpunten*. Zoals we hierna in detail zullen lezen *, zweven hun inspanningen voortdurend tussen een hele reeks onhoudbare standpunten wat tot frustratie kan leiden zoals beschreven in de onderstaande anekdote.

Fragment uit een vergadering

Projectleider: Ik ga dat hier niet vastleggen en het zijn wij niet die dat hier moeten vastleggen... Neen, ik denk dat het juist het studie bureau is dat belast is met het onderzoek die dit moet doen. En niet wij hier, *wat zonderlinge individuen...*

Bewoner:

Wat is dat... wat wil dat zeggen, “zonderlinge individuen”?

[*Algemeen geroezemoes*]

Projectleider:

Dat zijn wij hier die geen euh...

Bewoner [*duidelijk opgewonden*]:

Het is nooit zeer... zeer vriendelijk als men “zonderling individu” zegt. Wat is dat dan een “zonderling individu”?

Projectleider:

Maar mijnheer, alstublieft, je moet u toch niet op uw tenen getrapt voelen voor een woord...

Het sturen van het openbare gemeenschappelijk overleg dat onderscheidene rollen nodig heeft, de speurtocht van de deelnemende burgers moet hen ertoe leiden, met respect voor de voorrechten van bestaande andere rollen, een open plaats in te vullen, een beschikbare rol op zich te nemen... of te zwijgen. Er is geen sprake van dat ze op het territorium van de verkozenen of van de expert komen. Een expert die niet beantwoordt aan zijn statuut wordt gewoon als “onbevoegd” bestempeld. Maar het gebrek aan interactionele relevantie van een afgevaardigde van de bewoners die “de rol speelt van stedenbouwkundig expert” wordt een vergissing van een heel andere orde: “onbeschaamdheid”, wat de Amerikaanse socioloog Erving Goffman de “de waanzin van de plaats”³² heeft genoemd wat dus betekent niet in staat te zijn ‘*zijn plaats te kennen*’. Het probleem van de afgevaardigde van de bewoners is dus dat de actieve rol die hij vrij kan opnemen in een vergadering, niet kan gerationaliseerd worden. Hij kan zich nooit vastbijten in een rol, zich rustig een statuut *toe-eigenen*. Meer nog dan voor de verkozenen of voor de expert, degene die de rol op zich neemt van afgevaardigde van de bewoner, « *moet zich richten naar wat hij denkt dat de anderen verwachten van de invulling van die rol* »³³. Onder deze “onwet-tige specialisten”, zitten natuurlijk ook die mensen die zich de argumenten of het territorium van de officiële specialisten willen toe-eigenen (verkozenen, experts van het studie bureau, functionarissen, genodigden) maar ook al wie aanspraak maakt op een specialiteit die wordt beschouwd als ‘niet aan de orde’ in het kader van het Wijkcontract (dat is bijvoorbeeld het geval voor dichters, artiesten, musici,...) In het algemeen is het dus moeilijk voor de afgevaardigden van de bewoners om een speciale expertise en specialiteit ten toon te spreiden. Hoewel de verkozenen, de projectleiders en een aantal sociologen hoog

oplopen met de “knowhow van de bewoners” en hen voorstellen als “wijkexperts”, toch blijken in de openbare vergaderingen van de Wijkcontracten de afgevaardigden van de bewoners *de enige experts te zijn zonder specialiteit*, wat wel kan tellen als tegenstrijdigheid! In de ogen van de organisatoren van deze inspraak, maakt elke aangekondigde specialiteit, te sterk benadrukte eigenschap (*teveel* zichzelf zijn) van de afgevaardigde van de bewoners een “speciale burger” en zet hem als het ware *buiten* spel: hij is nooit meer helemaal de gewone burger die men verwacht dat hij is.

Deze “norm van alledaagsheid” maakt deel uit van de praktische regels voor de rol van afgevaardigde van de bewoners. Die is hem gedeeltelijk ingeprent, opgelegd, in herinnering gebracht door de personen die verantwoordelijk zijn voor het participatieve proces (de verkozenen, de urbanisten, de projectleiders) die, zoals gezegd, voortdurend het kader van de activiteit en het rollenspel moeten toelichten met: « *Weet dat u in de eerste plaats als burger het woord neemt en voor het welzijn van de wijk in het algemeen* », « *Ik dring aan op de rol van bemiddelaar die de bewoners moeten spelen* », « *Als vertegenwoordigers van de bewoners moet u in uw wijk nagaan wat er niet gaat* », « *Daarna kunt u ons uw mening en uw vragen meedelen* », « *We interesseren ons natuurlijk voor alle aanvullende informatie die u ons kunt bezorgen* », enz.

Marco, 32 jaar

Marco is leraar Frans in een middelbare school en speelt gitaar bij een bandje. Hij woont samen met zijn vrouw en zijn dochtertje in een huurappartement. Hij is niet speciaal actief in de wijk en ziet zichzelf niet als een “superburger”. Inspraak in een Wijkcontract was voor hem eerder “de gelegenheid om een beetje te zien hoe de dingen werken op het vlak van de stad en haar organisatie”, dan het moment om “duidelijke ideeën en precieze eisen” op tafel te leggen. “Aangezien ik niks ken van stedenbouw, denk ik dat ik moeilijk iets meer intelligents kan bijdragen dan iemand anders”. Zonder een of ander punt na te streven is Marco daarom niet minder ijverig tijdens de vergadering zelf. Hij volgt het proces van begin tot einde en waakt erover dat “hij de draad niet verliest”, zelfs al is het soms vervelend of irritant. Hij vindt dat je steeds moet afwerken waar je mee begonnen bent, met het risico om nooit meer te herbeginnen bij een teleurstelling”. Hij beschouwt zijn bijdrage aan het Wijkcontract als een bescheiden manier van “zorgen voor kwaliteitsvollere acties in de wijk”. Voor hem is het niet nodig om “veel te doen” om zijn rol binnen het Wijkcontract te behouden: “als een aantal bewoners van de wijk de vergaderingen bijwonen, tonen aan de verkozenen dat ze erbij zijn en dat ze hen niet van alles en nog wat met de wijk zullen laten doen, dan is het al dat”. Toch weigert hij de tegenstelling “verkozene/burger of expert/burger”, en het gebeurt uiteraard dat hij zich meer verbonden voelt met de verkozenen of de experts dan bepaalde andere burgers “die gewoon zeggen wat in hen opkomt zonder rekening te houden met bepaalde dingen” en “die onnodig agressief” zijn tegenover de mensen belast met de organisatie van het Wijkcontract.

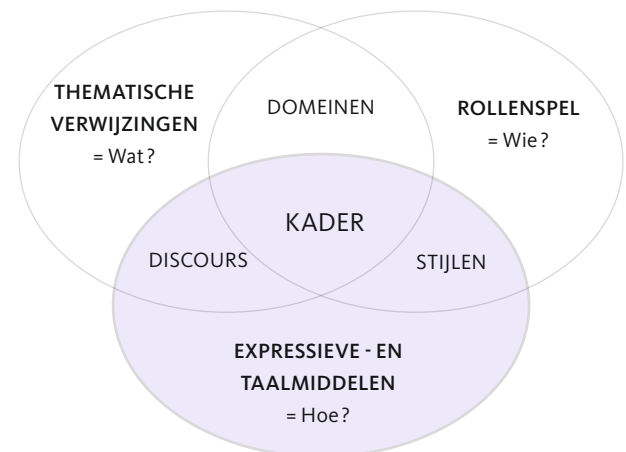
08

DE JUISTE WOORDEN VINDEN

Een derde niveau van ad rem zijn (relevantie) bij de woordvoering in openbare vergaderingen betreft rechtstreeks de manier waarop de tussenkomsten worden geuit, verwoord, met gebaren ondersteund, vormgegeven, kortom, met *tekens*. Na de termen “referentie relevantie” (begrijpen **wat** er gebeurt en waar we het over hebben) en de termen “interactionele relevantie” (begrijpen **wie** men is en welke rol men speelt ten opzichte van andere aanwezige partners), spreekt men hier over *taalrelevantie* en *expressieve relevantie* (begrijpen **hoe** men zijn tussenkomsten moet opbouwen en voorstellen). Deze derde formule van relevantie is uiteraard nauw verwant met de twee andere. Voor iemand die beslist om het woord te nemen op een vergadering van het Wijkcontract als hij de context herkent in functie van “het spel van verwijzingen” en in termen van “rollenspel” bewijst dit dat hij in staat is om een correct “spel van tekens” te herkennen en te produceren: de *taal*, de *code* die past. Hij put niet alleen uit het universum van verwijzingen en de verzameling van vooraf gegeven en ingevoerde rollen, maar de spreker is geneigd zich te baseren op min of meer aanvaarde *taalmogelijkheden* en *expressieve hulpmiddelen*.

Zoals de onderlinge verbinding van de contextuele dimensies aangeeft in ons diagram, verloopt de referentie naar een welbepaalde orde van bezorgdheden of van stedelijke belangen via een bepaald *discours*, en zich die rol toe-eigenen vraagt een bepaalde expressieve passende *stijl*. Dit moment van iets in een tekst te gieten, van codering en van de expressiviteit is doorslaggevend. Het is dat ogenblik dat het optreden van de deelnemer al dan niet een totale relevantie geeft.

fig. 9

Men verwacht bijvoorbeeld, en men vindt dit ook gepast, dat een stedenbouwkundige expert (*interactionele relevantie*) bij de uiteenzetting van problemen in verband met de renovatie van panden voor huisvesting (*referentiële relevantie*), vrij lang het woord neemt om één voor één duidelijk de financiële, reglementaire en technische implicaties te schetsen en dat hij zich

baseert op cijfers, teksten, plannen via een Powerpoint-presentatie voor iedereen goed zichtbaar opgesteld (*taal- en expressieve relevantie*). Hier enkele extreme fictieve voorbeelden: zoals men minder zou aanvaarden dat een door het lot aangeduide leek in de materie commentaar zou leveren bij een diaporama over de renovatie van huisvesting (*gebrek aan interactionele relevantie*) of dat de stedenbouwkundige expert een Powerpoint-presentatie geeft met familiefoto's (*gebrek aan referentiële relevantie*), lijkt het ongepast dat de stedenbouwkundige expert zijn stelling over het renovatieproject op een opgewonden manier verdedigt of in een duister dialect (*gebrek aan expressieve taalrelevantie*). Dit verduidelijkt goed de structuur van de relevantie van het geheel. Die hangt immers altijd af van de taalkundige en expressieve relevantie die de deelnemer geeft aan zijn tussenkomst, van het *hoe?*, van *de manier waarop hij zijn uiteenzetting verpakt en staft*.

Dus stelt zich de vraag van de beheersing van de gebruikstaal, doorgaans het Frans (dat is uiteraard een belangrijke vraag voor de inspraak van Arabisch of Turks sprekende bewoners, maar ook voor de Nederlandstalige Brusselaars), en vooral voor het taalgebruik bij het overlegproces van stedenbouwkundige aard. Men moet de dingen bij hun naam noemen: in dit proces en in het Wijkcontract moet men een specifieke woordenschat en jargon integreren en een nieuwe logica en nieuwe categorieën beheersen.

Fragmenten uit een vergadering

Een bewoner: Als ik vaststel dat mijn kinderen niet in het *park* mogen dat op twee minuten van mijn deur ligt

De voorzitter van de pcgo: Het is geen park. Technisch gesproken is het een speelterrein...

Een bewoner: Men kan deze werking misschien *naar luik 2* doorverwijzen...

De coordinator van het wijkcontract: Neen in dit geval is dit niet mogelijk

De bewoner: Ah neen? Omdat ik dacht dat het *luik 2*...

De coordinator: Neen dat heeft er niets mee te maken.

De coordinator van het wijkcontract: Voor deze operatie wordt het een FODMV financiering.

Een bewoner: Ja maar deze FODD..., FOMD... euh, hoe heet het alweer? !

[schaterlach]

Om de link met de taal voor de “leken” deelnemers gemakkelijker te maken, is er nood aan verklarende documentatie en woordenlijsten, schriftelijke verslagen, plannen, enz. Zonder deze documenten (waarvoor men de tijd en de motivatie moet vinden om ze te lezen) en zonder een stipte deelname aan de overlegvergaderingen hebben de deelnemers-bewoners maar weinig *greep* op wat men zegt, op de projecten, de objecten, de locaties, de actoren, de maatregelen en de reglementeringen waarvan sprake in de loop van de gesprekken. We stellen vast dat dit het geval kan zijn bij Wijkcontracten van bepaalde gemeenten waar de documentatie zo summier is, de kaarten zo verward en de cijfertabellen zo moeilijk te ontcijferen dat het zo goed als onmogelijk is voor de afgevaardigden van de bewoners om hun “adviserende rol” in te vullen.

Als goed opgestelde documenten, duidelijke kaarten en presentaties een elementaire basis vormen voor gedeelde kennis, moet men er nog kunnen op rekenen dat de bewoners ermee overweg kunnen en er gebruik van kunnen maken. In de vergadering is daar permanent nood aan. Men moet inderdaad op elk ogenblik kunnen het woord nemen naar aanleiding van locaties op de kaarten, luidop stukken tekst voorlezen, uit het hoofd namen citeren, data, cijfers en dit met vrij gewone woorden zodat het niet kan verward worden met dat van de stedenbouwkundige expert bijvoorbeeld.

Dit legt een ander gevaarlijk aspect bloot van de woordvoering van de burger in een vergadering: ook al verwacht men dat hij vrij behoorlijk de technische, administratieve en juridische woordenschat van het Wijkcontract beheerst, vragen de organisatoren van het overleg niet “dat ze zich voor experts nemen”. Zelfs al moeten ze deze nieuwe woordenschat kunnen begrijpen en omzichtig toepassen, ze mogen de stijl van de expert niet na-apen of zelf té technisch worden. Via dit “inzicht” hoe het juiste accent te leggen kan men nog wat meer het onderwerp verduidelijken³⁴. Als een Franstalige – die volop Engels aan het leren is – Engels spreekt in aanwezigheid van Engelstaligen zal hij wellicht twee typische fouten maken. De eerste bestaat erin om Engelse zinnen te formuleren met een strikt Frans accent en uitdrukingsvorm. Een tweede typische fout is dat de persoon in kwestie zijn kennis van wat hij denkt een Engels accent te zijn (Brits, Amerikaans...) zodanig uitvergroot en de Engelstalige gesprekspartners toch niet kan van overtuigen – laat staan zich verstaanbaar te maken. Vandaag beseft men op dezelfde manier in de Wijkcontracten dat het nutteloos is voor gewone burgers om de taal van de stedenbouwkundige experts trachten na te bootsen, ze te interpellieren op hun eigen “terrein” met taalkundige en expressieve middelen die beroepseigen zijn.

Zoals de persoon die zich vlot wil uitdrukken in het Engels twee extreme fouten moet vermijden zoals een *opgelapt en hetero-geen* accent, behoren de uitspraken van de leken-burgers over deze technische materie tot dit soort *compromis*, via een vorm van “terughoudend engagement” ten opzichte van die technische wereld. Als een bewoner bijvoorbeeld zegt «*zoals u zegt, is de markt voor de wijk een belangrijke ‘aantrekkingspool’ die de mensen aanzet om ‘stadsbarrières’ te verleggen. Kunnen we er een aandachtspunt van maken?*», dan behoort dit tot dit soort “terughoudend engagement” dat past bij de rol van deelnemende burger, die discreet en bescheiden de discussie aangaat en het laatste woord laat aan de experts van het studiebureau om de *eigenlijke betekenis* van de beredenerende elementen “aantrekkingspool” en “stadsbarrières” in te vullen. Ik wil hier niet zeggen dat deze vormen van *beleefd en gedisciplineerd* engagement altijd wenselijk zijn voor de burgers, noch dat het op zich een doelstelling is van de participatieve democratie voor de toekomst. Dit soort tussenkomsten geeft enkel duidelijk aan dat ze *efficiënt* zijn voor de deelnemende burgers in de Wijkcontracten zoals we die vandaag kennen.

In een meer toekomstgericht daglicht kunnen we stellen dat als men er zich niet kan vinden dat de rol van burgers beperkt is tot een beschaafd en geordend engagement, de vraag blijft: hoe kunnen aanwezige deelnemers die gewone bewoners zijn en dus geen specialisten ter zake, mensen die al ontmoedigd zijn wat de thematische en relevante referenties betreft en die sowieso niet in hun gewone doen zijn een rol spelen in een vergadering; hoe kunnen dus deze deelnemers in een omgeving met zijn eigen codes een “discours” afsteken in een “stijl” die de hunne is –*een taalgebruik en een uitdrukkingvorm die hen helemaal eigen is?* Men stelt vast dat burgers met inspraak die men soms verweten heeft de expert na te bootsen of de gekozenen te imiteren, altijd expressievormen kunnen uitproberen aan de onderhandelingstafel. Ook hier blijken deze pogingen problematisch en dikwijls vergeefs. Dat is uiteraard zo als een bewoner zich niet meer inzet voor een engagement, voor een verbetering van een toestand of voor een argumentatie en zich verliest in afkeuringen en overdreven vereenvoudiging.

Fragment uit een vergadering

Een inwoner: Ik heb een andere versie. *Ik stel voor de dingen anders te zeggen*, d.w.z. dat in mijn ogen, volledig persoonlijk, *ik zal het anders zeggen*, ik zou zeggen dat men overweegt... ik overweeg dat het project en het gespendeerde budget, het is totaal belachelijk, onaanvaardbaar!

* Zie
[Zichzelf testen]

Maar het streven naar een *gepaste woordvoering* voor de burger levert ook problemen als het discours al te beeldrijk en te uitgesponnen wordt. Zo kunnen de gemeentelijke verantwoordelijken zich hier en daar ergeren als een afgevaardigde van de bewoners burgerlijke aangelegenheden ter sprake brengt via «*metaforen*» op een «*bijna lyrische toon*». Ze zijn ook tegen de vermenging van stedenbouwkundige vragen en een «*sociologisch discours*». Over het algemeen is het dus bijzonder moeilijk voor de burgers om “zich uit te spreken” over de wijk. Hun partners, de verkozenen, de urbanisten of—in sommige gevallen—maatschappelijke partners vinden hen over het algemeen niet bevoegd om voorstellen met een symboolfunctie aan te bren-

gen of afgeronde discours te houden; ze kennen hen niet het privilege toe om de dingen op een verduidelijkende manier voor te stellen, en de ware feiten over een wijk of een stad te bevestigen. Door strikt de pertinente referenties, taken en taalgebruik vast te leggen en ze te scheiden van de niet-pertinente, lijkt het alsof het programma van het Wijkcontract en hun verantwoordelijken zelf, de afgevaardigden van de bewoners voortdurend aan het *stotteren* brengt zodat ze eindeloos *naar hun woorden moeten zoeken*. In een volgend hoofdstuk * stellen we echter vast dat wie volhardt er toch in slaagt om een *eigen* taalgebruik uit te werken dat aanvaardbaar en efficiënt is.

Eliane, 55 jaar

Eliane woont alleen en huurt een ongezonde sociale woning. Omwille van de bekrompen bewoonbare oppervlakte, het gebrek aan basiscomfort en het uitgeleefde pand, hebben Eliane en een aantal sociale huurders een comité gesticht om enkele eisen te bundelen. Ze houdt van de wijk waar ze al 25 jaar woont, “ook al is die onveilig”. De wijk komt in aanmerking voor renovatie en ze stelt veel hoop in dit project en kijkt er met veel optimisme naar uit. Ze wil op die plek blijven waar haar kinderen zijn opgegroeid, waar haar club van de gepensioneerden is, haar gebedsgroep. Ze woont graag tussen de gewone mensen die “geen dikke nekken zijn”, en de huidskleur is van geen belang. Ze neemt het leven, dat dikwijls moeilijk is voor haar, filosofisch en met humor op; voor haar “roept vriendelijkheid vriendelijkheid op: ik zeg dag Mijnheer, en men zegt dag Mevrouw”. Eliane vertegenwoordigt in de PCGO haar huurdercomité en “de mensen van de wijk in het algemeen”. Ze stelt zich zeer discreet op in de vergadering. Ze wordt nerveus als ze in een micro moet praten op een vergadering “zo maar, voor iedereen”. Het is maar dat in de PCGO, “toch de burgemeester zit, de schepenen, de mensen van het Gewest, rijk volk... allez, belangrijke mensen.” En verder: “Ik, daartussen,... heu... je begrijpt. Dus ik zeg dikwijls voor de vergadering alles wat ik wil zeggen aan Mevrouw de projectleider die dat dan ter sprake brengt. Zo ben ik op mijn gemak!”

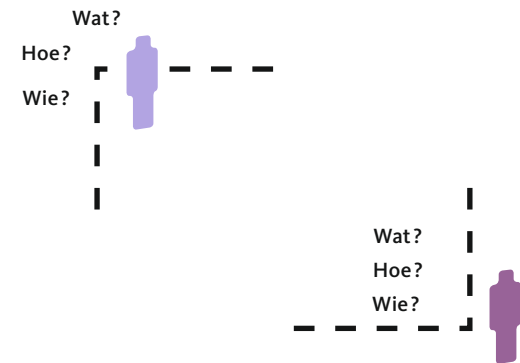

VOLGEN

Het is bijzonder moeilijk voor de vertegenwoordigers van de bewoners om op vergaderingen van Wijkcontracten het juiste referentiekader van het gesprek te begrijpen (dimensie *wat?*) en een actieve vastberaden rol te spelen (dimensie *wie?*) via een passend taalgebruik en een expressieve stijl (dimensie *hoe?*). Het probleem is niet dat de burgers geen thema kunnen behandelen, een rol vertolken of zich op een of andere manier uitdrukken *als dusdanig*, maar eerder dat ze door dit te doen onmiddellijk inbreuk plegen op de privileges van de aanwezige gevestigde actoren, van de verschillende professionelen en specialisten (de verkozene, de urbanist, de ambtenaar of het gespecialiseerde lid van een vereniging). Bij mijn stelling dat, in het kader van de Wijkcontracten, de engagementen van de burgers moeten beschouwd worden als *antwoorden* en als reacties die min of meer zijn aangepast aan de vraagstelling *, wil ik ook de aandacht vestigen op het feit dat door naar een PCGO te gaan, deze burgers *een uitmatch spelen*, zich *op vreemd* terrein begeven en dat ze altijd, bij de woordvoering, *een stap achter zijn op de andere*. Deze uitdrukkingen die aan de sport zijn ontleend kloppen misschien niet helemaal maar ze geven wel goed onze stelling weer en die is dat *gezien deze typische handicap voor de burger in de PCGO, de oplossing voor deze afgevaardigden van de bewoners er in bestaat om bijzonder aandachtig te zijn, zich vast te bijten, bij de zaak te blijven en aandachtig te volgen*.

* Zie [Antwoorden]

fig. 10

De voorstelling van **figuur 10** illustreert duidelijker het belang van “deskundige opvolging”³⁵ voor de burgers met inspraak binnen een overlegproces. Het is een vereenvoudigde voorstelling van de ontmoeting tussen twee soorten actoren. Deze tekening maakt een onderscheid tussen de betekenis “bevoegd zijn” in geval van *meer officiële actoren* van het Wijkcontract (zie de blauwe indicatie links boven), en “bevoegd zijn” in geval van *minder officiële actoren* (beneden rechts).

Aan de ene kant de gespecialiseerde actoren *die informeren* en aan de andere kant de niet-gespecialiseerde actoren *die antwoorden*. De tekening zegt het volgende: de meest officiële actoren van het stedelijke beleid (de verkozenen, de stedenbouwkundige experts en de gespecialiseerde ambtenaren) kunnen hun tussenkomst *baseren* op hun grondige kennis van het referentiekader, op een duidelijk afgebakende verantwoordelijkheid, op een algemeen erkend discours en stijl. Ze kunnen refereren naar zaken uit het verleden. Dit is niet het geval voor de andere actoren die afgevaardigd zijn door de bewoners. Als in een vergadering de beroepspolitici en de stedelijke specialisten kunnen *bouwen op* een aantal duurzame voorzieningen die hen ondersteunen, in zekere zin *vanuit de achterban* (wat suggereert dat op de tekening het kader *achter* hen staat), moeten de deelnemende burgers van hun kant elementen plukken uit de toevloed van associaties en gesprekken waarmee ze geconfronteerd worden. Ze kunnen zich niet echt vergewissen van de contextuele dimensie van het overleg (het *wie?*, het *wat?* en het *hoe?*) omdat ze die pas mondjesmaat leren kennen en zich stap voor stap eigen maken, altijd gedeeltelijk, vanuit flarden die ze opvangen in de loop van de discussie. Ze zijn dus helemaal afhankelijk van het spel van de officiële partners en dit spel geeft hen het nodige houvast. Enerzijds min of meer *standvastig*, anderzijds eerder *onzeker*.

Christine, 35 jaar

Licentiate in economische wetenschappen. Ze woont reeds tien jaar in de wijk. Ze is er komen wonen met haar man om dichterbij hun werk te wonen, een VZW met connecties met ATD vierde wereld. Ze heeft drie jonge kinderen, werkt momenteel niet maar doet vrijwilligerswerk in een groepspraktijk. Voor haar bood de PCGO een kans op een “meer intense inzet voor een betere leefgemeenschap”, ook al had ze geen welomschreven ideeën en geen speciale eisen. Van bij het begin neemt ze haar engagement ernstig, tracht contact te leggen met de andere bewoners van de PCGO, bestudeert de dossiers en zet zich in voor de vergaderingen. Bij ongebruikelijke thema's over zeer technische zaken houdt ze een “low profile” zonder echter “amen!” te zeggen tegen elk voorstel. Nochtans is ze “afgehaakt”. Ze krijgt niet de nodige informatie of het komt te laat en ze heeft niet de tijd, met drie kinderen, om telkens de dossiers te gaan raadplegen op de gemeente. Ze is op enkele PCGO-vergaderingen afwezig. Als ze dan toch naar een PCGO-vergadering gaat, begrijpt ze de projecten niet meer. Ze heeft naar eigen zeggen een “episode overgeslagen” en voelt zich nu “verloren tussen de andere deelnemers” die integendeel wel “van alles op de hoogte lijken te zijn”.

Ook al is de positie van deelnemende burger in een PCGO ongetwijfeld zwak en kwetsbaar, toch slagen sommigen er in om er voordeel uit te halen. Het feit dat men op zijn hoede moet blijven, zijn oren moet spitsen (en vooral *aandacht hebben voor de andere*) kan macht geven en een wapen tegen kritiek. Zo kunnen de bewoners de nadruk leggen op de inspanningen die ze leveren, de energie die ze er insteken en kunnen ze dus ook iets terugvragen van de verantwoordelijken. Een deelnemer die bijvoorbeeld altijd aanwezig is kan terecht aanstoot nemen aan de constante afwezigheid van een andere actor. In dat geval kunnen de bewoners die wel *de regels respecteren* terecht zeggen dat dit niet van iedereen kan gezegd worden. Zo kunnen ze aan sommigen een gebrek aan *aandacht* verwijten, aan *ernst* en aan *beschikbaarheid* en dit dan ook als onbeleefdheid en ongeïmanierdheid bestempelen. Door op een discrete manier de rol van *zwakke actor*³⁶ op zich te nemen binnen het stedelijke beleid kan de burger het argument van de *gewone beleefdheidsvorm* invoeren; een argument dat tot op zekere hoogte druk kan leggen op de meer officiële actoren en dus ook de afhandeling van het gemeenschappelijke overleg beïnvloeden.

Eens een aantal actoren *samen een engagement op zich nemen* op vergaderingen en voor een avontuur van lange adem, zijn ze met elkaar verbonden en moeten ze de basisregels respecteren (we denken dus aan dit belangrijke begrip “contract” dat zijn naam geeft aan het mechanisme).

Tot deze basisregels behoort dat de deelnemers die *gewoon* de anderen *moeten volgen* tenminste *de middelen* in handen krijgen *om hen te volgen*. Dit impliceert dat ze de vergaderingen moeten kunnen bijwonen in de beste omstandigheden, dat men in duidelijke en bondige formuleringen met hen spreekt, dat ze toegang hebben tot correcte documentatie (ingekleurde kaarten van teksten voorzien...), dat er bijvoorbeeld nauwkeurige verslagen worden opgemaakt van de vergaderingen enz. Om deze burgers in staat te stellen om *voor een lange periode* te kunnen volgen, moet het overlegproces een maximale samenhang vertonen op het einde en aan het begin van een vergadering en in de totale planning.

Sommige van de meest aandachtige afgevaardigden van de bewoners die nauwgezet de inbreuken aankaarten tegen deze regels van *iets-samen-aanpakken* staan garant voor de kwaliteit van de democratie en de overlegprocedures, ja, zelfs voor de kwaliteit van de stedelijke projecten die er het gevolg van zijn. Deze *op procedures gerichte burger*, die men niet pejoratief moet bestempelen ook al kan men altijd met een karikatuur voor de dag komen, is belangrijk en noodzakelijk voor de uitbouw van een participatieve democratie die naam waardig.

VERTEGENWOORDIGEN

Een steeds terugkerend thema i.v.m. de participatieve democratie is de eigenschap van het representatief zijn van de afgevaardigden van de bewoners. En dat refereert duidelijk naar een aantal verschillende dingen. De vraagstelling “zijn de afgevaardigden van de bewoners die aanwezig op de PCGO, *representatief* voor de mensen van de wijk?” is niet hetzelfde als vragen “Zijn ze bevoegd om te spreken *in naam* van de bewoners van de wijk?”. En deze laatste vraag is evenmin helemaal hetzelfde als “doen ze inspanningen om te spreken *in naam van de wijk*?”. Dat zijn dus drie verschillende manieren van voorstellen.

In een eerste geval, verwijst *representatief zijn* naar een toestand, naar een welomschreven bevestigde kwaliteit bij het individu op basis van zogenaamde “sociologische” criteria. In dit eerste geval *is* een bewoner representatief – of *is* het *niet* – voor de wijkbewoners in de mate dat zijn socio-economische niveau, zijn culturele achtergrond, zijn graad van opleiding, zijn beroepsstatuut (...) met de gemiddelde statistieken overeenkomst en met die van de totale bevolking van het gebied. Zelfs vooraleer hij ooit het woord heeft genomen en wat hij inhoudelijk ook moge zeggen in de PCGO, kan een bewoner al dan niet representatief worden geacht op grond van de sociologische categorieën waartoe hij behoort en die hem objectief definiëren in de ogen van zijn partners¹.

Men hoort dus dikwijls dat de afgevaardigden van de bewoners aanwezig op de PCGO “niet echt representatief zijn” voor de wijkbewoners omdat ze onder andere een “hoger sociaal en cultureel kapitaal hebben dan gemiddeld”.

In een tweede geval wordt de vraag van representativiteit gesteld vanuit de logica van afvaardiging. Een wijkbewoner die bevoegd is om de wijkbewoners te vertegenwoordigen, kan ook spreken *in naam* van de andere bewoners alleen al omdat hij werd aangeduid om dit te doen (via een stemming bijvoorbeeld). En als hij hiertoe is aangeduid is dit normaal gesproken op grond van de kwaliteiten die hem onderscheiden van de andere wijkbewoners: bijna aristocratische kwaliteiten waardoor hij en niemand anders in staat is om een standpunt in te nemen over de gemeenschap en het algemeen belang³⁷.

Om representatief te zijn moet men er in het eerste geval uitzien als een modale burger, zo goed mogelijk op hem *lijken*. Maar in het tweede geval moet men, om de bewoners te kunnen vertegenwoordigen en in hun naam te spreken bewijzen dat men zich, door zeldzame kwaliteiten, *onderscheidt* van de wijkbewoners.

In de eerste benadering en we hernemen het voorbeeld, “over een groter sociaal en cultureel kapitaal beschikken dan het gemiddelde” is een teken van niet-representatief zijn; in een tweede benadering betekent “over een groter sociaal en cultureel kapitaal beschikken dan het gemiddelde” een voorwaarde om de andere te vertegenwoordigen en in zijn naam te spreken.

Deze dualiteit is de kern zelf van het klassieke vraagstuk van de politieke vertegenwoordiging en om die reden wegen er paradoxale eisen op de samenstelling van een “representatieve regering”. Wat nog meer verbaast is de manier waarop deze principes van de *representatieve regering* zijn overgenomen om de activiteiten van *participatieve vergaderingen op te vatten* en daarna te evalueren.

Men heeft getracht (en men tracht nog steeds) de participatieve democratie uit te bouwen volgens het model van de representatieve democratie en aan een dialoogdemocratie te sleutelen (X en Y spreken over A) vanuit procedures van een delegatiedemocratie (X doet een uitspraak over A in naam van Y). Nemen we bijvoorbeeld de termen die rechtstreeks zijn ontleend aan het lexicon van de afvaardiging en die men gebruikt om burgers te benoemen die actief zijn in de PCGO: “vertegenwoordigers van de bewoners”, “afgevaardigden van de bewoners”, enz.

Deze twee eerste manieren om te zien of de aanwezigheid van een wijkbewoner gegrond is (“is hij representatief?” en “is hij bevoegd om in naam van de anderen te spreken?”) in een PCGO hebben een absoluut noodzakelijke opvatting over de vertegenwoordiging gemeen.

Elk afzonderlijk doen ze ons geloven dat de geschiktheid en de bevoegdheid om te vertegenwoordigen onderdeel zijn van de *aard* van bepaalde personen: aan de ene kant degenen die de eigenschap hebben om voldoende op de andere wijkbewoners te lijken of,

integendeel, degenen die de eigenschap hebben om er zich voldoende van te onderscheiden. In beide gevallen is de kwaliteit van de vertegenwoordiging *a priori* omschreven en ligt ze vast: het heeft geen belang wat de burger zegt of doet op de PCGO, er is iets (zijn huidskleur, zijn levensstandaard, zijn diploma's,...) dat hem al dan niet representatief maakt.

fig. 11

	Doelstelling	Figuur
Representatief zijn	Zijn zoals de doorsnee-inwoner, praten als de doorsnee-inwoner	De willekeurige burger
Vertegenwoordigen	Zich onderscheiden van de doorsnee-inwoner, praten in naam van de inwoner	De burger afgevaardigde
vertegenwoordigen	Verslag uitbrengen van feiten, voorstellen en gebeurtenissen, spreken in plaats van andere inwoners	De burger-enquêteur

Er bestaat een derde meer pragmatisch concept over wat “vertegenwoordigen” kan zeggen en dat mijn voorkeur wegdraagt. Het definieert de representativiteit niet als een essentie, iets *wat men al dan niet is*. Het omschrijft evenmin de mogelijkheid om andere wijkbewoners te vertegenwoordigen als een bevoegdheid, een eigenschap, een voorbestemming, als iets wat men voor eens en altijd heeft verworven en iets wat de ene persoon *heeft* en de andere *niet heeft*. Het beschouwt de vertegenwoordiging eerder als een actie, als iets wat een burger in de PCGO *al dan niet doet*.

De vertegenwoordiging hangt dus af van min of meer bevoegde handelingen. Die bestaan niet zozeer uit *het woord nemen in naam* van de wijkbewoners maar uit *het woord nemen* voor de wijk, in de beide betekenissen die *spreken voor* heeft, nl. *spreken ten gunste van* en *spreken in de plaats van*.

Er kan verwarring ontstaan tussen een geval waar “vertegenwoordigen” betekent *spreken in naam van* en een ander geval waar het betekent *spreken in de plaats van*. Het gaat nochtans om verschillende dingen en het is net dit verschil dat het onderscheid maakt tussen een woordvoerder en een enquêteur bijvoorbeeld *.

* Zie [Een onderzoek instellen]

De woordvoerder beweert *te spreken in naam van*; de enquêteur voert elementen aan die spreken *in de plaats van*. De houding van de burger-enquêteur, als hij spreekt *voor* de wijk, kan als volgt worden uitgedrukt: “Ik deel u in de PCGO een aantal realiteiten mee uit de wijk en ook de besluiten van sommige bewoners voor zover deze realiteiten van de wijk niet voor zich spreken en voor zover deze bewoners niet zelf de verplaatsing hebben gemaakt.

Men vraagt me echter niet om dit te doen, ik spreek dus niet in hun naam”. Maar als in een vergadering de burger-afgevaardigde uitroept: «*Wij, de bewoners zijn ontevreden met dit en dat*», zal de burger-enquêteur, eerder bescheiden zeggen: «*Mijn buurvrouw, Mevrouw X maakt zich hierover zorgen zoals de Heer Y. Ikzelf heb dit opgemerkt*». Dan krijgt vertegenwoordigen een heel andere betekenis. Het gaat er niet langer om de afzonderlijke actoren van de wijk in een allesomvattend discours te laten verdwijnen: die rol van woordvoerder behoort toe aan de verkonzene! Het gaat integendeel om het rapporteren van feiten en de besluiten van anderen te doen verschijnen in een verslag.

Het gaat om “her-vertegenwoordigen”, d.w.z. *opnieuw vertegenwoordigen* op een openbare vergadering wat in andere omstandigheden aan de persoon voor de eerste keer werd *voorgelegd* (op straat, in een café...).

Het woord nemen voor de wijk, kan betekenen spreken in de plaats van de bewoners die niet op de vergadering aanwezig zijn, zoals we verslag uitbrengen over de bezorgdheden die ons zijn meegegeven door burens, kennissen, onbekenden enz.

Maar het woord nemen voor de wijk kan ook betekenen: spreken *in de naam van de wijk zelf*, in de plaats van al die mensen, van al die dingen en van al die fenomenen uit het dagelijkse leven die natuurlijk nooit aan het woord komen: *in de plaats van* baby's, *in de plaats van* dieren, *in de plaats van* bomen, *in de plaats van* beschadigde uitrusting, enz. Het betekent deze wezens opvoeren, deze dingen een gezicht geven en deze fenomenen een plaats toekennen op het democratische platform van de PCGO.

Umit, 46 jaar

Umit is draaier-monteur. 13 jaar geleden heeft hij, samen met zijn broer, Turkije ingeruild voor Brussel. Volgens hem is hij één van de eerste Turken die naar hier zijn gekomen en de enige die in de loop der jaren in deze “doorgangswijk” is gebleven. Bij zijn aankomst voelde hij zich een buitenlander in Turkije en een buitenlander in België, maar nu, na een moeilijke integratie–die vooral verband houdt met een lastig leerproces van de Franse taal–, voelt hij zich thuis. Hij is eigenaar van een huis en heeft kinderen en vrienden. Hij is sinds zijn aankomst in België lid van een gemeentelijke sportvereniging en is toegelaten in een PCGO in 2001. Hij is optimistisch voor de toekomst omdat er al goede veranderingen zijn doorgevoerd. “Het gaat goed nu, het is super... ik ben zeer tevreden. We zullen hier nog mooie dingen realiseren!” Als hij naar de PCGO ging was dit in het begin om te luisteren, om “alles te registreren”. Hij vond er dan plezier in om de evolutie van de verschillende projecten mee te delen aan de mensen uit zijn wijk die niet geloofden in de veranderingen. “Ze zeggen, dat kan niet, dat klopt niet... Maar telkens zien ze echt vooruitgang en zeggen ze: Ah?” Umit is stap voor stap een actieve vertegenwoordiger geworden voor de mensen van de wijk, vooral Turken. “Men zou zeggen dat ik in de wijk over hen waak! Zodra men me iets vraagt zeg ik: OK, ik zal het voorleggen!” Vandaag is hij minder gegeneerd om Frans te spreken dankzij de organisatoren die “echt naar hem luisteren” en de andere partners-bewoners van wie hij waardering voelt.

EEN ONDERZOEK INSTELLEN

In het vorige punt werd duidelijk dat een aanvaardbare en performante stem voor de deelnemende burger in de PCGO eruit bestaat om over te komen als “bescheiden enquêteur”³⁸ in plaats van afgevaardigde of woordvoerder van de wijkbewoners. Tijdens de vergadering zelf is het voor hen namelijk moeilijk om hun mening aan te geven of om uit te weiden over hun wijk. Ze wagen zich aan andere manieren van tussenkomen gericht op het meedelen van *inlichtingen*. Door verschillende aanwijzingen en gegevens over de wijk samen te brengen, door dingen uit te werken en voor te leggen aan de partners, slagen bepaalde deelnemende burgers erin om zichzelf een manier van spreken eigen te maken. Deze manier van spreken beïnvloedt het publieke debat, het vernieuwingsprogramma en de verschillende projecten op een andere manier. De uitwerking van deze rol kadert perfect binnen de oefeningen van de aangestelde actoren. Toch gebeurt dit op een totaal andere manier dan wanneer de bewoners hun best doen om de stedenbouwkundige partners of verkozenen na te bootsen.

Bij toepassing van dit onderzoek op de wijk zelf vormt het op de eerste plaats een aanvulling op de diagnose van het stedenbouwkundige bureau.

Zelfs al hebben de bewoners niet dezelfde wetenschappelijke bagage als de stedenbouwkundigen, toch kunnen ze perfect kleine onderzoeken uitvoeren en de resultaten ervan aantonen. Bovendien beschikken ze in dit opzicht over minstens twee voordelen die evenveel waard zijn als de kennis van de stedenbouwkundige expert: een *permanente functie* en een *gebruiks-bekwaamheid*. In zijn permanente hoedanigheid van wijkbewoner, kan de deelnemende burger andere dingen vaststellen dan de expert (vaststellingen rond het nachtleven de wijk bijvoorbeeld). Daarnaast bevatten zijn observaties ook een dichtheid en temporele diepgang die vreemd zijn aan het werk van het studiebureau (denk maar aan de deelnemers die hun foto's van de wijk bovenhalen, aan de mensen die hun beschrijvingen opschrijven in een schriftje, aan de mensen die allerlei dingen tellen, enz.) De gebruiksbekwaamheid van de bewoner – als geprivilegieerd gebruiker van de wijk – kan ook interessant zijn voor de stedenbouwkundige experts, vooral bij de projecten rond ruimtelijke ordening. Hierbij denk ik bijvoorbeeld – een voorbeeld ontleent aan een overleg buiten de Wijkcontracten om – aan de samenwerking van een stedenbouwkundig bureau en een vereniging van Brusselse skaters bij het ontwerp van het *skate park* aan het Ursulinenplein in het centrum van Brussel.

De esthetische en architecturale kwaliteit is onlosmakelijk verbonden met de gebruikskwaliteit. De ontwerpers kenden de jonge skaters dan ook onmiddellijk een specifieke kennis toe die ze daarna verwerkten in het project. Deze vorm van kennis houdt vooral verband met een “praktische reden” en met een “manier van doen” die onmiddellijk *zichtbaar* en dus deelbaar is. Om deel te nemen aan het ontwerp van het *park* moet een skater zich inderdaad niet engageren in een groot discours over het skateboard, hij moet zelfs geen advies geven (“ik vind dat de ruimte op die manier zou moeten ontworpen worden...”). Hij moet gewoon de manier van doen *beschrijven*, een idee geven van de sensaties waarnaar hij op zoek is en het type hindernissen en hoogteverschillen die nodig zijn beschrijven. Zou het dan anders moeten gaan voor de aanleg van meer klassieke openbare ruimtes? Vinden we niet overal dezelfde behoefte terug om een beroep te kunnen doen op en een beter begrip te kunnen hebben van deze gebruiksbekwaamheden?

Via dit onderzoek dat openstaat voor de burger zelf, worden de feiten (opnieuw) voorgesteld in de omstandigheden van een openbare vergadering. Deze vorm van onderzoek kan dan ook toegepast worden bij de research rond een openbaar voorwerp en bij de samenstelling van een algemeen belang. Het onderzoek zelf staat dan ook constant in een gespannen verhouding met de privileges van de plaatselijke verkozenen. Wij hebben opgemerkt dat de deelnemende burgers hun afwezige stem kunnen laten horen door hun veelheid en hun specificiteit en door de rol van tussenpersoon volledig op zich kunnen nemen (bij gebrek aan die van woordvoerder) in plaats van tegenover de verkozene te zeggen, “wij, de bewoners van de wijk, wij willen dit of dat” *. Dit is bijvoorbeeld het geval als een paar bewoners “straatinterviews” afnemen en de sfeer in de wijk rond het project in kwestie proberen op te meten vooraleer de resultaten ervan weer te geven in een werkgroep of een PCGO.

* Zie
[Vertegenwoordigen]

Deze onderzoeksactiviteiten kunnen het overlegproces rechtstreeks beïnvloeden. Bepaalde deelnemende burgers delen namelijk de bezorgdheid van de projectleider en de coördinator van het Wijkcontract in verband met de procedure en de organisatie. Het onderzoek bestudeert de regels rond “samen iets doen”, alsook de mogelijke overtredingen van deze regels. Ook voor wat het onderzoek betreft, moeten de deelnemende burgers zich kunnen verlaten op sporen, aanwijzingen, documenten en stukken die ze op de vergadering kunnen voorstellen ter staving van wat ze aanbrengen. Dat is onder andere ook het doel van de gedetailleerde verslagen van de vergaderingen. Dankzij die verslagen kan elke actor zich namelijk *meester maken van* een verslag en de aanwezige partners duidelijk *wijzen* op een procedurefout in plaats van gewoon aan te geven (“het proces lijkt me niet heel duidelijk en samenhangend te zijn”).

In de drie aangehaalde denkbeeldige situaties en in hun relatie met respectievelijk de stedenbouwkundige expert, de verkonzene en de projectleider blijkt dat dit onderzoek voor de deelnemende burgers een bescheiden, maar uiterst performant instrument is om de aandacht te vestigen op hun tussenkomst in de overlegstructuur en om *de waarheid* te kunnen aanhalen, net zoals de partners.

ZICHZELF TESTEN

Bij de meeste Wijkcontracten die we bestudeerd hebben, berusten de deelnemende burgers, de afgevaardigden van de bewoners, in de rol die hen werd toebedeeld (advies geven over wat hen werd voorgesteld, aanvullende informatie aangeven, toelichtingen vragen), of kiezen ze het hazenpad en verlaten ze de overlegstructuur³⁹. In het Wijkcontract Malibran in Elsene was dit niet het geval en dit leek ons dan ook een bijzonder interessante ervaring. De afgevaardigden van de bewoners die bij het overlegproces betrokken waren, zochten tijdens de volledige duur van het proces naar een meer actieve rol en naar een manier om hun situatie als deelnemende bewoner aan te kaarten. Tijdens deze zelftest werden de verborgen lagen en mogelijkheden van de rol die hen werd toebedeeld geleidelijk aan uitgediept. Eerst vermelden ze een reeks alternatieven voor de stadsvernieuwingprojecten voorgesteld door de verkozenen en de experts, daarna werden deze aangereikte alternatieven opzij gezet en tot slot uitten ze hun kritiek.

Als eerste stap formuleerden de afgevaardigden van de bewoners bij het Wijkcontract Malibran alternatieve voorstellen, nieuwe mogelijkheden en nieuwe opties. Dit deden ze op basis van een evaluatie van de projecten voorgesteld door het studiebureau. Naast het ontvangen van de voorgestelde informatie willen ze ook een rol spelen bij het zelf formuleren van uitdagingen.

Hun bijdrage worden vaak uitgedrukt in de vorm van verlangens, aspiraties (gebruik van het werkwoord «*willen*»), het gebruik van onrealistische uitdrukkingen (voorwaardelijke wijs + «*als*», «*misschien*») waardoor er impliciet een mogelijke verandering gesuggereerd wordt: «*Ik zou misschien een piste willen openen...*», «*Ik zou ook willen wijzen op het probleem rond...*», «*Ik weet niet of het haalbaar is, maar...*», «*Als men zo vriendelijk zou willen zijn om aandacht te schenken aan... , dan zouden we...*», «*Laten we aannemen dat we... zouden we dan niet kunnen... ?*». Deze tussenkomsten suggereren het bestaan van mogelijkheden en nodigen uit om ze eigen te maken. Bij het overleg worden de aangehaalde mogelijkheden weggenomen door verwijzingen naar de toekomst («*Dit soort vragen zouden we kunnen behandelen in de werkgroepen*»). Hoe verder het proces echter vordert, hoe meer de realiteit en de zekerheden van het programma naar boven komen, en hoe minder de pogingen tot het onder druk zetten van de mogelijkheden vat hebben op het overleg.

Bij deze sequenties waarbij de “gewone bewoners” niet langer tevreden zijn met hun “adviesbevoegdheid” over de inhoud die hen wordt voorgesteld, maar waarbij ze zelf wensen te voorzien in nieuwe kwesties en referenties, wordt de rol van afgevaardigde van de bewoners beperkt. Deze moeilijke onderhandelingen rond de autonome voorstelling van de legitimiteit van de “gewone burger” zullen geleidelijk aan plaats laten aan kritische tussenkomsten, geformuleerd als “een reactie op”.

Het is hoofdzakelijk door dit kritische regime dat de deelnemende burgers van het Wijkcontract Malibran geprobeerd hebben om hun positie in het tweede deel van het overlegproces uit te diepen. Uiteraard gaf dit problemen. Nu was er geen gefundeerde tussenkomst of een tussenkomst met een alternatief, maar kwam er gewoon kritiek die het voorstel ondermijnde, die het subjectieve standpunt van de spreker overtreft en die objectieve elementen, m.a.w. bewijzen, naar voren brengt. Bij het Wijkcontract Malibran, werden de drie mogelijke vormen van kritiek vaak op een gemengde manier gebruikt door de afgevaardigden van de bewoners.

Ten eerste werd de technische kwaliteit van de voorgestelde projecten in vraag gesteld. Dit is bijvoorbeeld het geval als een afgevaardigde op een technische manier ingaat tegen de keuze van de experts om krotten te renoveren. Volgens hem zijn ze namelijk niet te renoveren. Dit is ook het geval als een inwoonster kritiek geeft op een project voor de aanleg van een groenzone. Ze geeft aan dat de scherpe helling van het terrein ervoor zal zorgen dat dit geen groenzone zal worden, maar eerder een “skipiste” (sic.). Dergelijke tussenkomsten en de bondige antwoorden waartoe ze aanleiding geven vormen een probleem voor kritiek binnen een “gebied”, hier het technische gebied, dat reeds bezet is en beheerd wordt door de anderen (de stedenbouwkundige experts). Bovendien blijft het een vreemd gebied voor de deelnemende burger. Als we ons diagram erbij nemen *, dan biedt de rol van de afgevaardigde van de bewoners hem niet de kans om de technische verwijzingen tegenover de expert in zijn voordeel te gebruiken. Het is namelijk niet zijn “vakgebied”. Als hij deze referenties wenst te verwoorden, dan dreigt hij te stamelen door een

gebrek aan woordenschat en grammatica van een vooraf opgesteld technisch “discours”. Als hij zich ondanks alles wenst uit te drukken als een expert, dan zal de “stijl” hem ontbreken. Hier stelt zich het probleem van de *discipline*, beoogt als regeling voor het – hier technische – discours⁴⁰ en waarbij het onderscheid gemaakt wordt tussen wat binnen een discursieve orde, goed of slecht klinkt, waar of onwaar is.

Een burger die spreekt kan zelfs bestempeld worden als gek. Dit was bijvoorbeeld het geval toen in een overlegcommissie buiten het Wijkcontract Malibran een oude man zich verzette tegen het verderzetten van het restaurant van zijn buurman. Tijdens de vergadering haalt hij zijn “overzicht met geuren” (gedurende een jaar “telde” hij de storende geuren afkomstig uit het restaurant van zijn buurman) boven en dit leidt tot algemene hilariteit. Het is uiteraard moeilijk om een olfactorische storing aan te tonen als de technische expertise niet erkent dat men “geuren kan tellen”. In dit geval is het interessant dat laboratoria zich onlangs gebogen hebben over de mogelijkheid om geuren op te tekenen (meer bepaald hun frequentie) op basis van olfactometrische ⁴¹ toestellen. Vooraleer deze toestellen op punt gezet zijn en vooraleer ze het wetenschappelijke discours kunnen ondersteunen, proberen mensen, zoals meneer hier, de hinder te objectiveren. Vaak is dit in hun nadeel en lopen ze het risico om geridiculiseerd te worden in het openbaar. Over het algemeen werd de aanspraak op een technische kritiek van de bewoners en de vertegenwoordigers van de verenigingen snel afgevoerd.

* Zie [Begrijpen]

* Zie
[Bij zijn rol blijven]

Ten tweede konden de deelnemende burgers van het Wijkcontract Malibran kritiek leveren door hun publieke rol en hun verantwoordelijkheid als afgevaardigden te benadrukken; door te laten zien dat ze niet de enigen waren die zich verzetten tegen de voorziene projecten van het studiebureau en de verkozenen. Deze vorm van kritiek steunt op de driehoeksverhouding tussen de aanwezige gesprekspartners en de afwezigen, een “algemene andere”, de “wijkbewoners”, de “mensen”. Deze legitimiteit als “afgevaardigde van de bewoners” geeft een zeker gewicht aan hun weigering van een project. Dit proberen ze niet enkel te bereiken door zelf elke beschuldiging van navelstaarderij te weerleggen («*Luister, ik spreek niet enkel voor mijn straat...*»; «*De mensen willen niet weten van die lift*»), maar verrassend genoeg ook door zich collectief hun rol van afgevaardigden toe te eigenen, alsook de rol van vertegenwoordigers van de burgermaatschappij die, tijdens de debatten, meer en meer naar voren komt door een *Wij* («*Wij, de bewoners en de verenigingen, we hebben geprobeerd om...*»). Zoals tijdens de pogingen om technische kritiek te uiten, die afgewezen werden door de stedenbouwkundige experts en de projectleider, dringen de afgevaardigden van de bewoners binnen in het “vakgebied” van de verkozenen, de burgemeester in het bijzonder, door een openbare, burgerlijke kritiek uit te werken op basis van het algemeen belang. Tijdens een onrustige vergadering zal de burgemeester zich erop toeleggen dit collectief hun status te ontnemen. Bij de uiting van een *Wij* bij de deelnemende burgers en verenigingen bij het Wijkcontract, vraagt hij «*een beetje afstand en bescheidenheid*» bij de weergave van «*meningen die niet representatief zijn voor alle wijkbewoners*». Door zich te verenigen kunnen de plaatselijke burgers concurreren met de officiële vertegenwoordigers, het Schepencollege. Bovendien zijn

ze reeds meer dan de “simpele bewoners” en de “gewone burgers” tot wie de PCGO zich zou willen richten *. De PCGO verwelkomt een hoop enkelingen («*iedereen is welkom bij de PCGO*») en persoonlijke meningen; de opzet van een collectieve burgerlijke tussenkomst wordt er moeilijk erkend.

Voor de deelnemende burgers bleek de laatste manier van kritiek het meest succesvol en relevant op interactioneel vlak. Door deze vorm van kritiek tasten de deelnemers minder rechtstreeks de prerogatieven van de vastgestelde rollen (die van de stedenbouwkundige expert, die van de verkozene) aan. Deze laatste manier zal een eerder *procedurele* vorm van kritiek verkennen. Na een krachtig bewijs waarbij de verkozenen ervoor kiezen om niet toe te geven aan de aanvragen tot wijziging van het programma, verdwijnen ze lange tijd uit de overlegstructuur, net als het studiebureau. De commissie van het Wijkcontract heeft voortaan niet direct vat op de uitwerking van de projecten. De leemte wordt echter opgevangen door de deelnemende burgers die ernaartoe komen om, via het voorzitterschap van de vergaderingen, de overlegstructuur omgevormd tot een soort rechtbank voor onheusheden en procedurefouten te controleren. De deelnemende bewoners en verenigingen testen zichzelf, «*zoeken hun plaats*» ⁴² en vormen uiteindelijk een soort crisiscomité, een morele garantie voor beleefdheid en collectieve basisregels die onderzoek voert en eist van de overheden dat ze zich verantwoorden.

Bij de kenmerken van de rol van de bewoner tijdens de vergadering moeten we tot slot even stilstaan bij het fundamentele *gebrek aan comfort* waaraan hij blootgesteld wordt door zijn zwakke politieke functie, opkomend en zonder mandaat, en vervolgens door de nodige *leerprocessen* die deze functie met zich meebrengt.

In het kader van de recente participatieve instellingen bestaan er geen uitgewerkte modellen om de politieke rol van de bewoner te verstevigen. Het is een rol die moet je ontdekken, onderhandelen, veroveren in real time tijdens de overlegvergaderingen en die sterk afhankelijk is van de prestaties van de meer gevestigde actoren van de PCGO zoals de burgemeester, de technische expert, enz. Gevangen in een reeks tegenstrijdige bevelen schippert de deelnemende burger constant tussen een reeks onhoudbare posities. Enerzijds maakt de retoriek van het Wijkcontract hem tot centrale actor; anderzijds beperkt de praktijk hem tot een positie in de marge, haast passief. Enerzijds vraagt men om zich te concentreren op de toekomst van de wijk, anderzijds verbiedt men hem om op een betrokken manier te reageren. Enerzijds stelt men hem aan in de PCGO als afgevaardigde van de bewoners van de wijk, anderzijds zegt men hem dat hij enkel zichzelf vertegenwoordigt. Enerzijds wil men iemand jong en/of allochtoon; anderzijds, verwacht men dat hij het Frans meester is, alsook de grammatica en de manier van reageren bij een openbare tussenkomst. Enerzijds, moet hij verder kijken dan de hoek van zijn eigen straat, moet hij reflecteren over de volledige wijk; anderzijds verwijt men hem de intellectueel uit te hangen. Enerzijds moet hij de technische en administratieve gespecialiseerde woordenschat beheersen die constant aan bod komt bij de uitwerking van de projecten;

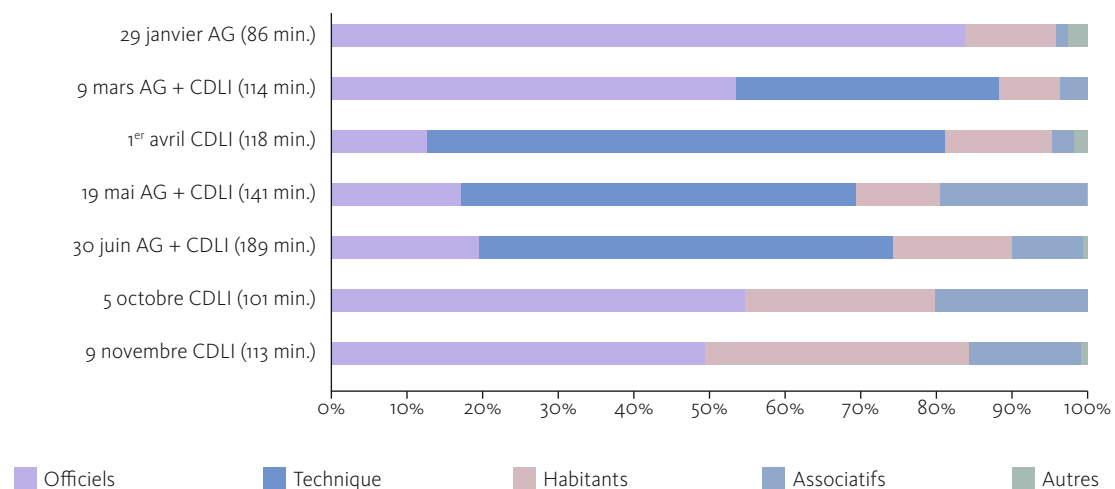
anderzijds vraagt men hem om zichzelf niet te zien als een intellectueel. Enerzijds moet hij de belangrijke gespecialiseerde technische en administratieve woordenschat beheersen die voortdurend aan bod komt bij de uitwerking van de projecten; anderzijds vraagt men hem om zichzelf niet te zien als architect – expert. Hierbij willen we de fout niet in de schoenen schuiven van de gemeentelijke overheid of het studiebureau – het beeld van de deelnemende burger als propositieve politieke actor is op zich uiterst problematisch. We willen eerder de aandacht vestigen op de vindingrijke instabiliteit waarbinnen de bewoner evolueert. Zonder een duidelijke definitie, staat hij constant klaar om zijn rol in vraag te stellen naargelang de bewegingen en de standpunten van de andere actoren. Het is zeker en vast wenselijk dat deze capaciteit om te evolueren in het ongemak, om de last en het risico van de tussenkomst te ondervinden – het risico bijvoorbeeld om gezichtsverlies te lijden in het openbaar – andere actoren kan inspireren.

Deze oncomfortabele situatie vermelden is op zich niet voldoende. Zichzelf testen komt voor de deelnemende burger niet neer om op een onsamenhangende manier zaken te bespreken met het ongemak dat de participatieve instelling hem toebeedeeld. De *herhaalde* praktijk van de PCGO en de AV, het feit dat hij *regelmatig* allerlei probleemsituaties moet trotseren en overtreffen, bieden hem de mogelijkheid om te leren, gewend te worden en te evolueren. Deze leerprocessen rond de woordenschat en grammatica van de inspraak voeden zijn zoektocht naar een rol en een plaats om te houden. De vaak gebruikte termen van inspraak “proces” of van participatieve “dynamiek” krijgen vaak betekenis als we het parcours of de carrière van een bewoner in de PCGO bekijken.

Bij het woord “carrière” kunnen we natuurlijk een gevaar zien opdoemen, een extra afwijking waarvoor de bewoners en de mensen verantwoordelijk voor de inspraak aandachtig moeten zijn: de mogelijke professionalisering van de deelnemers die op een bepaalde manier “professionele burgers” worden. Op die manier moeten de leerprocessen vastgesteld via de inspraak niet gestalte krijgen in de vastgestelde standpunten of rollen, maar moeten ze de zelftest tijdens de vergadering voeden.

Als deze leerprocessen zich vormen via de test, dan vergt de test op zich bepaalde leerprocessen. Zo kan het bijvoorbeeld gaan over leren het woord nemen, over meer frequente tussenkomsten durven te ontwikkelen en over zwaarder door te wegen op de discussiestructuur. Als we ons opnieuw baseren op het voorbeeld van het overlegproces bij het Wijkcontract Malibran, stellen we in figuur 12 vast dat de tussenkomsten van de deelnemende burgers en verenigingen in de PCGO-vergadering niet stoppen met groeien tijdens de vergaderingen als we kijken naar de spreektijd van de partners (experts en verkozenen). Daarbij wordt langzaam maar zeker gezorgd voor de nodige voorwaarden voor de dialoog en de ontdekking van een te spelen rol, hier een kritische rol.

fig. 12 Répartition du temps de parole selon la catégorie d'intervenants
(Contrat de quartier Malibran, Ixelles, 2004)

Nota's

¹ Jean-Louis Genard, 1999, *La grammaire de la responsabilité*, Paris, Editions du Cerf.

² Mathieu Berger, 2008, "Répondre en citoyen ordinaire. Pour une étude ethnopragmatique des compétences profanes", *Tracés*, n°15, Lyon.

³ Vooral: Jean-Louis Genard, 2007, "Capacités et capacitation. Une nouvelle orientation des politiques publiques?", in Fabrizio Cantelli et Jean-Louis Genard, uitg., *Action publique et subjectivité*, Paris, L.G.D.J. (Maison des Sciences de l'Homme).

⁴ De begrippen "burgerlijke context" en "burgerlijke praktijken" die zich geenszins beperken tot de activiteiten van het geïnstitutionaliseerde openbare debat zijn op punt gesteld door: Nina Eliasoph, 1998, *Avoiding Politics. How Americans Produce Apathy in Everyday Life*, Cambridge, Cambridge University Press; Nina Eliasoph, 2003, "Publics fragiles: Une ethnographie de la citoyenneté dans la vie associative", in Daniel Cefaï en Dominique Pasquier, uitg., *Les sens du public. Publics politiques, publics médiatiques*, Paris, PUF, p. 225-268.

⁵ Mathieu Berger, 2003, *Citoyenneté active en cadre institutionnel. Les logiques d'un engagement*, Rapport de fin d'études, Diplôme d'Etudes Approfondies (DEA) en sciences sociales, Université Libre de Bruxelles, 82 p.

⁶ De categorie van de *gewone aanhangers* hergroepeerde de mensen die eens louter uit nieuwsgierigheid de deur van een openbare vergadering hadden open gedaan en nadien af en toe terugkwamen en dan de PCGO lieten voor wat het was toen het « *tot niets leek te dienen* » of toen ze voelden dat ze hadden « *afgehaakt* » en dat ze niets meer begrepen « *van wat de bedoeling was* ».

⁷ Deze categorieën werden in het leven geroepen door de typologie van Albert Hirschman over de manieren van reageren op ongenoegen (*voice*: protest, *loyalty*: loyaliteit, *exit*: afvalligheid) te combineren met de typologie de Florence Passy met betrekking tot het profiel van mensen die betrokken zijn in solidariteitsorganisaties in Zwitserland (activisten, deelnemers, leden). Het heeft geen nut om te dieper in te gaan op die vraag, maar deze categorieën lijken me vandaag wat verregaand. Hier zijn de twee referentiewerken: Albert Hirschman, 1970, *Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states*, Cambridge,

Harvard University Press; Florence Passy, 1998, *L'action altruiste. Contraintes et opportunités de l'engagement dans des mouvements sociaux*, Genève, Droz.

⁸ Michel Callon, Pierre Lascoumes en Yannick Barthe, 2001, *Agir dans un monde incertain. Essai sur la démocratie technique*, Paris, Le Seuil.

⁹ Bruno Latour, 2006, *Changer de société, refaire de la sociologie*, Paris, La Découverte.

¹⁰ "Autrui généralisé" is een concept dat essentieel is voor de theorie van interactionisme van de vermaatschappelijking die is ontwikkeld in de jaren 1920-1930 door G.H. Mead en vervolgens weer opgenomen door de stroming van symbolisch interactionisme. Zie de verzameling teksten: George H. Mead, 2006 (1964), *L'esprit, le soi et la société*, nieuwe vertaling door Daniel Cefaï en Louis Quéré, Paris, PUF (Lien social).

¹¹ Let wel dat deze werksituaties van het team van het studiebureau de neiging hebben om openbaar te worden vanaf het ogenblik dat *mensen van buitenaf* (de auteur en de fotograaf van dit boek bijvoorbeeld) naar hun kantoren gaan om hun manier van werken te bestuderen, te observeren, nota te nemen, foto's enz.

¹² Dominique Cardon, Jean-Philippe Heurtin en Cyril Lemieux, 1995, "Parler en public", *Politix* 8 (31), p.5-19.

¹³ Over deze vraag van de aristocratische logica van de stem en de representatieve democratie: Bernard Manin, 1994, *Principes du gouvernement représentatif*, Paris, Flammarion (Champs), 313 p.

¹⁴ Voor de kritieken op een participatieve democratie gebaseerd op de expressieve prestatie, zie vooral de volgende artikels en werken: Robert Futrell, 2002, "La gouvernance performative", in Blondiaux L. & Sintomer Y. (uitg) *Démocratie et deliberation*, *Politix* 15 (57), p.147-165; Marion Iris Young, *Inclusion and Democracy*, Oxford University Press.

¹⁵ Dominique Cardon, Jean-Philippe Heurtin en Cyril Lemieux, 1995, "Parler en public"..., geciteerd artikel.

¹⁶ In een voormalig en dikwijls geciteerd artikel, gaf Shelly Arnstein de principes en de categorieën prijs van zo'n schaal van inspraak. Shelly Arnstein, 1969, "A Ladder of Citizen Participation", *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. 35, No. 4, p. 216-224.

¹⁷ In een zoekactie met de deelnemers voor ruimte voor dialoog voor daklozen in Charleroi, hebben we (ik werkte toen nog bij de vereniging Periferia) de publicatie de titel meegegeven "Une *parole partagée* pour avancer contre la pauvreté" na een suggestie van een dakloze deelnemer (Mathieu Berger, Patrick Bodart en Loïc Géronnez, *Une parole partagée pour avancer contre la pauvreté*, geschreven in samenwerking met de deelnemers aan "Parlons-en" in Charleroi, Brussel, Periferia.). Achteraf beschouwd zie ik die titel als bijzonder gepast: het was niet de bedoeling om tot initiatieven aan te zetten of een beleid te beïnvloeden, maar veeleer een "stem" te geven *met enkel de bedoeling ze te doen horen en een collectief gehoor te zoeken*. Bij dit soort initiatief lijkt de *collectieve gedachte* ondergeschikt aan een gewoon *collectief van de gedachte*. Zie voor andere gelijkaardige zoekacties het programma en de internet site "Capacitation citoyenne" (www.capacitation-citoyenne.org). De vele beschikbare folders bewijzen duidelijk de opvatting dat de actieve inzet van de politiek en van het openbaar debat in het teken van *verdeling, ontmoeting, uitwisseling* (...), als dragers van individuele en collectieve activator.

¹⁸ Over het begrip "onderwerp meervoud": Margaret Gilbert, 2003, *Marcher ensemble. Essais sur les fondements de la vie collective*, Paris, PUF.

¹⁹ Zie voor dit besluit: Mathieu Berger & Margarita Sanchez-Mazas, 2008, "De stem van de dakloze. Des usages sociaux du jeu démocratique dans des Espaces Dialogue en Belgique", dans Jean-Paul Payet, Frédérique Giuliani en Denis Laforge, uitg, *La voix des acteurs faibles. De l'indignité à la reconnaissance*, Rennes, Presses de l'Université de Rennes.

²⁰ Dominique Cardon, Jean-Philippe Heurtin en Cyril Lemieux, 1995, "Parler en public"..., geciteerd artikel.

²¹ Over het begrip en de inzet voor een "technische democratie", lees: Michel Callon, 2003, "Quel espace public pour une démocratie technique?", in Daniel Cefaï en Dominique Pasquier, *Les sens du public. Publics politiques, publics médiatiques*, Paris, PUF; Michel Callon et alii, *Agir dans un monde incertain...*, geciteerd werk; Bruno Latour, 1999, *Les politiques de la nature. Comment faire rentrer les sciences en démocratie*, Paris, La Découverte.

²² Het begrip “kadrering” (*framing*) en de procedure die er in bestaat om een activiteit te “kadreren” wordt zowel opgevat als een beredenerende *productie* van nieuwe kaders zoals *ontvangst*, interpretatie, begrip en gebruik van deze kaders. Zo “kaderen” de verkozenen, de projectleiders en de stedenbouwkundige experts iets als ze bij het begin van de vergadering de nodige elementen aanvoeren voor een discussie over de Wijkcontracten (zie het overeenkomstige punt in het begin van het boek). En anderzijds “kaderen” de deelnemers die het woord nemen in de PCGO of in de A.G. zelf hun onderwerp als ze, door het te verwoorden, rekening houden met de contextuele elementen die de organisatoren hebben benadrukt in het begin van de vergadering.

²³ Luc Boltanski en Laurent Thévenot, 1991, *De la justification. Les économies de la grandeur*, Paris, Gallimard.

²⁴ Soms is dit “buiten spel” zetten van een deelnemer niet enkel symbolisch maar ook efficiënt. Zo raadde men in Schaarbeek een deelnemer die zich schuldig gemaakt had aan racistisch taalgebruik, aan ontslag te nemen na een stemming waarbij de leden van de PCGO zich unaniem uitspraken over zijn uitsluiting.

²⁵ Voor meer verregaande analyses over deze vraag over de verhouding tot de tijd van het project in de openbare discussies, zie vooral: M. Berger, F. Delmotte, J. Deneffe & A. Touzri, 2008, “Voix et voies de la Gare de l'Ouest. Aperçus d'une expérience d'urbanisme participatif”, in F. Delmotte en M. Hubert, uitg., *La Cité Administrative de l'Etat à la croisée des chemins. Des enjeux pour Bruxelles et pour l'action publique*, Les Cahiers de la Cambre, Bruxelles, Editions de la Lettre Volée.

²⁶ Dit domein van de techniek en het functionele komt overeen met de “industriële wereld” in *De la justification* van Boltanski en Thévenot.

²⁷ Michel Callon, Pierre Lascoumes en Yannick Barthe, 2001, *Agir dans un monde incertain...*, geciteerd werk.

²⁸ Erving Goffman, *Les relations en public*, Paris, Editions de Minuit.

²⁹ Sinds de werken van Austin over pragmatische linguïstiek maakt men het onderscheid tussen de *locutoire dimensie* van een tekst (wat de tekst “vertelt”) en de *illocutoire kracht* (het effect van deze tekst, wat die “aanricht”). Zie: John Austin, 1962, *How To Do Things With Words*, Oxford, Clarendon Press.

³⁰ Isaac Joseph, 1989, “Erving Goffman et le problème des convictions”, Isaac Joseph, uitg., *Le parler frais d'Erving Goffman*, pp. 13-30.

³¹ Daniel Cefai, 2002, “Qu'est-ce qu'une arène publique? Quelques pistes pour une approche pragmatiste”, Daniel Cefai en Isaac Joseph (dir.), *L'héritage du pragmatisme*, La Tour d'Aigues, Éditions de l'Aube, p. 51-82.

³² Erving Goffman, *Les relations en public*, geciteerd werk.

³³ Albert Ogien, 2007, *Les formes sociales de la pensée. La sociologie après Wittgenstein*, Paris, Armand Collin.

³⁴ Ik ontleen het voorbeeld van het Engelse accent aan Erving Goffman, 1981, “Radion Talk. A Study of The Ways of Our Errors”, *Forms of Talk*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, p. 197-327

³⁵ Mathieu Berger, 2008, “Répondre en citoyen ordinaire...”, geciteerd artikel.

³⁶ Jean-Paul Payet, Frédérique Giuliani en Denis Laforge, uitg., 2008, *La voix des acteurs faibles. De l'indignité à la reconnaissance*, Rennes, Presses de l'Université de Rennes.

³⁷ Voor een werk dat reeds een klassieker is over de begrippen vertegenwoordiging en representatieve regering: Bernard Manin, 1996, *Principes du gouvernement représentatif*, Flammarion.

³⁸ Isaac Joseph, 2007, *L'athlète moral et l'enquêteur modeste*, Paris, Economica, teksten verzameld en voorgesteld door Daniel Cefai.

³⁹ Dit artikel herneemt in een andere versie elementen voorgesteld in het onderzoeksrapport: Mathieu Berger, 2008, *Les pratiques participatives en Région de Bruxelles-Capitale: enjeux urbains et processus psychosociaux*, rapport final, Bruxelles, Prospective Research for Brussels.

⁴⁰ Deze notie van discipline als regelprocedure van de discours en de selectie van de deelnemers werd inderdaad geleend uit: Michel Foucault, 1970, *L'Ordre du discours*, Paris, Gallimard.

⁴¹ « A Arlon l'ULG a le nez fin », p.17, Le Soir van 17 mei 2008

⁴² Deze uitdrukking verwijst naar het feest met de titel “*Je Cherche Ma Place*” gestimuleerd in de marge van het Wijkcontract Malibran in september 2004 door een reeks bewoners en vertegenwoordigers van verenigingen – lid van de PCGO.

DEEL DRIE

Wijkcontracten
leren kennen:
voor een meer
doordachte inspraak

DEEL DRIE

Wijkcontracten leren kennen : voor een meer doordachte inspraak

Na een overzicht van de verschillende moeilijkheden waarmee de actoren van de wijkcontracten geconfronteerd worden, willen we nu perspectieven openen die zowel empirisch verankerd zijn, als vertaalbaar in concrete initiatieven.¹ Concreet denken we aan een overlegbeleid met meer samenhang, logica en reflectie, m.a.w. een beleid dat zichzelf evalueert en dat van zichzelf, de praktijken en ervaringen opgedaan in de voorbije vijftien jaar leert. Tijdens een workshop op 22 mei 2008 hebben we vragen of pistes ter discussie voorgelegd aan een panel van projectleiders, projectauteurs, gemeentelijke coördinatoren en gewestelijke ambtenaren. Op basis van deze vragen en piste bekijken we twee soorten perspectieven.

In de eerste plaats doen we enkele algemene voorstellen over de mogelijke *aanpassing* van het inspraakmechanisme in het Wijkcontract. Vervolgens komen er enkele perspectieven aan bod die eerder gericht zijn op de *verbetering* van het huidige inspraakmechanisme. Hierbij kijken we ook naar verschillende kwesties rond reglementering, planning, animatie van de openbare discussie, alsook naar een kentering in de cultuur en het discours.

NAAR VERNIEUWDE OVERLEGPRAKTIJKEN

Hierbij kijken we eerst naar een aantal mogelijke veranderingen of aanpassingen van de inspraak- en overlegpraktijken bij de Wijkcontracten in Brussel. Deze suggesties zijn gebaseerd op de bedenkingen die reeds aangegeven werden in de eerste twee delen van het boek en waarbij we vaststelden dat bepaalde opgaven fundamenteel beknot waren door de basisprincipes van de openbare dialoog niet na te leven.

De opgaven opnieuw in evenwicht brengen: inzetten op vertrouwen en erkenning

Alle mensen die aan een Wijkcontract deelnemen, beroepspoliti en stadsexperts enerzijds, gewone burgers en leken anderzijds, bevinden zich in de openbare discussie onvermijdelijk in een asymmetrische verhouding. In tegenstelling tot wat anderen hierover denken, lijkt het ons niet bijzonder relevant dit principe in vraag te stellen. De asymmetrie van deze verhouding houdt voor de verplichtingen van deze twee types deelnemers verschillende soorten vereisten in, en brengt, voor de respectievelijke tussenkomsten, verschillende soorten *voorwaarden voor succes* met zich mee. In de inleiding van dit boek werd voorgesteld dat de tussenkomsten van verkozenen en experts eerder een zeker *vertrouwen* vanwege hun gesprekspartners vergen, en dat de tussenkomsten van de deelnemende burgers eerder nood hebben aan een zekere *erkenning* vanwege hun gesprekspartners. Ons onderzoek van de Wijkcontracten heeft ons echter geleerd dat, ook al zijn er talrijke gevallen te vinden waarbij burgers zich er openlijk toe verbinden vertrouwen te stellen in de mensen die verantwoordelijk zijn voor de inspraak, de kwestie van de erkenning door de verkozenen en experts van hun

capaciteiten om zich in het openbaar uit te spreken over thema's rond stadsvernieuwing toch zeer problematisch blijft.

Het is niet altijd gemakkelijk – en zelfs niet altijd wenselijk – de *vaardigheden* van de mensen die zowel als deelnemende burgers en als niet-specialisten aanwezig zijn, te erkennen. Er bestaan zeker en vast een hele reeks voorbeelden waar dergelijke “weigeringen van erkenning” gerechtvaardigd blijken. Wanneer een burger zich bijvoorbeeld, in plaats van een verkozenen, wenst uit te drukken in naam van alle wijkbewoners of wanneer een leek, in plaats van een expert, probeert dieper in te gaan op louter technische kwesties. We mogen echter niet vergeten dat vertrouwen stellen in de verantwoordelijke actoren voor de deelnemende burger misschien net zo moeilijk en net zo *riskant* kan zijn. Veel burgers die gemobiliseerd zijn in het kader van de Wijkcontracten zetten echter in op vertrouwen. Ze nemen het risico en dit betekent ook dat sommigen uiteindelijk ontgoocheld zullen zijn. Ook al kan de asymmetrie van de gehele verhouding niet volledig verdwijnen, toch kunnen de opgaven waartoe iedereen zich engageert in evenwicht zijn als de actoren verantwoordelijk voor de inspraak nog meer inspanningen doen en zich nog meer inzetten om de specifieke capaciteiten van hun burgerlijke gesprekspartners om te spreken over openbare kwesties en complexe problemen te erkennen.

Van een vertegenwoordigingslogica naar een onderzoeksgerichte aanpak

De grote moeilijkheid om de burgerstemmen te erkennen in de overlegde en besproken planning van een Wijkcontract is te wijten aan het feit dat de inspraak ondergeschikt is aan een *vertegenwoordigingslogica*. Dit geeft aanleiding tot een aantal onduidelijkheden en tegenstrijdigheden. Zo vraagt men zich enerzijds bezorgd af of de “afgevaardigden van de bewoners” wel “representatief” zijn voor de bevolking van de wijk, terwijl men hen er anderzijds op wijst dat ze slechts zichzelf vertegenwoordigen in de Plaatselijke Commissie voor Geïntegreerde Ontwikkeling (PCGO). Wanneer ze slechts zichzelf vertegenwoordigen en niemand anders, zal er met hen geen rekening worden gehouden als ze het woord nemen omdat ze een te persoonlijk, subjectief of egoïstisch standpunt innemen. De deelnemende burgers dienen zich op die manier voortdurend kwetsbaar proberen op te stellen als ze het woord nemen, omdat ze steeds opdringerig kunnen overkomen ten opzichte van de voorrechten van de verkozen partners, stedenbouwkundigen, ambtenaren of gespecialiseerde verenigingen. Deze laatsten, de sterke actoren in de inspraak, treden meestal *in vertegenwoordiging* op: ze voeren het woord op basis van attributen (vaardigheden, titels, statuten, kennis,...) die buiten de openbare overlegsituaties vallen en die tijdens deze ontmoetingsmomenten niet fundamenteel in vraag kunnen worden gesteld. Er is echter alleen zinvol overleg mogelijk als deze sterke actoren bereid zijn om hun *attributen aan de kant te zetten* in discussiesituaties, om ze bespreekbaar te maken. Zo dient de deskundigheid van de stedenbouwkundige (een hoe-danigheid die van hem de expert voor de technische thema's van de discussie maakt) bijvoorbeeld kunnen worden onder-

zocht op basis van de kwaliteit van zijn tussenkomsten en handelingen. Hij kan er niet eens en voor altijd aanspraak op maken, zonder rekening te houden met het resultaat van zijn handelingen. Hetzelfde geldt grotendeels voor de verkozenen. Niemand zal natuurlijk zeggen dat ze tijdens de vergadering alleen zichzelf vertegenwoordigen. Zij zijn de legitieme vertegenwoordigers van de bevolking op grond van een democratische verkiezingsprocedure. Deze “bereidheid om te vertegenwoordigen”, die door hun gesprekspartners dient te worden erkend, is echter niet ongenaakbaar voor wat hun doen en laten betreft.

Voor de sterke actoren in deze processen gaat het erom een inspanning te doen om de bijdragen van de bewoners opnieuw in overweging te nemen en te erkennen, maar vooral ook om de rol die ze ontleen aan hun vertegenwoordigingsbevoegdheid en technische kennis in vraag te stellen en voortdurend heruit te vinden. Het democratische project heeft eerder nood aan nieuwe goodwill en vaardigheden bij de burgers en politici dan aan wonderoplossingen. Deze nieuwe goodwill en vaardigheden kunnen op die manier misschien doorheen de kentering van een inspraak- en adviesmodel naar een inspraak- en overlegmodel worden bekeken (zie verderop), en een overgang van een logica van zelfvertegenwoordiging naar een zich eigen maken van een houding van zelfbeproeving. Dit plan dient niet uit te monden in een soort rechtstreekse democratie, een soort utopie waar de welwillende bewoner de macht van de stoute burgemeester afneemt, maar eenvoudigweg in een project dat een dergelijke experimentele aanpak veralgemeent onder alle aanwezige politieke en technische actoren.

Een uitbreiding of een herdefiniëring van het referentiesysteem?

De mogelijkheid tot uitbreiding van het referentiesysteem, evenals van de bekommernissen die in de Wijkcontracten uitgedrukt, vastgesteld en behandeld worden, is een delicate kwestie. Momenteel richt het overleg zich vooral op de huisvestingsproblematiek en wordt er weinig plaats gelaten voor betrokkenheid vanwege actoren die niets met deze problematiek te maken hebben. Bovendien zijn de projecten van “luik 5” die bijdragen aan een betere sociale samenhang in de wijk beperkt door het kader van de socio-economische initiatieven (opnieuw activeren van niet-werkenden). Dit beperkt dan het referentiesysteem van deze thematiek van “sociale samenhang”. Ook al is het enerzijds goed vast te stellen dat de gewestregering het instrument van de Wijkcontracten een precieze invulling wil geven die samenhangt met een sterk huisvestings- en tewerkstellingsbeleid, we kunnen alleen maar constateren dat, gezien de huidige stand van zaken, het referentiekader van het Wijkcontract zorgt voor een verzwakking van de burgers die inspraak willen in de toekomst van hun wijk en de heropleving ervan op een andere manier dan via huisvesting en socio-economische projecten. Sinds 1994 is het gemiddelde budget voor projecten van “sociale samenhang” steeds verder gestegen. Is er reden om het kader van luik 5 en de definitie van een initiatief van “sociale samenhang” te herzien?

Met het oog op de mogelijke uitbreiding van het referentiesysteem van het Wijkcontract en de openstelling van de discussie voor verschillende betekenissen van wat een “rechtvaardige stad” of een “goede stad” kan zijn, is het ook mogelijk een herdefiniëring van de inspraak voor te stellen voor bekommernissen die op een meer rechtstreekse manier toegankelijk zijn voor de meeste deelnemende burgers. De projecten rond de vernieuwing van huisvesting dienen toch niet tot in de kleinste details besproken te worden in een ruime openbare discussie, als ze ook kunnen worden ontwikkeld door een klein aantal technische experts? Zou het niet beter zijn het beleidswerk van de deelnemende leken te richten op de kwesties van het huidige luik 4 en 5 van het Wijkcontract, namelijk de “openbare ruimtes” en de “sociale samenhang”? Naast een kostbare tijdwinst bij het verloop van openbare vergaderingen die vaak gewijd zijn aan het moeizaam doornemen van de vorderingen in de talrijke huisvestingsoperaties, zou een dergelijke herdefiniëring van de discussiethema’s het mogelijk maken deze kwesties die de deelnemende burgers na aan het hart liggen, grondig te bespreken.

De kwestie van taal en “uitrusting” van de tussenkomsten

Voor deze belangrijke kwestie rond taal en hoorbare uitdrukingswijzen tijdens de inspraakvergaderingen van het Wijkcontract, willen we wijzen op een aanbeveling die ons essentieel lijkt: het zou er om gaan de gewone burgers, afgezien van een mening over waarden, toe te laten zich te uiten over feiten en gegevens en bewijzen naar voor te brengen; en omgekeerd de stedenbouwkundigen toelaten om zich niet te beperken tot het optekenen van deze feiten en bewijzen. Momenteel bevinden de deelnemende burgers zich in een voortdurende staat van “onzekerheid om het woord te nemen”. Ze hebben tijdens de inspraakvergaderingen moeite om relevante voorstellen te formuleren naar de vertegenwoordigers van de politieke en wetenschappelijke instanties toe. Deze onzekere toestand is eigen aan een proefondervindelijke opvatting van de democratische praktijk. Als we deze proefondervindelijke logica uitbreiden naar de uiteenzettingen van de experts, stellen we hen ook bloot aan een dergelijke onzekerheid om het woord te nemen, en zullen zij mogelijks ook stamelen. Over het algemeen spreken de experts zich in de Wijkcontracten alleen uit over het resultaat van hun verzamelde gegevens en hun analyse van deze gegevens die werd uitgevoerd “in hun werkplek”, in het “laboratorium”. Als ze zich over deze elementen uitspreken, dan doen ze dit steeds via grootse uitzettingen en Powerpoint-presentaties. Zouden we niet kunnen overwegen de expert een plaats te geven aan de gesprekstafel in plaats van er een afzonderlijke actor op een voetstuk van te maken?

De analyse van bepaalde technische gegevens daarentegen zou kunnen plaatsvinden tijdens openbare vergaderingen waarbij de uiteenzettingen van de experts meer omkeerbare ontwerpen en plannen zouden bevatten dan de gebruikelijke binnenshuis voorbereide projecten die verpakt in een Powerpoint-presentatie tijdens de vergadering aan de man gebracht worden.

Omgekeerd zouden de tussenkomsten van de burgers er baat bij hebben om meer *onderbouwd* naar voren te komen. Experts komen over het algemeen te sterk “gewapend” naar een vergadering, terwijl burgers vaak “volledig naakt” (in de figuurlijke betekenis...) “met hun handen in hun zakken staan”. We stelden de rol vast die kwaliteitsdocumentatie in handen van burgers kan spelen. Deze documentatie stopten ze in mappen en ze maakten er tijdens de vergaderingen gebruik van om hun tussenkomsten te funderen met teksten, kaarten, gegevens... Welke andere voorwerpen, instrumenten en materialen kunnen de burger ondersteunen en ervoor zorgen dat hij kan deelnemen aan technische, administratieve en economische discussies? Hoe komen we tot een verdeling van het materiaal en de technologie?

De inspraakstructuur zou in deze denkbeeldige situatie eerder een openbare *workshop* zijn waar collectief kan worden gewerkt aan de ontwikkeling van projecten (en niet alleen aan de goedkeuring ervan). Dit voorstel zet ons ertoe aan om meer belang te hechten aan workshops en werkgroepen buiten de AV's en PCGO's en om dit belang officieel te bekrachtigen. Er zou niet alleen meer belang aan moeten worden gehecht, maar ook hun capaciteit om het werk op andere vlakken van het Wijkcontract effectief te stimuleren zou moeten worden herzien.

Van raadpleging naar overleg: een omwenteling in het proces

Eén van de belangrijkste uitdagingen voor de inspraak zal de komende jaren dus te maken hebben met de erkenning van de vaardigheden van de gewone burgers om zich uit te drukken op een *objectieve manier*, net zoals de experts (met betrekking tot technische voorwerpen) of de verkozenen (met betrekking tot burgerlijke voorwerpen). Het gaat er om de ontwikkeling van kritische burgers, die bewijzen leveren van wat ze naar voren brengen, mogelijk te maken en te ondersteunen door bewijzen te leveren van wat ze naar voren brengen. Op die manier zijn ze niet meer beperkt tot het uitbrengen van een advies of een mening over de projecten die aan hen worden voorgelegd zoals momenteel min of meer het geval is. Van raadpleging naar overleg overgaan zou in de eerste plaats inhouden dat de sequentie waarbij een groep actoren “A” een geheel van voorstellen ontwikkelt in een tijd “1”, om ze nadien voor te stellen in een tijd “2” aan een groep actoren “B”, dient te worden gewijzigd. In een ambitieuzer model raadpleegt “A” “B” niet meer, maar *overlegt* “A” met “B”, wisselen ze gegevens uit, delen ze bewijzen met elkaar en ontwikkelen ze samen voorwerpen. In dit model, waarnaar we ongetwijfeld evolueren, starten de activiteiten met deelnemende burgers en leken vanaf het begin van de uitwerking van het Wijkcontractprogramma, zelfs vóór de volledige uitwerking van het programma.

Om dit rechtvaardiger inspraakmodel te ontwikkelen, dient vooraf een moment te worden voorzien om de bewoners van de wijk die aan een overlegprocedure wensen deel te nemen, correct te mobiliseren, te informeren en naar hen te luisteren. Via de organisatie van “inspraakdagen” werden al interessante ervaringen opgedaan in een aantal Brusselse gemeenten: volledige dagen georganiseerd bij het begin van het proces die openstaan voor een breed publiek dat al de eerste informatie ontvangt en waarbij de openbare discussie op gang wordt gebracht *voor de eerste inspanningen van het studiebureau* en de eerste projectontwerpen. Deze verandering van het inspraakproces betekent een omwenteling. De veeleisende activiteit van formulering en publieke bespreking van de bekommernissen moet dan veeleer aan het begin van het proces plaatsvinden dan aan het einde van de rit wanneer de door het studiebureau vooropgestelde keuzes niet meer kunnen worden herzien.

Over de mogelijkheid van een structuur die openstaat voor burgers en waarin hulpmiddelen onder elkaar verdeeld worden

Deze tendens naar omwenteling, van inspraak gebaseerd op raadpleging naar inspraak van het “overlegtype”, waarbij deelnemende burgers over hun positie als zwakke actor kunnen onderhandelen en deze in vraag kunnen stellen, gaat samen met de mogelijke toegang van deze deelnemende burgers tot nieuwe middelen en de gelegenheid om nieuwe vaardigheden te ontwikkelen. We denken dat het in die zin interessant zou zijn om een gewestelijke structuur met hulpmiddelen te ontwikkelen, waar alle Brusselse burgers zich kunnen informeren over de bestaande praktijken in het Brusselse Gewest en statistische en technische gegevens verzamelen. Hierbij zou het Gewest zelf vormingsmodules kunnen opstarten voor de burgers die wensen deel te nemen aan deze stadsvernieuwingprocessen op basis van overleg. Dit voorstel is het gevolg van de vaststelling dat de verschillende actoren in een Wijkcontract, met uitzondering van de “gewone burger”, vandaag de dag beschikken over dergelijke “coulissen”, structuren waarin ze zich kunnen verschansen en structuren met hulpmiddelen waarmee een strategie kan worden ontwikkeld en een openbaar standpunt kan worden voorbereid. De meningen over deze piste zijn verdeeld.

Gesprekken

- *Ik vind het idee van een structuur met hulpmiddelen uitstekend; het zou ook een structuur voor meer samenhang en saamhorigheid kunnen zijn, waar mensen die aan de verschillende Brusselse Wijkcontracten deelnemen ervaringen kunnen uitwisselen en deze informatie verspreiden, vooraleer ze in rook opgaat...*
- *Dit wil zeggen dat aangezien het nodig is problemen op een globale, geïntegreerde wijze aan te pakken, het een echte uitdaging is de dingen op een rijtje te zetten, zich te laten inspireren door de meest dynamische gemeentes... En dit geldt ook voor de bewoners. Als bij elk Wijkcontract de wereld opnieuw wordt verbeterd, dan schieten we niet veel op...*
- *Ik vrees dat op dat moment nog meer dan nu slechts een handvol uiterst gemotiveerde deelnemers overblijven, die van deze structuur met hulpmiddelen zullen profiteren... We lopen het risico dat de rol van de bewoner wordt geprofessionaliseerd. Welke burger heeft trouwens tijd voor die structuur met hulpmiddelen? Naar de PCGO's, AV's, werkgroepen, bezoeken, enz. gaan, vraagt al zoveel tijd!*

Op andere vlakken van de openbare werking voordeel halen uit de inspraakgerichte ervaringen

Eén van de grote verdiensten van het Wijkcontract is dat het één van de eerste initiatieven van een zekere omvang is voor de invoering van inspraak bij het voeren van openbare acties. Het Wijkcontract heeft sindsdien als inspiratiebron voor inspraaksystemen in andere sectoren dan stadsontwikkeling gediend, bijvoorbeeld gezondheid en maatschappelijk werk. Zou het vandaag de dag niet mogelijk zijn de conclusies die uit inspraak in België werden getrokken met elkaar te delen, op een transversale manier in de verschillende sectoren? Het gaat misschien om wederzijdse stimulerende effecten en de opbouw van een inspraakcultuur.

Gesprekken

- *Men heeft het over de inspraak van de burgers en de beperkingen ervan, maar we mogen niet vergeten dat deze plaatsvindt in de specifieke context van stadsvernieuwing. We zouden ons kunnen afvragen of deze inspraakpraktijken zich niet hebben ontwikkeld in andere sectoren, zoals bijvoorbeeld onderwijs, terwijl het voorzien was dat ze wel zouden worden ontwikkeld. Als inspraak in stadsvernieuwing moeilijkheden ondervindt, is het misschien ook omdat het niet vergezeld is van sterke initiatieven in andere sectoren, die samen een dynamiek en een zekere inspraakcultuur zouden kunnen scheppen bij de bewoners.*

De eerste fase van het overleg rond het “basisprogramma” verlengen?

De verschillende werkwijzen die hier worden voorgesteld om de overlegprocessen in de Wijkcontracten te veranderen, de ene al relevanter dan de andere, stuiten op dezelfde kritiek. In de zin van “dat is allemaal wel mooi en interessant, maar de overlegfase is veel te kort om dergelijke ambities waar te maken.” De verlenging van de overlegfase, waar de uitdaging van burgerinspraak echt speelt – de eerste fase van de zogenaamde “uitwerking van het basisprogramma” – is een evidente keuze maar het heeft een belangrijke keerzijde: de verlenging van de uitwerking van het Wijkcontract, strekt zich dan, rekening houdend met de uitvoeringsfase, over zes of zeven jaar uit en dit is voor een “vierjarig” programma toch wel wat lang!

Indien het niet mogelijk is deze initiële fase te verlengen, zouden bepaalde initiatieven voorrang moeten kunnen krijgen om zo beter gebruik te maken van de weinige beschikbare maanden. Wij denken hier aan de mogelijkheid voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest om de begunstigde gemeentes zo snel mogelijk op de hoogte te brengen van het feit dat zij een Wijkcontract hebben gekregen, waardoor ze vóór de eigenlijke start van het Wijkcontract de bevolking al kunnen inlichten, zo snel mogelijk een projectleider kunnen vinden, en de aanbesteding die bepalend zal zijn bij de selectie van een studiebureau, kunnen voorbereiden. Tijd is uiteindelijk iets relatiefs en kan worden georganiseerd.

Zo is het niet duidelijk waarom, ondanks het feit dat de tijdsproblemen dezelfde zijn voor alle begunstigde gemeentes, in bepaalde Wijkcontracten zo weinig rond inspraak wordt gedaan en in andere een overlegproces met intelligente communicatie, “inspraakdagen”, talrijke PCGO's, collectieve bezoeken en thematische werkgroepen (...) mogelijk waren !

Een andere tijdsfactor in deze eerste overlegfase heeft te maken met de *verankering* van de instelling Wijkcontract en de inspraakinitiatieven in het kader ervan in eenzelfde gemeente. Zo heeft het team verantwoordelijk voor het Wijkcontract Schelde-Maas in Molenbeek (gestart in 2004) ruimschoots en op verschillende vlakken gebruik gemaakt van de ontwikkeling van het Wijkcontract Maritiem dat twee jaar voordien in een aangrenzende zone werd gestart. Het gemeentelijke team, het studie-bureau (dat hetzelfde was als voor het Wijkcontract Maritiem) en de bewoners van de wijk zelf zijn niet “van nul gestart” in de planningsfase; er werd gebruikt gemaakt van en er werden ervaringen uitgewisseld over de initiatieven die al twee jaar lang in de aangrenzende perimeter werden ontwikkeld.

NAAR EEN VERBETERING VAN DE BESTAANDE INSpraakPRAKTIJKEN

Een kritische kijk op de inspraakgerichte slogans

Teneinde de inspraakprocessen die in het kader van de Wijkcontracten werden ontwikkeld te verbeteren *zonder een ingrijpende verandering van het systeem*, wijzen we op het volgende belangrijke punt: voor de verschillende actoren die verantwoordelijk zijn voor het systeem gaat het er over om te verzaken aan een overdreven inspraakgericht discours, een ophemeling van de inspraak waarvan ze niet altijd bereid zijn de gevolgen te dragen. Deze simplistische redeneringen, overdreven lofuitingen die de verdiensten van inspraak ophemelen en de rol die aan de burger of bewoner wordt toebedeeld idealiseren, hebben uiteindelijk meer kwaad dan goed gedaan voor de participatieve democratie in Brussel. Het contrast tussen wat aan de deelnemers werd beloofd aan het begin van het proces en de plaats die hen effectief toekwam is voor velen een grote bron van frustratie en demotivatie geworden. Op dit vlak zijn de zaken gelukkig aan het veranderen. Het ziet ernaar uit dat de meeste actoren die in Brussel actief zijn op het vlak van Wijkcontracten terugkomen op hun grootse redeneringen over de participatieve democratie en zich discreter zijn gaan wijden aan het ontwikkelen van vernieuwende en betrouwbare praktijken, eerder minimale voorwaarden stellen voor een openbare discussie die rekening houdt met de complexiteit van de legitimiteit, zonder te vervallen in elkaar symbolisch overtroeven. De “participatieve democratie” is al lang niet meer het nieuwe en opwindende idee van eind de jaren 90 en begin 2000. Het thema inspraak heeft heel wat van zijn geheimzinnigheid en glans verloren, en de actoren, procedures en instellingen zijn rijper geworden. Dit lijkt ons eerder een goede zaak.

Intelligente procedures in dienst van de dialoog

De institutionele basis van de inspraak en de deelnemende burgers blijft zwak bij de Wijkcontracten.² De burger kan zich tijdens een vergadering alleen baseren op een duidelijk bepaalde rol. In ruimere zin worden de procedures bedoeld om de positie van de gewone burgers in het overlegproces te versterken (benoeming van de kandidaten via stemming, de noodzaak om een minimale samenstelling van deelnemers te bereiken, het gebruik van stemming om een advies uit te brengen, het opstellen en goedkeuren van gedetailleerde verslagen...) niet systematisch gerespecteerd, omdat de verantwoordelijken over het algemeen een noodzakelijke “soepelheid van het proces”, een zeker “praktisch realisme” als voorwendsel aangeven. De participatieve democratie is echter allesbehalve een soort *realpolitik* waarbij alle middelen goed zijn. Integendeel, ze is gebaseerd op een fundamenteel *procedurele* ethiek. Zonder sterke procedures die vermijden dat beslissingen op een arbitraire en autoritaire wijze worden genomen, en die minimale herkenningpunten en ondersteuning bieden voor de kwetsbaarste deelnemers, is er geen toekomst voor openbaar overleg.

Administratie van het overlegproces

In verband hiermee is één van de succesfactoren bij inspraak in Wijkcontracten gebaseerd op een nauwkeurig secretariaat en een goed werkend beheer van de vergaderingen, die de deelnemende burgers in staat stellen te *volgen*, van de ene naar de andere vergadering, en die de projectleiders toelaat deze opeenvolgende gebeurtenissen aan elkaar te *koppelen*. De openbare vergaderingen opnemen, op basis hiervan nauwkeurige verslagen opstellen, en op tijd een kwaliteitsvolle samenvatting opsturen, verschaft de afgevaardigden van de bewoners de nodige tekstondersteuning om hun voorstellen en kritiek te doen gelden in een vorm die hoorbaar en herkenbaar is voor lokale overheden en experts.

De “gewone burger” bestaat niet

Een steeds terugkerend struikelblok voor de verantwoordelijken voor de inspraak bestaat eruit de deelnemers hun vertegenwoordiging te weigeren door ze te verwijten geen gewone burgers of niet *voldoende* gewoon te zijn. De resultaten van ons onderzoek zetten ons ertoe aan op het volgende punt de nadruk te leggen: de “gewone burger” bestaat niet en het is zinloos om, in functie van een kwaliteitsvol overleg te wachten tot DE gewone burger zo vriendelijk is om op een vergadering op te dagen. De figuur van de gewone burger dient niet bij bepaalde personen te worden gezocht. Het is eerder een richtinggevend perspectief; de tussenkomsten van leken moeten beantwoorden aan een zekere “eis van gewoonheid” waardoor ze zich onderscheiden van de tussenkomsten van de verkozenen, de stedenbouwkundigen of de andere personen die in hun hoedanigheid van “expert” aanwezig zijn. Het spreekt voor zich dat een zo groot mogelijke diversiteit van wijkbewoners aan de discussietafel moet worden beoogd. Maar het is een illusie te denken dat achter die groep van bepaalde burgers die effectief werden gemobiliseerd een “gewone burger” zit die niet naar de vergaderingen wil komen. De burgers die *zich als aanwezig melden* op de PCGO's of randstructuren in contact met het overlegproces, zijn alles waarop het Wijkcontract kan rekenen.

Het praktische systeem van de vergadering

Een centrale kwestie die nog niet voldoende aandacht kreeg, heeft te maken met de vormaspecten van de praktische systemen waarop de inspraakvergaderingen gebaseerd zijn. Traditioneel vinden de openbare vergaderingen plaats in een sterk gepolariseerde ruimte, zoals een Raadzaal, een leslokaal of auditorium, waar verantwoordelijken die op een podium (een verhoog) staan, een “publiek” van deelnemers die in een “parterre” zitten, vanuit de hoogte toespreken. Een vergadering van het “rondetafeltype” organiseren houdt een volledig *rechtvaardige* opstelling in, waarbij iedereen te allen tijde kan zien en gezien worden, horen en gehoord worden.

De tijdsindeling van de vergadering en de verdeling van de spreektijd

Gewoonlijk worden de inspraakvergaderingen in twee duidelijk verschillende momenten ingedeeld: een eerste moment waarop de “verantwoordelijken” de spreektijd verdelen in lange uiteenzettingen, *macrospreekbeurten*: “presentaties”, “toespraken”, “uiteenzettingen”. Een tweede moment is gebaseerd op en vormt ook een reactie op deze eerste lange uiteenzettingen en laat de deelnemende burgers toe het woord te nemen, in dit geval in korte verklaringen, *microspreekbeurten*. Het zou interessant zijn om deze routinepraktijken te herzien en de verantwoordelijken te verplichten kort te zijn in hun bewoordingen zodat de gewone burgers ook “presentaties” kunnen geven en een “uiteenzetting” doen van hun bekommernissen.

De optie van animatie door een derde

Traditioneel is een verkozene (burgemeester of schepen) verantwoordelijk voor de animatie van de openbare vergaderingen, of wordt dit overgelaten aan de projectleider, d.w.z. een gemeentelijke verantwoordelijke die vaak over weinig vrijheid of manoeuvreerruimte beschikt, aangezien al zijn daden en gebaren de overheid en legitimiteit van de lokale verkozenen aangaat. Het gebeurt minder vaak dat de animatie wordt overgelaten aan een gespecialiseerde vereniging die niet zo rechtstreeks afhangt van de gemeente, of zelfs het studiebureau. Deze optie, waarbij voorrang wordt gegeven aan een onafhankelijke animatie en bemiddeling in openbare discussies, moet nog verder worden uitgediept. Volgens bepaalde projectleiders zou hulp van experts op het vlak van inspraak en communicatie welkom zijn om de gemeentelijke actoren van bepaalde taken te ontlasten. Deze keuze houdt echter ook haar beperkingen in. Ten eerste zou dit voor de gemeentes een mogelijk onbeheersbaar element zijn, want de uitbesteding van communicatietaken kan ook leiden tot een uitbesteding van *politieke* verantwoordelijkheden.. Communiceren, mobiliseren, ontmoeten, de dialoog bevorderen (...) zijn inderdaad bij uitstek democratische taken waarmee de legitieme lokale overheid voeling moet blijven houden. In de tweede plaats stelt animatie door een derde de legitimiteit, het vertrouwen en de erkenning in vraag waarop de aangeworven vereniging of privé-instelling kan rekenen. Er zijn inderdaad voorbeelden te vinden, buiten de Wijkcontracten om, in Brussel en elders, waar de aanwezigheid en actie van derden geen enkele meerwaarde opleverde op het vlak van bemiddeling en dialoog. Dit omdat de vereniging of privé-instelling eigenlijk heel weinig vat heeft op de verschijnselen en agenda's die ze probeert te coördineren. Omwille van haar externe karakter ten opzichte van de machtsplaatsen.

Een herziening van de selectiecriteria van studiebureaus

Een laatste maatregel die een veel ambitieuzere vorm van inspraak zou kunnen toelaten is een herziening van de selectieprocedures en -criteria voor de studiebureaus belast met de uitwerking van de basisprogramma's in de Wijkcontracten. Normaal gezien kiezen de gemeentes hun projectauteur op basis van zijn/haar staat van dienst. Zo zijn het regelmatig dezelfde bureaus, die bij alle Wijkcontracten dezelfde beproefde recepten toepassen en weinig geneigd zijn te vernieuwen op het vlak van inspraak. Daar komt de laatste jaren op een interessante manier heel snel verandering in en dit laat een wijziging van paradigma vermoeden.³ De jongere en minder ervaren bureaus krijgen een kans. Zij hebben meer voeling met de hedendaagse veranderingen op het vlak van deskundigheid en de nieuwe uitdagingen van de technische democratie waardoor er meteen ruimte is voor een vastberadener stellingname voor de deelnemende burgers en leken. In plaats van terug te vallen op een statuut en staat van dienst blijkt de dynamiek van experimenten en onderzoeken de te volgen weg voor de stedenbouwkundigen en eigenlijk alle deelnemers aan de Wijkcontracten, die zo democratischer zijn.

Gesprekken

- Wij waren een jong bureau met weinig ervaring op het vlak van Wijkcontracten toen we werden gekozen. Maar de gemeente heeft ons goed begeleid. Dit liet ons toe meer experimenten te doen. Samenwerken met doorgewinterde gemeentes op het vlak van Wijkcontracten liet ons toe dergelijke zaken te ontwikkelen, omdat ze wisten hoe ze ons weer de juiste koers konden doen varen als we te ver gingen.
- Ik zou erop willen wijzen dat, over het geheel genomen, onze vrees nieuwe bureaus te laten meedoen, ongegrond was.
- Wij werken met een nieuw, zeer dynamisch bureau, dat zich echt ten volle geeft op het vlak van inspraak... Als projectleider ben ik eenvoudigweg verplicht hen te zeggen "het is allemaal heel mooi, maar ik verwacht documenten, papier, concrete zaken om aan het Gewest voor te leggen"!
- Ik denk dat het normaal is dat een ervaren gemeente een onervaren studiebureau kiest. En daarom moeten we de minder ervaren gemeentes ook niet verwijten dat ze zich laten begeleiden door ervaren stedenbouwkundigen.

Nota's

¹ Zie over dit onderwerp ook: Mathieu Berger, 2008, *Les pratiques participatives en Région de Bruxelles-Capitale: enjeux urbains et processus psychosociaux*, eindrapport, Brussel, Prospective Research for Brussels

² Loïc Blondiaux (1999), "Délirer, gouverner, représenter: les assises démocratiques fragiles des représentants des habitants dans les Conseils de quartier", in CURAPP/CRAPS, *La démocratie locale. Représentation, participation et espace public*, PUF, Parijs.

³ Benoît Moritz, lid van het studiebureau MSA en een belangrijke speler in de Brusselse wijkcontracten heeft het in die zin over een "tweede kentering in het Brusselse urbanisme". Zijn hypothese van de "tweede kentering" was onlangs de aanleiding voor een colloquium georganiseerd door de Erasmus Hogeschool Brussel (13 juni 2008), waar voor de gelegenheid wetenschappelijke onderzoekers, professionele stedenbouwkundigen, vertegenwoordigers van verenigingen en openbare instellingen bijeenkwamen.

DANKWOORD

De auteur en de fotografe bedanken de heer Patrick Crahay en mevrouw Myriam Hilgers van de Directie Stadsvernieuwing (DSV), alsook de heer Thomas de Béthune van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, omdat ze vertrouwen in hen hebben gesteld om dit project tot een goed einde te brengen, en hen met veel professionalisme en welwillendheid hebben begeleid.

Mathieu Berger – In het kader van dit project zou ik de volgende mensen speciaal willen bedanken: Paul Berger, Patrick Bodart, Camille Bredael, Daniel Cefai, Jean-Louis Genard, Edouard Gardella, Guy Lebeer, Erwan Le Mener, Marie Maloux, Benoît Moritz en Joan Stavo-Debauge voor hun hulp en steun. Ik zou ook de vertegenwoordigers van het programma *Prospective Research for Brussels* willen bedanken, die van 2004 tot 2007 het doctoraatsonderzoek waartoe dit boek aanleiding gaf, financierden, alsook Margarita Sanchez-Mazas, die dit onderzoek superviseerde. Dank aan de gemeentelijke coördinatoren, de projectleiders en projectauteurs van de Wijkcontracten die aanwezig waren op de rondetafelconferentie van 22 mei 2008. Dank aan alle verkozenen, projectleiders, projectauteurs, ambtenaren, burgers en vertegenwoordigers van verenigingen die me ontvingen en hielpen vanaf het begin van mijn veldonderzoek in 2002. Ten slotte ben ik Pauline Beugnies ook dankbaar voor haar motivering en de vruchtbare dialoog die we hadden.

Pauline Beugnies – Dank aan Patricia Bouteiller en Emmanuelle Byvoet, Nicole Erroyaux, Aurélie Grimberghs en de werkgroep Out of Focus. Dank aan alle projectleiders, verkozenen, projectauteurs, ambtenaren en burgers die me foto's hebben laten nemen tijdens hun vergaderingen en evenementen. Tot slot ook dank aan Mathieu Berger die me gedurende dit hele werk begeleidde.

Gedrukt in 2008

Druk: ???

Wettelijk depot: D/2008/11.0404/2

ISBN 978-2-9600749-5-6

Sinds 1994 maakt Brussel regelmatig gebruik van stadsvernieuwingsprogramma's waarbij Wijkcontracten zorgen voor de nodige inspraak. Op die manier worden de verschillende actoren, politici en stadsexperts enerzijds en gewone burgers en niet-specialisten anderzijds, als het ware op de proef gesteld.

In dit boek vindt u een algemeen overzicht, in woord en beeld, van alle praktische oefeningen die gepaard gaan met de beslissing om te “laten deelnemen” enerzijds en de beslissing om “deel te nemen” anderzijds. Op die manier krijg je een meer reflexief stedelijk beleid en participatieve instellingen die zichzelf bijsturen.

ISBN 978-2-9600749-5-6

